

T.C.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**FÜRUZAN'IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE ÖZNEYİ KURAN
İKTİDAR İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

EBRU DARENDE

AĞUSTOS 2021

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**FÜRUZAN’IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE ÖZNEYİ KURAN
İKTİDAR İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

EBRU DARENDE

DANIŞMAN

PROF. DR. SECAATTİN TURAL

AĞUSTOS 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Öğrencinin Adı Soyadı

Ebru DARENDE

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

İmza

Danışmanın Ünvanı Adı Soyadı

Prof. Dr. Secaattin TURAL

İMZA SAYFASI

Ebru Darende tarafından hazırlanan “Füruzan’ın Roman ve Öykülerinde Özneyi Kuran İktidar İlişkileri” başlıklı bu yüksek lisans tezi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Secaattin TURAL

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Ahmet KOÇAK

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Canan SEVİNÇ

Kurumu: Necmettin Erbakan Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 24/08/2021

ÖN SÖZ

Edebiyatın en büyük malzemelerinden biri kuşkusuz insandır. Öyle ki birçok düşünürün insanı çözümlerken çoğu zaman başvurduğu ilk kaynak edebiyat eseridir. Tarihin birçok aşamasında çeşitli tanımlamalara tabii tutulan insan, günümüzde ise özne olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda özne, insan varoluşunun edilgenliğini simgelemektedir. Elbette, öznenin de belli tarihi süreçler içerisinde etken bir güç olarak kabul gördüğü zamanlar vardır. Ancak değişen dünya düzeniyle birlikte gücünü tamamen yitiren özne, artık iktidar ilişkileri tarafından kurulan bir varlıktır. Öznenin geldiği bu son noktayı ise yine edebiyat eserlerinden takip etmek mümkündür. Nitekim Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Füzûzan'ın roman ve öyküleri, özne ve iktidar arasındaki ilişkiyi anlamaya olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın amacı, Füzûzan'ın -seçili- roman ve öykülerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaktır.

Füzûzan, gerek kolektif bir bilinç gerektiren toplumsal konuları ele aldığı, gerekse bireysel temaları işlediği eserlerinde, adeta toplumun bir panoramasını çizer. Öyle ki yoksul bir kızın horlanışını anlatırken de devrimci gençlerin direnişini anlatırken de aynı toplumun farklı yüzleriyle karşılaşılır. İçerisinde çeşitli iktidar ilişkileri barındıran toplum, öznenin kurulumunda son derece aktif bir rol oynar. Öznenin zaman zaman direndiği, çoğunlukla boyun eğdiği iktidar ilişkileri, Füzûzan'ın eserlerinde kendine oldukça geniş bir yer bulur. Özellikle aile, okul, geleneksel ve ahlaki öğretiler bunların yanında; baskı araçları ve hatta Füzûzan'ın politik eserlerinde karşılaşılan öznenin kendi politik bilinci, öznenin kurulumunda son derece etkili olan iktidar alanlarıdır. Bu nedenle çalışmamız özne ve iktidar arasındaki ilişkiyi, bahsi geçen iktidar alanlarından hareketle incelemeye tabii tutmaktadır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması için ilk olarak, özne ve iktidar arasındaki ilişkinin felsefi alt yapısı verilmiştir. Füzûzan'ın roman ve öyküleri, daha ziyade giriş bölümünde tanıtılan Althusser ve Foucault'nun görüşlerinden hareketle incelenmiştir. Ancak bahsi geçen düşünürlerin görüşlerine geçmeden önce öznenin bu kuramcılara gelinceye değin geçirdiği tarihi süreç, kısaca ele alınmıştır. Öznenin tarihi serüvenin verilmesinin nedeni, değişen dünya düzeniyle birlikte öznenin etken bir var oluştan, edilgen bir var

oluşu nasıl geçtiğini gözler önüne sermektir. Özellikle Desacates ile başlayan ve Aydınlanma Dönemi düşünürlerince devam ettirilen kendi kendine yeten özne tasarısı, 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde kademe kademe terk edilir. Nitekim Althusser ve Foucault, bahsi geçen tarihi süreçte yer alırlar ve öznenin kurulumu hakkında çeşitli tezler ortaya koyarlar. Bu nedenle çalışmamızın giriş bölümünde, bahsi geçen kuramcıların görüşlerinden hareketle öznenin, iktidar tarafından ne gibi araçlar kullanılarak kurulduğu açığa çıkarılmıştır.

Birinci bölüme gelindiğindeyse, Füzûzan'ın *47'liler* romanından hareketle özne ve iktidar arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ancak bu bölümde bahsi geçen konuya geçilmeden önce ilk olarak, *47'liler*'in Türk edebiyatındaki yerine değinilmiştir. Bunun nedeni ise *47'liler*'in daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktır. Füzûzan'ın sosyalist dünya görüşü doğrultusunda, politik bir bilinçle kaleme aldığı *47'liler*, öznenin iktidar karşısındaki konumunu açığa çıkarmaktadır. Nitekim *47'liler*'de, toplumun içinde bulunan birçok iktidar alanı (okul, aile, geleneksel ve ahlaki öğretiler, vb.) öznenin kurulumunda son derece etkin bir rol oynamaktadır. Bu bölümde Füzûzan'ın yalnızca *47'liler* adlı romanına yer verilmesinin nedeni ise okul, aile, baskı araçları, politik bilinç, geleneksel ve ahlaki öğretiler gibi özneyi kuran iktidar ilişkilerinin *47'liler*'de daha belirgin olmasıdır. Nitekim yazarın bir diğer romanı olan *Berlin'in Nar Çiçeği*, özne ve iktidar arasındaki ilişkiyi bahsi geçen araçlar ışığında açığa çıkarmaya olanak tanımamaktadır. Daha ziyade, ekonomik nedenlerden ötürü Almanya'ya göç eden bir ailenin, Alman komşularıyla kurduğu sevgi bağını konu alan roman, başka araştırmaların konusu olmaya daha müsaittir.

İkinci bölüm Füzûzan'ın öykülerini kapsamaktadır. Bilindiği gibi Füzûzan, Türk edebiyatında özellikle öykücülüğü ile ön plana çıkan bir yazardır. Füzûzan'ın adeta bir bütünün parçalarını oluşturan öyküleri, ortak temalardan hareketle kaleme alınmıştır. Bu nedenle çalışmamızın ikinci bölümü müstakil olarak Füzûzan'ın öykülerine ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak yazarın öykücülüğünün genel özellikleri, edebiyat eleştirmenlerinin görüşleri dahilinde ele alınmıştır. Füzûzan'ın öykülerini özne ve iktidar ilişkisi bağlamında detaylı bir şekilde incelemeye geçmeden önce, tıpkı *47'liler*'de olduğu gibi bu bölümde de bu başlığın açılmasının amacı; yazarın öykücülük anlayışının daha iyi kavranmasını sağlamaktır. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise Füzûzan'ın “Su Ustası Miraç”, “Bir Evin Dıştan Görünüşü”, “Tokat

Bir Bağ İçinde”, “Nehir”, “Haraç”, “Kuşatma” ve “Benim Sinemalarım” adlı öykülerinden hareketle özne ve iktidar arasındaki ilişki incelenmiştir. Öznenin kurulumda son derece etkili olan aile, okul, politik bilinç, geleneksel ve ahlaki öğretiler, Fûruzan’ın adı geçen öykülerinde sıklıkla üzerinde durulan konulardır. Bu nedenle çalışmamızda, yazarın seçili öykülerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkileri incelemeye tabii tutulmuştur.

Sonuç olarak çalışmamızın amacı, Fûruzan’ın bahsi geçen eserlerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda Althusser ve Foucault’nun görüşlerinden yararlanmamızın temel nedeni ise Fûruzan’ın sıklıkla üzerinde durduğu aile, okul, baskı araçları, politik bilinç, geleneksel ve ahlaki öğretiler gibi iktidar alanlarının bahsi geçen kuramcılar tarafından ele alınmasıdır.

Son olarak gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitim hayatım boyunca desteğini üzerimden hiçbir zaman esirgemeyen, aynı zamanda tezin her aşamasında yanımda olan tez danışman Prof. Dr. Secaattin TURAL’a tüm emekleri için teşekkür ederim. Benim için öğrencisi olmak, her zaman gurur kaynağı olacaktır. Tüm sıkıntılı süreçlerimde yanımda olan, tezi okuyup kıymetli düşüncelerini benimle paylaşan sıra arkadaşım, yoldaşım Fatma ŞAHİN’e ve yine her zaman yanımda olup, beni her koşulda destekleyen en değerlilerim, anne ve babama içten bir teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

FÜRUZAN'IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE ÖZNEYİ KURAN İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Darende, Ebru

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Danışman: Secaattin Tural

Ağustos, 2021, 102 Sayfa.

Bu çalışmada, Füzüzan'ın roman ve öykülerinden hareketle öznenin iktidar karşısındaki konumu açığa çıkarılmaktadır. Değişen dünya düzeniyle birlikte çeşitli iktidar ilişkileri tarafından kurulan özne, aynı zamanda toplumsal yapının bir yansımasıdır. Çünkü toplum, iktidar ilişkilerini içinde barındıran bir oluşumdur. Özellikle aile, okul, politik bilinç, geleneksel ve ahlaki öğretiler, hatta devlet merkezli baskı araçları öznenin kurulumunda oldukça etkili toplumsal iktidar alanlarıdır. Bu nedenle çalışmamızda, bahsi geçen kurum ve öğretilerin özne üzerindeki etkisi, Füzüzan'ın roman ve öykülerinden hareketle incelemeye tabii tutulmuştur. Bu doğrultuda çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmamızın kuramsal kısmı açığa çıkarılmıştır. Girişi takip eden birinci bölümde, bahsi geçen iktidar alanlarından hareketle *47'liler*'de özneyi kuran iktidar ilişkileri tespit edilmiştir. Füzüzan'ın öykülerine ayrılan ikinci bölümde ise, yazarın seçili öykülerinden hareketle öznenin kurulumda etkili olan toplumsal iktidar alanları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: özne, iktidar, Füzüzan.

ABSTRACT

POWER RELATIONS THAT FROM THE SUBJECT İN FÜRUZAN’S NOVELS AND STORIES

Darende, Ebru

Master Degree Thesis

The of Department of Turkish Language and Literature

August, 2021, 102 p.

In this study, the position of the subject in the face of power is revealed based on Füzûzan's novels and stories. The subject established by various power relations with the changing world order is also a reflection of the social structure. Because society is a formation that includes power relations. In particular, family, school, political consciousness, traditional and moral teachings, and even state-centered pressure tools, which are the field of social power, are very effective in the formation of the subject. For this reason, in our study, the effect of the mentioned institutions and teachings on the subject is examined based on Füzûzan's novels and stories. Our study consists of an introduction and two parts. In the introduction, the theoretical part of our study is revealed. In the first chapter following the introduction, the power relations that establish the subject in the *47'liler* have been determined, based on the aforementioned power fields. In the second chapter, which is devoted to Füzûzan's stories, the social power fields of the subject that are effective in the establishment are discussed, based on the selected stories of the author.

Keywords: subject, power, Füzûzan.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE DEĞİŞEN ÖZNE YAPISI.....	3
1.2. İKTİDAR İLİŞKİLERİ TARAFINDAN KURULAN ÖZNE.....	13
1.2.1. Althusser’de Özneyi Kuran İktidar İlişkileri.....	14
1.2.2. M. Foucault’da Özneyi Kuran İktidar İlişkileri	17
BÖLÜM I	20
1. FÜRUZAN’IN 47’LİLER ROMANINDA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ... 20	
1.1. 47’LİLER’E GENEL BİR BAKIŞ.....	20
1.2. 47’LİLER’DE ÖZNEYİ KURAN İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	22
1.2.1. Aile.....	26
1.2.2. Okul.....	35
1.2.3. Baskı Araçları.....	41
1.2.4. Öznenin Politik Bilinci.....	44
1.2.5. Geleneksel ve Ahlaki Öğretiler	46
BÖLÜM II.....	56
2. FÜRUZAN’IN ÖYKÜLERİNDE ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ	56
2.1. FÜRUZAN’IN ÖYKÜCÜLÜĞÜNE GENEL BİR BAKIŞ	56
2.2. FÜRUZAN’IN ÖYKÜLERİNDE ÖZNEYİ KURAN İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	59
2.2.1. Aile.....	61
2.2.2. Okul.....	69
2.2.3. Öznenin Politik Bilinci.....	74
2.2.4. Geleneksel ve Ahlaki Öğretiler	75

SONUÇ	83
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
bkz.:	Bakınız
ev.:	Çeviren
haz.:	Hazırlayan
s.:	Sayfa

1. GİRİŞ

Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Füzûzan'ın roman ve öykü kişileri, toplumsal yapı içerisinde bulunan çeşitli araçlarla, birey olma haklarından feragat ettirilerek özneleşme sürecine tabii tutulan kişilerdir. Özellikle yazarın sıklıkla ele aldığı kadınlar, öğrenciler, sömürüye maruz kalan yoksul insanlar ve çocuklar, toplumsal yapı içinde mercek altına alınır. Bu bağlamda Füzûzan'ın eserlerindeki özneleşme süreci, çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Bahsi geçen toplumsal yapının içindeki iktidar ilişkileri ise özneleşme sürecine doğrudan etki ettiği için ayrıca üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bu doğrultuda çalışmamız, Füzûzan'ın roman ve öykülerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkilerini ele almaktadır.¹ Ancak Füzûzan'ın roman ve öykülerini incelemeye geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak çalışmamızın giriş kısmında kuramsal zemin verilecektir.

Althusser ve Foucault'nun özne ve iktidar ilişkisi hakkında ileri sürdüğü tezler, çalışmamızın kuramsal zemini oluşturmaktadır. Ancak bahsi geçen felsefecilerin özne ve iktidar ilişkisi hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce, öznenin bu kuramcılara gelinceye değin geçirdiği tarihsel sürece bakmak gerekmektedir. Çünkü her iki kuramcının da birleştiği anti-hümanist yaklaşım, belirli bir tarihsel sürecin sonucunda gerçekleşmektedir.² Antik Çağ'dan 20.yüzyıla gelinceye kadar birçok tanımlamaya tabii tutulan özne, en nihayetinde toplumun içinde bulunan çeşitli iktidar güçlerince kurulan bir varlıktır. Özellikle Aydınlanma Çağı'nın modern öznesinin alaşağı edildiği 20.yüzyılda, Althusser ve Foucault'nun öznenin kurulumu hakkında ileri sürdüğü

¹ Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, farklı yazarların eserlerinden hareketle özne ve iktidar ilişkisi, daha önce de çeşitli çalışmaların/tezlerin konusu olmuştur. Aynı zamanda, Althusser ve Foucault'nun özne ve iktidar ilişkisi hakkında ileri sürdüğü düşünceler, bahsi geçen çalışmalarda kuramsal açıdan sıklıkla tercih edilmiştir. Bu bağlamda bizim çalışmamızın amacı, adı geçen kuramcıların görüşlerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkilerini -daha önce bu konu bağlamında ele alınmamış olan- Füzûzan'ın roman ve öykülerinden hareketle açığa çıkarmaktır.

² M. Sarup, Foucault ile Althusser'in benzerliklerini ortaya koyduğu yazısında her iki düşünürün de anti-hümanist bir tavır sergilediğini açıklar. Ayrıntılı bilgi için bk.: Madan Sarup, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), s.115-116.

tezler, Füzûzan'ın roman ve öykülerine uygulanmaya müsait olduğu için ayrıca önemlidir.

Bu noktada ilk olarak Althusser'in öznenin oluşumu hakkında ileri sürdüğü tezlere bakmak gerekir. Öznenin egemen ideolojinin maddi pratikleri olan aile, okul, basın-yayın ve kültürel öğeler gibi toplumsal formasyonların ürünü olduğunu ileri süren Althusser, aynı zamanda öznenin kurulumunda devletin baskı araçlarına da yer verir. Klasik Marksist anlayıştan birçok noktada ayrılan düşünürün temel tezlerini ideoloji ve sınıf ilişkileri üzerine kurması, çalışmamız açısından önemlidir. Çünkü Füzûzan'ın *47'liler*'indeki roman kişileri başta olmak üzere, "Su Ustası Miraç", "Bir Evin Dıştan Görünüşü" ve "Tokat Bir Bağ İçinde" adlı öykülerindeki kişileri, Althusser'in sözünü ettiği maddi pratikler aracılığıyla sınıflı bir toplumda özneleşme sürecine tabii tutulurlar.

Burada ayrıca Althusser'in sanat ve dolayısıyla edebiyat hakkındaki düşüncelerine de değinmek gerekir. İyi bir sanat eserinin gerçeklikten ayrı düşmeyeceğini ileri süren Althusser, Balzac ve A. Soljenitsin'in eserlerinden örnek vererek, sanat yapıtının her ne olursa olsun toplumu ve ideolojisini yansıttığını ifade eder.³ Sonuç olarak böyle bir durumda sanat eseri -özelde edebiyat- sömürü ilişkilerini de gizleyemez. Öyle ki eser bu amaçla yazılmasa dahi, okuyucusuna bunu hissettirir. Nitekim, Füzûzan'ın eserlerinde de benzer bir durum söz konusudur. İlerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere Füzûzan, Türk toplumun yansıtıcısı konumundadır. Öyle ki, yazarın eserlerinde yer yer karşılaşılan ideolojik düzen ve bunun bireyi özneleştirmesi, çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır.

Yine Althusser'den belli noktalarda ayrılan bir diğer önemli düşünür olan Foucault'nun görüşleri de çalışmamız için önemlidir. Füzûzan'ın roman ve öykü kişilerinin çoğunluğunu oluşturan kadınların, çeşitli toplumsal normlarla özneleştirilmesi, Foucault'nun öne sürdüğü kavramlarla açıklanmaya daha müsaittir. Foucault'ya göre düzenleyici bir göreve sahip olan toplum, öznenin bedenine, davranışlarına ve kimliğine nüfuz ederek onu baskıya gerek kalmaksızın kontrol altına

³ Ayrıntılı bilgi için bk.: Louis Althusser, *Sanat Üzerine Yazılar*, çev. Alp Tümertekin – Zühre İlkelen, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2004), s.101-110.

alır. Toplumun birer öznesi olan kadınların çeşitli düzenleyici pratiklerle denetlenmesi ise, hâkim olan ataerkil yapıyla doğrudan bağlantılıdır. Burada yine şunu da belirtmek gerekir ki Foucault, toplumsal normlar aracılığıyla kadınların özneleştirilmesi üzerine açıkça bir eleştiri getirmez. Ancak onun biyo-iktidar kavramıyla öne sürdüğü bedenin denetlenmesi, disipline edilmesi ve normalleştirme pratikleriyle kuşatılması, ataerkil iktidar biçimlerinin kadın bedeni, davranışları ve kimliğini nasıl yönlendirildiğini anlamaya olanak sağlar.⁴ Bu nedenlerle çalışmamızda, Füzûzan'ın *47'liler*, "Nehir", "Haraç", "Kuşatma" ve "Benim Sinemalarım" adlı eserlerinde bahsi geçen özneleştirme süreci, çoğunlukla kadınlar üzerinden ele alınacaktır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Althusser ve Foucault'nun özne ve iktidar ilişkisi hakkındaki görüşlerine detaylı bir şekilde yer verilecektir. Ancak, Althusser ve Foucault'nun öznenin kurulumu hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, -konunun daha iyi anlaşılabilmesi için- ilk olarak öznenin tarihsel süreci ele alınacaktır.

1.1. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE DEĞİŞEN ÖZNE YAPISI

Öznenin tarih sahnesine çıkışını Antik Çağ'a kadar dayandırmak mümkündür. Bu çağda özne, özerk bir biçimde ele alınmasa da dönemin önde gelen düşünürleri tarafından insanın nasıl düşünmesi ve yaşaması gerektiği hakkında ileri sürülen yargılar, öznenin temellerinin atılması noktasında önemlidir.⁵ Bu bağlamda ilk olarak kendinden önceki düşünürlerin aksine odak noktasını doğadan insana çeviren Sokrates ele alınabilir.⁶ Hayatı boyunca insanın nasıl yaşaması gerektiği hakkında kafa yoran düşünür, insanın sorgulama yetisini kullanmasına büyük önem verir. Ayrıca ruh ve

⁴ Semiha Müge Özbay Aydoğan, "Kadın Bedeni Kurguları ve Teslimiyet: 1970 Sonrası Batı Sanatında Bedenlerini Kullanan Kadın Sanatçıları", (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006), s.40.

⁵ Nilüfer Aka Erdem, "Özne-İktidar İlişkisi Bağlamında Alev Alatlının Romanlarının İncelenmesi", (Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, 2016), s.13.

⁶ Cemal Yıldırım, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), s.192-193.

beden ayırımına giderek ruhun üstünlüğünü öne çıkaran Sokrates, iyi ve erdemli yaşamak için ruhun bilgi ile beslenerek en üst düzeye çıkarılmasını öğütler.⁷

Platon'a gelindiğindeyse insan, idealar dünyasıyla ilişki içinde olan bir varlıktır. Dünyayı idealar ve duyular olmak üzere iki parçaya ayıran Platon, ruhun parçalı yapısına değinir. Ona göre, duyular dünyasına ait olan ruh bayağı, maddi ve dünyasal isteklerin peşindeyken, idealar dünyasına ait olan ruh, soylu, güçlü ve akla uygun özellikler taşır.⁸ Bu durumunda insana düşen görev, ruhun ait olduğu idealar alemine ulaşmasını sağlamaktır.

Antik Çağ'ın bir diğer önemli düşünürü olan Aristoteles de ise duyular ve idealar aleminin birleştiği görülür. Görünmeyenin (idealar alemi) arkasındaki gerçekliği görünenin (duyular alemi) içinde arayan Aristoteles, kendinden önceki düşünürlerin öne sürdüğü yargıları kendi bilincinden geçirir ve doğru düşünme yöntemi üzerinde durarak mantık bilimini oluşturur.⁹ Ayrıca insanın bir varoluş amacı doğrultusunda dünyaya geldiğini ileri süren düşünür, -Platon'un aksine- ruh ile bedeni birbirine bağlar. Buna ek olarak Aristoteles, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin akıl olduğuna işaret eder. Böylece akıl yoluyla düşünen insanın varlığına dikkat çeken düşünür, sorgulayan insanın bilime ulaşabileceğini savunur.¹⁰

Kısaca, "Antikçağda "özne" kavramı yerine yer yer kullanılan kavramlar ruh, düşünme, akıl gibi kavramlardır. Ortaçağda da büyük ölçüde benzer bir terminoloji kullanılmakla birlikte, bilme yeteneğinde olan varlıklar içinde sadece Tanrı, duyulara gereksinimi olmadan her şeyi bilir. Tanrı, öyleyse, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten mutlak varlıktır; mutlak yaratıcıdır."¹¹ Antik Çağ düşünürlerinin ileri sürdüğü savları, Tanrı'yı merkeze alarak tekrar yorumlayan Orta Çağ filozofları, Tanrı'nın mutlak

⁷ Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), s.1321.

⁸ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s.63-64.

⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), s.18.

¹⁰ Mustafa Kaya, "Aristoteles'in Ruh Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18 (Denizli 2014). s.91

¹¹ Betül Çotüksöken, *Felsefe: Özne-Söylem*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2002), s.56-57.

hakimiyeti karşısında insanın yetersizliği üzerinde dururlar. İnsan aklının yalnızca Tanrı'ya ulaşmak için kullanıldığı bu çağda kilise baskısıyla, insanın özgür düşünme yetisinin önüne adeta set çekilir.

Öznenin tarihi alt yapısı bu şekilde kısaca izah edilebilir. Gerek Antik Çağ'da gerekse Orta Çağ'da insanın nasıl düşünmesi ve yaşaması gerektiği hakkında ileri sürülen savlar, öznenin ortaya çıkmasında önemli bir yer işgal eder. Ancak öznenin tarih sahnesine esas çıkışı kuşkusuz Descartes'la başlar. Nitekim Aydınlanma Çağı'nın başlatıcısı olarak kabul edilen Descartes'a kadar öznenin düşünen ve sorgulayan yanı ön plana çıkarılmak istense de özerk bir özne tanımından ve varoluşundan bahsetmek mümkün değildir. Daha ziyade, “[m]odern dönemde özne sıfatına kavuşacak olan insan ilkçağda bütün varolanlar gibi evrensel uyumun, yasanın hükmü altında yaşayan, ama diğer varlıklardan farklı olarak tanrısal olandan pay alan bir ruh taşıyan ve düşünme gücüne sahip olan varlıkların ortak adıdır.”¹² Descartes'la başlayan ve daha sonra Aydınlanma Çağı düşünürlerince geliştirilen modern öznenin en belirgin özelliği ise onun, dünyayı kendi “ben”ininden yola çıkarak algılaması ve anlamlandırmasıdır.

Kilise öğretilerinin şekillendirdiği Orta Çağ'a -diğer adıyla Skolastik Dönem'e- eleştirel bir bakış getiren Descartes, “ben”i merkeze alarak, insanın dünyayı anlamlandırabileceğini ileri sürer. Burada Descartes'ın özne tasarısına geçmeden önce konuyu daha iyi anlayabilmek için ilk olarak onun, bir yöntem olarak kullandığı şüphecilik anlayışına değinmek gerekir. Felsefi bilgiyi tıpkı matematiğin bilgisinde olduğu gibi kesin ve apaçık bir seviyeye yükseltmek isteyen düşünür, çareyi şüphecilikte bulur. Kesin ve sağlam bir temele dayanmayan bilgiden kuşku duyulması gerektiğini öne süren Descartes, aksi takdirde edinilen bilginin doğruluğunun rastlantıya kalacağını ifade eder.¹³ Buna göre tümdengelim yöntemiyle, doğruluğundan şüphe edilen bilgiler kesinliğe ulaşıncaya kadar gözden geçirilmelidir. Çünkü ona göre, doğru bilgiye ancak bu şekilde ulaşılabilir. Anlaşılabileceği üzere Descartes'taki şüphecilik, septiklerde olduğu gibi doğru bilgiye ulaşmanın mümkünlüğünün tartışılması değildir; daha ziyade onun şüpheciliği doğru

¹² Yakup Kahraman, “Kurucu Öge Olarak Modern Özne Anlayışının Teşekkülü”, *Kaygı Dergisi*, S.31 (Bursa 2018). s.129.

¹³ Afşar Timuçin, *Descartes Felsefesine Giriş*, (İstanbul: Bulut Yayınları, 2004), s.70.

bilgiye ulaşmak için kullanılan bir araç, yöntemdir.¹⁴ Nitekim, şüphe eden insan, kesin ve doğru bilgiye ulaşma gücüne sahiptir. Aynı zamanda öznenin ortaya çıkması açısından da önemli bir aşama olan bu yöntem, “düşünen ben”in varlığını açığa çıkarır. Öyle ki bir şeylerden şüphe etmek, düşünmeyi de beraberinde getirir. “Böylece Descartes ünlü önermesine ulaşmış olur: Cogito ergo sum – Düşünüyorum, öyleyse varım.”¹⁵

Bu görüşe göre, aklıyla yaşadığı dünyayı anlama ve yönlendirme gücüne sahip olan modern özne, gerçek ve sarsılmaz bilginin temelini oluşturur. Öznenin diğer bir ifadeyle “ben”in, bu özelliği, onun bütün dünyayı ele geçirmesi şeklinde de yorumlanabilir.¹⁶ Nitekim aklını kullanması dolayısıyla artık nesneye yön verme gücüne sahip olan modern özne, kurulan değil kurandır. Tam bu noktada akla verdiği önemle dikkatleri üzerine çeken düşünür, akıl ve beden ayrımına giderek aklın üstünlüğünü vurgular. Öyle ki aklın var olmak için başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Bu nedenle de gerek bedene gerekse dış dünyaya ait unsurlar, aklın nesnesi konumundadır.¹⁷

Sonuç olarak, modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes, Orta Çağ öğretilerin aksine yaşamı/felsefeyi, “ben”i merkeze alarak açıklar. Her şeyden önce bilinç sahibi olması dolayısıyla, sarsılmaz bir gücü elinde bulunduran “ben”/özne, Decartes’tan sonraki dönemlerde de benzer özellikleri dolayısıyla ele alınır. Nitekim 17.yüzyılın Kartezyen felsefesi, Descartes’ın düşünlerinin temel kabul edildiği bir felsefe anlayışıdır. Yine Descartes’ın açtığı yolu takip eden 18. yüzyıl düşünürleri de akli merkeze alarak Aydınlanma Çağı’nı başlatırlar.

Yerine ve bağlamına göre, Aydınlanma Çağı, Yeni Çağ ve Akıl Çağı olmak üzere çeşitli adlandırılanlara tabii tutulan 18.yüzyıl felsefesinin kökenlerini Rönesans’a kadar dayandırmak mümkündür. Öyle ki, Rönesans ve Kartezyen felsefenin

¹⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.262.

¹⁵ a.g.e., s.263.

¹⁶ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995), s.22.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk.: Eren Paydaş, “Biyolojiktidar Perspektifinden Hukukun Öznesinin Kurgulanma Biçimleri” (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2012), s.80-81.

temellerini attığı akıl kavramı, Aydınlanma Çağı ile birlikte adeta zirveye ulaşır.¹⁸ Aydınlanma Çağı'nın amacı ise açıktır; akıllı ve görgülerinden hareketle hayatı aydınlatmak isteyen “ben”/özne, din ve gelenekle zapt altına alınan usunu artık serbest bırakmak ister.¹⁹ Kant'ın meşhur “Aydınlanma Nedir?” başlıklı yazısında da söz ettiği gibi “ben”/insan, artık anlama yetisini kendi kullanma cesaretini göstermelidir.²⁰ Özellikle skolastik düşüncenin hâkim olduğu dönemde insan kendi aklıyla hareket eden bir varlık değildir. Aklını başkasına emanet ederek, bir başkasının kılavuzluğunda hareket eden özne²¹, artık Aydınlanma Çağı ile birlikte kendini merkeze alarak hareket etme gücüne sahiptir.

17. yüzyılda Descartes'ın öne sürdüğü şüphecilik yöntemiyle birlikte nesneler dünyası tıpkı matematik biliminde olduğu gibi “ben”den yola çıkılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kartezyen felsefe anlayışının çıkış noktası olan bu durum aynı zamanda doğayı bilim yoluyla ve öznenin hareketle keşfetmeye aracılık etmiştir. 18. yüzyılda bu durum Aydınlanma Çağı ile birlikte bir adım daha ileriye götürülür ve kültür dünyasının da akıl yoluyla aydınlatılması amaçlanır. Gökberk'in ifadeleriyle bahsi geçen durum kısaca şu şekilde izah edilebilir:

“Şimdi yapılacak şey, doğa karşısında başarı kazanan aynı akıllı kültür dünyasına da uygulamak, matematik doğa bilimine paralel olarak kültür bilimlerini de kurmak, kültür dünyasını da akılla aydınlatıp ona akılla egemen olmaktır. İşte 18. yüzyıla «Aydınlanma Çağı» adını verdiren bu düşüncedir, bu inançtır; bu yüzyılın bu inancı gerçekleştirmeğe, onu kültürün bütün alanlarında yürütmeğe girişmesidir. Aydınlanma yüzyılının ideali, bilginin ilerlemesine dayanan intellektüel bir kültürdür. Aklın aydınlattığı doğrular ile beslenecek olan bu kültür sonsuz bir ilerlemeye adaydır. Akla karşı beslediği bu güven yüzünden Aydınlanma düşüncesi geleneklerin köleliğinden kurtulacağına, kaderini kendisi kendi eliyle düzenleyeceğine insanın özgürlük ve mutluluğunun boyuna artacağına inanır; -bu güvenle- tarihin oluşturduğu

¹⁸ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s.15-16.

¹⁹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.325.

²⁰ Bahsi geçen ifade şu şekildedir: “Anlama yetini kendin kullanmak cesaretini göster!” bk.: Betül Çotüksöken, *Felsefe: Özne-Söylem*, s.159.

²¹ a.g.e., s.159-160.

bütün kurumları aklın eleştirmesinden geçirir; toplumu, devleti, dini ve eğitimi aklın ilkelerine göre yeni baştan düzenlemeğe girişir; nihayet, yolunu aklın gösterdiği bu durmadan gelişip ilerleyen intellektüel kültür temeli üzerinde insanlığın birleşeceğine inanır.”²²

Aydınlanma Çağı modern öznenin aklına duyulan aşırı inancın bir yansımasıdır. Akılla hayatı bilen ve yönlendiren modern özne, aynı zamanda anlamın da başlatıcısı konumdadır. Aydınlanma ile birlikte kendini araştıran, sınırını başkasına göre değil kendine göre çizen ve dünyayı kendinden yola çıkarak anlamlandıran öznenin varlığı böylece açığa çıkmış olur.²³ Özellikle skolastik düşüncenin hâkim olduğu bir çağda özne, verili değer yargılarını sorgulamadan kabul etmekle yükümlüdür. Ancak 18.yüzyılda gerek bilimdeki gelişmelerle gerekse keşiflerle kendine olan güvenini tazeleyen modern özne, aklını merkeze alarak her şeyi çözümleyebileceğine dair inanç geliştirir. Her ne kadar yüzyılın sonunda Kant’ın görüşleriyle birlikte bu anlayış sarsıntıya uğrayacak olsa da yüzyılın büyük bir bölümünde insan aklına verilen önem kendini kuvvetli bir şekilde hissettirir.²⁴

Aydınlanma Çağı’nın güçlü bireyi (“ben”i)/öznesi, 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde, değişen dünya düzeniyle birlikte, birçok düşünür tarafından bozguna uğratılır. Buna ilk örneği Hegel’den vermek mümkündür. Hegel de diğer modern filozoflar gibi aklı merkeze alır ancak her bilincin farklı bir bilinçle etkileşim içinde olduğunu ileri sürerek (efendi-köle diyalektiği) özneye toplumsal bir boyut kazandırır.²⁵ Varlığını ortaya koyabilmek için bir başkasına ihtiyaç duyan özne, artık Aydınlanma Çağı’nın sarsılmaz öznesi değildir. Hegel’in açtığı bu yol ilerleyen yıllarda genişletilerek devam ettirilir. Öyle ki Marx, Nietzsche ve Freud’un özne hakkında ileri sürdüğü tezler, Hegel’den sonra modern özneye yönelik bir başkaldırı şeklinde yorumlanabilir.

²² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.326.

²³ Betül Çotüksöken, *Felsefe: Özne-Söylem*, s.76.

²⁴ Kant ortaya koyduğu felsefesinde yer yer aklın sınırlarını tartışır. Kant’ta da insan aklına verilen önem devam eder ancak bahsi geçen sorgulama Aydınlanma Çağı’nda bir çatlağa neden olur. Ayrıntılı bilgi için bk.: Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.328.

²⁵ Yaylagül Ceran, “Modern Öznenin Yapısı ve Eleştirisi”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002), s.99.

Bundan sonra özne anlamının başlatıcısı olarak kabul görmeyeceği gibi, tüm yetkileri de elinden alınacaktır.²⁶

Marx, Aydınlanma Çağı düşünürleri gibi öznenin özgür, her şeyi bilen ve hakikatin mutlak savunucusu olduğuna inanmaz. Çünkü ona göre özne, toplumsal bir varlıktır. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte sınıflı bir toplumda sömürülen ve sömüren olmak üzere en temelde ikiye ayrılan özne, üretim ilişkilerinin meydana getirdiği bir oluşumdur. Böyle bir ortamda sömürülen öznenin üstüne düşen görev ise devrimci bir bilinç geliştirerek haklarına sahip çıkmaktır. Marx, her ne kadar sömürülen olarak gördüğü proletaryanın kurtuluş reçetesini vererek modern öznenin hakimiyetinin devamlılığını sağlasa da aynı zamanda öznenin toplum tarafından oluşturulduğunu ileri sürerek, onun sınırsız bilme yetisinin önüne de set çekmiş olur.²⁷ Böylece modern özne anlayışına darbe vurarak anti-hümanist bir tavır sergileyen ünlü düşünür, öznenin tarihsel gelişimi açısından önemli bir yerde durur.

Modern özne anlayışına karşı çıkan bir diğer önemli düşünür ise Nietzsche'dir. En kısa ifadeyle anlatmak gerekirse Nietzsche, "öznenin bilinçten yoksun, söz dinlemez, kindar ve güç isteyen biri olup, bastırılmış bir güç istemini dışa vurduğunu" öne sürer.²⁸ Nietzsche'ye göre özne, Aydınlanma Çağı düşünürlerince oluşturulan kurmaca bir kavramdır. Nitekim Aydınlanma Çağı'nın aklıyla dünyayı iyiye ve güzele götürecektik modern özne tasarısı, Nietzsche ile birlikte terk edilir. Bitmek tükenmek bilmeyen bir güç istenciyle dolu olan özne, dünyayı iyi bir yer yapmaktan ziyade, kendi emelleri doğrultusunda değiştiren ve dönüştüren kişidir. Nitekim Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde dile getirdikleri bu durumun kanıtı niteliğindedir:

"Nerde canlı gördüysem, orda güç istemi gördüm; uşağın isteminde dahi, efendi olma istemini gördüm.

Güçlüye hizmet etmeyi kendi istemi kandırır güçsüzü, — bu istem, daha güçsüzlere efendilik etmek ister de ondan: vazgeçmek istemeyeceği tek hazzı bu.

²⁶ Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, s.1114.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk.: David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), s.254-255.

²⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), s.671.

Ve küçük, nasıl en küçüğün üstünde keyif sürebilmek, güç yürütebilmek için büyüğe boyun eğerse, — en büyük de öyle, boyun eğer de, güç uğruna hayatım tehlikeye atar.

En büyüğün boyun eğmesi, korkulu olanı, tehlikeyi göze almaktır, ölüm için zar atmaktır.

Ve nerde özveri, hizmet ve sevgi bakışları varsa, orda efendi olma istemi de vardır. Güçsüz, dolambaçlı yollardan sokulur kaleye, güçlünün tâ bağrına, — ardan güç çalar.”²⁹

Öznenin akıl yoluyla kendini gerçekleştirebileceğine dair olan inancın karşısında duran bu görüş, öznenin eksikliğini gözler önüne serer. Aynı zamanda güç istenci gereği uşağın efendi konumuna yükselmek için gösterdiği efor, öznenin parçalı yapısına da ulaşmamızı sağlar. Bu bağlamda Nietzsche’nin öznenin eksik ve parçalı yapısına karşılık önerdiği “üstinsan” modeli önemlidir. Çünkü bu insan bir nevi kurtuluşun anahtarıdır. Buna göre üstinsan; başkalarından önce kendisinin efendisi olan, varoluşundaki boşluğu, anlamsızlığı, güçlü ve güçsüz yanlarını keşfederek bunlar üzerinde hakimiyet kuran kişidir.³⁰ En nihayetinde açık olan bir şey varsa o da -“üstinsan” da dahil olmak üzere- yaşamın bir “güç istenci” üzerine kurulu olduğudur. Dolayısıyla böyle bir ortamda “eşitlik, toplumsal barış ve çıkarlarda uyum söz konusu olamaz.”³¹ Sonuç olarak içindeki güç istenciyle birlikte var olan bütün değerleri yıkan özne, Tanrısını öldürürken kendisini de yok eder.³² Bu nedenle artık Aydınlanma Çağı düşünürlerinin öne sürdüğü bütünlüklü, erdemli ve yaşamı iyiye götürmek için çabalayan modern özne tasarısından bahsetmek mümkün değildir.

Marx ve Nietzsche’den sonra modern özneye darbe vuran bir diğer önemli düşünür Freud’dur. Özellikle “bilinçdışı”na getirmiş olduğu yorumlarla öne çıkan düşünür, “kendi içinde tutarlı, bütünlüklü, belli bir birliği bulunan özne anlayışın[a]”³³ karşı

²⁹ F. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A.Turan Oflazoğlu, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1964), s.132.

³⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.628.

³¹ a.g.e., s.629.

³² Nilüfer Aka Erdem, “Özne-İktidar İlişkisi Bağlamında Alev Alatlının Romanlarının İncelenmesi”, s.24.

³³ Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, s.1115.

çıkart. Çünkü ona göre özne, bastırılmış duyguların hâkim olduğu “bilinçdışı”ının bir ürünüdür. Böylece modern öznenin bilinçli özne yapısını parçalayan Freud, öznenin tarihsel seyrini -özellikle psikanaliz sahasında- büyük bir değışikliğe uğratır.

19.yüzyılda bahsi geçen düşünürler tarafından alaşağı edilen modern özne, 20.yüzyıla gelindiğinde daha şiddetli bir eleştiriye tabii tutulur. Öyle ki 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkan dilbilim ve göstergebilimin öncülük ettiğı “yapısalcılık” anlayışı, modern öznenin kopuşun bir başka boyutunu temsil eder. Bu anlayışa göre bir yapı (dil gibi), tarihi süreçle ya da başka yapı ve olayla ilinti olarak açıklanamaz. Her yapının kendine özgü bağlantılarını vardır ve bu bağlantılar keşfedilerek yapının genel kuralları ortaya çıkarılmalıdır. Ayrıca öznenin hareketle yapının açıklanmayacağını ileri süren yapısalcılar, yapının öznenin önce geldiğini iddia ederler.³⁴ Yine yapının toplumsallığına işaret eden Adnan Onart, yapının özne tarafından değıştirilemeyeceğini, öznenin yapıya boyun eğen bir varlık olduğunu dile getirir ki bu da yapısalcılığın anti-hümanist bir yaklaşım geliştirdiğini açığa çıkarır:

“Her şeyden önce yapı toplumsal bir özellikte. Ama toplumsal dediğimde yapının, toplumun, toplum denilen gerçekliğin yapısı, dokusu, kuruluşu olduğunu savunmuyorum. Toplumsal nitelemesiyle yapının hem doğal yapılardan (bir taş parçasının, insan bedeninin yapısından) ayrıldığını, hem de bireyi aşan bir özeliğı olduğunu belirtmek istiyorum. Yapı ancak toplum içinde ortaya çıkıyor. Belki yapı, tek tek bireylerin bir uzlaşmasına dayanıyor; ama yine de bireyleri aşıyor yapı. Yapı, tek bireyin oluşturamayacağı, belki değıştiremeyeceğı, belki ortadan kaldıramayacağı bir dizge. Yine dil örneğine dönelim (burada dil deyince Türkçe, Fransızca, Almanca gibi yazılıp konuşulan dilleri düşünüyorum), dil ilkece uzlaşım sal, saymaca bir nitelikte. Dili tek tek bireyler kullanıyor. Ama bir dizge, bir anlam iletme düzeni olarak dil, konuşmacıları aşıyor; dilin işleyiş kuralları toplumsal düzeyde yer alıyor. Tek kişi bu kuralların oluşturduğu yapıyı büyük ölçüde etkileyemiyor, birey bu yapıya boyun eğiyor yalnızca.”³⁵

³⁴ Adnan Onart, “Değışik Yönleriyle Yapısalcılık ve Yapı Kavramı”, *Türk Dili Dergisi*, S.262 (1973), s.236-237.

³⁵a.g.e., s.235-236.

Onart'ın da ifade ettiği gibi, öznenin sınırlarını aştığı için tek başına oluşturmadağı ve bu yüzden boyun eğdiği yapı, öznenin eylemlerinin engellenmesine neden olur.³⁶ Yapısalcılığın özelliklerinde de anlaşılacağı üzere, artık Aydınlanma Çağı'nın güçlü öznesinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü artık özne, oluşturan değil, oluşturulandır.

Burada ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağımız 1960'lı yılların önemli yapısalcı düşünürü olan Althusser'e değinmek yerinde olacaktır. Althusser, her ne kadar yapısalcı anlayışı belli noktalarda eleştiriye tabii tutsa da kendisi de Marx'ı yeniden okuma gayretine girerek, yapısalcı düşünürlerin izinden gider. Nitekim öznenin konumunu belirlerken de yapısalcı anlayışı takip eden Althusser, öznenin egemen ideolojinin çeşitli araçlarıyla inşa edildiğini ileri sürer. Böylece anti-hümanist bir tavır sergileyen düşünür, öznenin kurandan ziyade kurulan bir varlık olduğu konusunda çağdaşlarıyla hemfikirdir.

Yapısalcıların ardından gelen post-yapısalcılar da benzer şekilde özneyi ele alırlar. Öyle ki, birçok yerde birbirinden ayrı düşen yapısalcı ve post-yapısalcı kuram, modern özneye getirilen eleştiride ortak bir payda da buluşurlar. Ancak post-yapısalcıların özne anlayışını açıklamadan önce kısaca yapısalcı ve post-yapısalcı düşüncenin hangi noktalarda birbirlerinden ayrıldığına değinmek gerekir. Çünkü bu aynı zamanda post-yapısalcı özne anlayışını anlamaya da olanak sağlayacaktır.

Buna göre, "Postyapısalcılık, gerçekliğin altında yatan görece statik ilişkiselliğe ve evrensel bir işleyiş tarzına sahip yapı fikrini kabul etmez. Bu bağlamda, ne dilin ne de toplumun sistematik bir şekilde açıklanabileceğini savunur. Bunun sonucu olarak, postyapısalcılar yapısalcılığın nesnel bilgi üretiminin imkânına dayanan modern bilimsellik anlayışına saldırır. Bu nedenle, derinden işleyen yapılar ve gerçeklikteki yansımaları arasında ciddi kopukluklar vardır. Dolayısıyla yapısalcılığa oranla daha kaotik ama bir o kadar da kapsayıcı bir yapı anlayışına sahip postyapısalcılığa göre, tıpkı dilin kendi içinde kapalı bir sistem değil açık ve oynak bir formasyona sahip

³⁶ Nursel Güler, "Kitle İletişim Araçları, Post- Yapısalcılık ve Çoğul Olanaklar", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, c.7, S.5-6 (Trabzon 2013), s.49.

olması gibi, söz konusu yapıların da belirli sınırları yoktur.”³⁷ Böylece, yapıdan hareketle çözümlenmeye çalışılan sistem, post-yapısalcı düşünce anlayışıyla birlikte terk edilir. Çünkü sistem daha kaotik bir yapıya sahiptir ve bu nedenle de yalnızca belirli bağlantılardan yola çıkılarak yapı açıklanamaz. Burada tekrar öznenin post-yapısalcı konumuna değinmek yerinde olacaktır.

Yapısalcı ve post-yapısalcı düşünce anlayışları, -daha önce de değinildiği gibi- modern özne anlayışının karşısında yer alırlar. Çünkü her iki anlayışa göre özne, çeşitli toplumsal formasyonlar tarafından kurulan bir varlıktır.³⁸ Ancak bu kurulum, yapısalcı anlayışta daha sistematikken, post-yapısalcı anlayışta daha kaotiktir. Nitekim ilerleyen bölümlerde özne hakkındaki görüşlerini detaylı bir şekilde ele alacağımız Foucault’a göre, öznenin kurulumu -yapısalcılarda olduğu gibi- belli bir yapının oluşumundan hareketle açıklanamaz.³⁹ Daha açık bir ifadeyle, yapılar arası ilişkiler çok daha karmaşık bir sisteme sahip olduğu için özne de bu karmaşanın bir ürünüdür. Dolayısıyla post-yapısalcı kurama göre özne, bu karmaşa içinde ele alınmalı ve yorumlanmalıdır.

Sonuç olarak, Antik Çağ’dan post-yapısalcı kurama gelinceye değin özne, çeşitli tanımlamalara tabii tutulur. Neredeyse her dönemde düşünme yetisine sahip olması dolayısıyla ön plana çıkan özne, günün sonunda düşünen değil düşündürülen bir varlık olarak ele alınır. Nitekim değişen dünya düzeniyle birlikte artık Aydınlanma Çağı’nın aklıyla hakikate, iyiliğe ve adalete ulaşan öznesinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü özne çeşitli toplumsal yapılar tarafından kurulan bir varlıktır. Bu nedenle ilerleyen bölümlerde incelemeye tabii tutulacak konu, öznenin hangi toplumsal araçlarla kurulduğuyla ilgili olacaktır.

1.2. İKTİDAR İLİŞKİLERİ TARAFINDAN KURULAN ÖZNE

Öznenin tarihi süreç içindeki değişimi, onun kurandan ziyade kurulan bir varlık olduğunu açığa çıkarmıştır. Peki özne hangi vasıtalar kullanılarak kurulur? Bu soru

³⁷ Mehmet Gökhan Uzun, Berkay Ayhan, “Postyapısalcılık: Sonun Başlangıcı (Mı?)”, *Siyaset Sosyolojisi*, haz. Feride Acar, Hasan Faruk Uslu, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016) s.191-192.

³⁸ Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, s.1115.

³⁹ a.g.e., s.1115.

öznenin iktidar karşısındaki konumunu deşifre ettiği için önemlidir. Çünkü toplumun çeşitli kurum ve öğretileriyle kurulan özne, iktidar ilişkilerinin merkezinde yer alır. Daha açık bir ifadeyle; çeşitli iktidar ilişkilerini içinde barındıran toplum, öznenin kurulumunda son derece etkili bir rol üstlenir. Bu bağlamda Althusser ve Foucault'nun görüşlerinden hareketle ilerleyen bölümlerde ele alınacak konu, özneyi kuran iktidar ilişkileri olacaktır.

1.2.1. Althusser'de Özneyi Kuran İktidar İlişkileri

Genel kuramını ideoloji üzerine kuran Althusser, bireyin bir iktidar alanı olan egemen ideoloji tarafından nasıl özneleştirildiğini ele alır. İdeolojiye getirmiş olduğu birçok yenilik açısından klasik Marksist anlayıştan ayrılan düşünür, kuramını büyük oranda sınıf ilişkileri üzerinden açıklar. Bu doğrultuda klasik Marksistlerin aksine Althusser'e göre ideoloji, bir sınıfın diğerine dayatmaya çalıştığı düşünceler silsilesi değildir; daha ziyade ideoloji, tüm sınıfların birlikte oluşturduğu maddi pratikler bütünüdür. Başka bir ifadeyle her yere yayılmış olan ideoloji, tüm sınıfların katılımıyla başat sınıfın hizmetlerini yerine getiren bir sistemdir.⁴⁰ Egemen ideoloji maddi anlamda varlığını ise çeşitli toplumsal pratiklerle açığa çıkarır. Bahsi geçen maddi pratikler, Althusser'in adlandırmasıyla "Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtları"dır. Ancak bu aygıtların özelliklerine değinmeden önce konuyu daha iyi anlayabilmek için ideolojinin "seslenme" yöntemiyle özneyi, dünyaya geldiği andan itibaren nasıl sarmaladığını açıklamak gerekir.

Seslenme öznenin tanınır hale gelmesinin ilk koşuludur. Nitekim ideolojinin herhangi bir pratiği kişiye, "Hey sen oradaki!"⁴¹ diyerek seslendiği anda, kişinin ona dönüp bakması, özne olmasının bir sonucudur. Aslında özne olma serüveni birey daha dünyaya gelmeden şekillenir. Nitekim her birey, aile ideolojisinin içine doğar ve bu ideoloji doğrultusunda özneleşir. Burada ailenin ilk önce bireyi adlandırması daha sonra ona seslenmesi, ideolojinin zaman geçtikçe tüm pratiklerinde görülen bir durum

⁴⁰ İpek Sucu "Althusser'in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya", *Selçuk İletişim Dergisi*, c.7, S.3 (Konya 2012), s.32.

⁴¹ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümerterkin (İstanbul: İthaki Yayınları, 2010), s.103.

haline gelir. Yani birey ilk olarak ailenin bir öznesiyken zamanla çevresine yayılan tüm maddi pratiklerin (din, okul, aile, hukuk vs gibi) öznesi haline gelir. Daha açık anlatmak gerekirse bireyin “Tanrı’ya inanıyorsa kiliseye gidip dua etmesi, adalete inanıyorsa hukukun kurallarına boyun eğmesi, aile kurumuna inanıyorsa aile içindeki görevleri yerine getirmesi”⁴² onun toplumun bir öznesi olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda anne, evlat, öğrenci ve inanan kişi gibi adlandırmalara tabii tutulan özne, egemen ideolojinin bir parçası haline gelir. Bu durumda Althusser’e göre ideoloji, klasik Marksist anlayışın savunucularının öne sürdüğü gibi dışarıdan gelen bir etki değildir. İdeoloji içten işlemektedir ve bu nedenle de ondan kurtulmak kolay değildir. Ancak öznenin düştüğü yanılgı kendisini hiçbir zaman ideolojinin içinde görmemesinden kaynaklanır. Buradaki yanılgının sebebi ise kuşkusuz ideolojinin hiçbir zaman ben ideolojiyim dememesidir.⁴³

İdeoloji, bu anlamda hayatın pratiğidir. Yani hayatın her alanında kendine yer bulur ve ondan kaçmak çoğu zaman olanaksızdır. Egemen ideolojiye, yani diğer bir ifadeyle iktidara karşı çıkan öznenin önüne ise egemen ideolojinin pratikleri tarafından birçok engel çıkar. Ancak kişi çoğu kez özne olmaktan memnundur. Çünkü egemen ideolojik düzen, çoğu zaman özne için daha konforlu bir alandır. Bahsi geçen konforun devamlılığı için hareketlerine yön veren özne, aynı zamanda bunu yaparak sistemin devamlılığına da katkıda bulunur. Böylece kendini özne üzerinden var eden egemen ideoloji, devamlılığını uzun yıllar muhafaza etme imkânı bulur. Bu noktada kuşkusuz “Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtları”, egemen ideolojinin kendisini özne üzerinden tanımlamasının temel araçlarıdır.

Burada özne üzerinde kurduğu hakimiyet dolayısıyla, bir iktidar alanı olan, Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtlarını açıklamak gerekir. Öncelikle Devletin Baskı Aygıtları; “devlet başkanlığını, hükümeti ve yürütme erkinin aracı olan idareyi, silahlı kuvvetleri, adaleti, mahkemeleri ve imkanlarını (hapishaneler, vb.) kapsar.”⁴⁴ Bunun yanında

⁴² Egem Atik, “Sevgi Soysal’ın Romanlarında Özne ve İktidar”, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014), s.11.

⁴³ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.104.

⁴⁴ a.g.e., s. 134.

devletin ideolojik aygıtları ise din, aile, okul, hukuk, siyasal partiler, sendikalar, basın-yayın ve kültürel öğeler şeklinde sıralanır.⁴⁵

Organik bir bütün olan devletin baskı aygıtları, baskıyı ön plana çıkararak bireyi özneleşme sürecine tabii tutarken, devletin ideolojik aygıtları ise ideolojii ön plana çıkararak özne üzerinde tahakküm kurar. Bireyi çeşitli yaptırımlarla özneleşme sürecine tabii tutan bu aygıtların bir diğer işlevi de emek ve iş gücünü yeniden üretmektir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde sıklıkla ele alınacak olan bu konuya Althusser'in getirdiği yorumlar önemlidir.

Althusser, devletin baskı ve ideolojik aygıtlarıyla emek gücünün yeniden üretildiğini ileri sürer. Özellikle kapitalist ideolojinin hâkim olduğu toplumlarda özneler, bu aygıtlar vasıtasıyla sömürüye maruz kalırlar. Ancak bu sömürü sanılanın aksine çoğunlukla baskı araçlarıyla gerçekleşmez. Daha ziyade bu sömürüyü, okul gibi ideolojik aygıtlar meydana getirir. Öyle ki özne, toplumsal iş bölümünün ve sınıf egemenliğinin belirlediği kuralları⁴⁶ okulda öğrenir. Böylece sömürün bir aracısı haline gelen özne, sistemin yeniden üretilmesine okul aracılığıyla katkıda bulunur. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Althusser'in eğitim üzerinden açıkladığı bu durum, devletin diğer ideolojik aygıtları için de geçerlidir. Nitekim, ailenin de yeri geldiğinde sömürücü güç olan egemen ideoloji doğrultusunda, içinde barındırdığı üyesini özneleşme sürecine tabii tutması bu duruma örnek verilebilir.

Böyle bir ortamda öznenin etrafı çeşitli aygıtlarla kuşatılmış vaziyettedir. Yaptığı eylemlerin özünde özgür düşüncesi değil, egemen ideolojisinin kuralları vardır. Bu nedenle, toplumsal yapının çeşitli maddi pratiklerine gizlenerek işleyen egemen ideolojiden kurtulmak çoğu zaman mümkün değildir. Henüz dünyaya dahi gelmeden birey olma hakkından feragat ettirilen özne, ideolojinin dışına çıkmaya meylettiği andan itibaren bahsi geçen aygıtlar tarafından kontrol altına alınmaya çalışılır. Ancak öznenin tekrar birey haline gelebilmesi, onun içinde bulunduğu ideolojik çerçeveye doğru bilimin ışığında eleştirel bakabilmesiyle mümkündür.⁴⁷ Bu noktada Althusser

⁴⁵ a.g.e., s. 169.

⁴⁶ a.g.e., s.158.

⁴⁷ Althusser, işçi sınıfının ancak doğru bilimle bilinçlenebileceğini dile getirir. Bk.:Jorge Larraín, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. Neşe Nur Domaniç (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), s.92-93.

karamsar bir bakış açısı çizmesine rağmen, kurtuluştan da tamamıyla vazgeçmiş değildir.

1.2.2. M. Foucault'da Özneyi Kuran İktidar İlişkileri

Foucault'ya göre özne, toplumdan ayrı düşünülemez. Toplumsal yapının ürünü olan özne, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin şekillendirdiği bir varlıktır. Öznenin çeşitli iktidar ilişkileri tarafından kurulması, Althusser'in de üzerinde durduğu bir konudur. Ancak bu noktada her iki düşünür de olaya farklı pencerelerden bakar. Foucault'ya göre iktidar ilişkileri, “tek tipleştirici bir aygıtın donuk ve istikrarlı tahakkümünden çok, sürekli ve çok biçimli”⁴⁸ bir yapıdır. İktidar ilişkilerini yalnızca devlet ve ideoloji kaynaklı görmenin sorunlu bir yaklaşım olduğunu ileri süren Foucault, iktidar ilişkilerini daha karmaşık bir sistemde ele alır. Aynı zamanda devletin çeşitli biçimlere bürünerek özne üzerinde kurduğu hakimiyeti de yadsımayan düşünür, daha ziyade iktidarın “devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev”⁴⁹ gördüğünü ifade eder. İktidarın ayrıntılarda kendini muhafaza ettiğini ileri süren Foucault'ya göre iktidar, sanılanın aksine sürekli “yapmamalısın” diyen bir mekanizmaya sahip değildir. İktidarın yalnızca baskı uygulamadığını, aynı zamanda arzuyu yarattığını, zevki kışkırttığını ve bilgiyi ürettiğini ileri süren felsefeci, iktidarın böylece daha derine nüfuz ettiğini ifade eder.⁵⁰

Kısaca Foucault, hayatın her kademesinde işlev gören mikro iktidar biçimleriyle ilgilendiğini ileri sürer. Buna göre iktidar, yalnızca devlet ve devletin önemli aygıtları olarak öne atılan, adalet, ordu vb. türündeki sistemler değildir. Foucault, daha ziyade eğitimdeki, tıptaki, psikiyatrideki iktidar biçimleriyle ilgilenir. Nitekim bununla birlikte -bir kez daha- iktidarın yalnızca baskı uygulamadığını açığa çıkaran düşünür, iktidarın daha derin bir yüzeyde işlev gördüğünü ifade eder. Althusser de bir nevi devletin ideolojik aygıtları diyerek aynı noktaya dikkat çeker ancak aradaki önemli

⁴⁸ M. Foucault, “İktidar ve Bilgi”, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden - Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), s.176.

⁴⁹ M. Foucault, “İktidar ve Beden”, a.g.e., s.47.

⁵⁰ M. Foucault, “Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler”, a.g.e., s.52.

fark; Foucault'nun iktidar ilişkilerini yalnızca egemen ideolojinin ya da sınıf ilişkilerinin bir sonucu olarak görmemesinden kaynaklanır.

Foucault, baskıyı öncelemeyen iktidar anlayışını, “biyo-iktidar” kavramıyla açıklar. Buna göre biyo-iktidar, çeşitli toplumsal normlar aracılığıyla şiddete ve baskıya gerek kalmaksızın öznenin bedenini ve yaşamını düzenleyen bir sistemdir. Toplum tarafından normal kabul edilen kurallar dahilinde özneyi düzenleyen bu iktidar anlayışının iki temel biçimi vardır. Bunlar, “bedenin anatomo-politiği” ve “nüfusun biyo-politiği”dir. Bir kutbun iki ayrı ucunu oluşturan bu biçimler, karşıt sav olmaktan ziyade birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Buna göre “bedenin anatomo politiği” ile amaçlanan şey, insan bedenin terbiye edilmesi, yeteneklerinin arttırılması, itaatkâr hale getirilmesi ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirilmesidir.⁵¹ Bunun yanında “nüfusun biyo-politiği”nin amacı ise bedenin; yaşam, ölüm, sağlık gibi doğal fonksiyonlarını denetim altına alarak nüfusun düzenlenmesidir. Burada belirtmek gerekir ki, öznenin bahsi geçen iktidar biçimleri tarafından düzenlenmesi, cinselliğin iktidar tarafından mercek altına alınmasına neden olur. Nitekim öznenin yaşamını düzenleme de son derece etkili olan cinsellik, iktidar tarafından evlilik, aile, cinsel kimlik gibi toplumsal normlar aracılığıyla denetime tabii tutulur. Bu durum, ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz roman ve öyküler açısından önemli bir husustur.

Baskı ve şiddetin geri planda kaldığı bu düzlemde özne, toplumun normal kabul ettiği kalıplar dahilinde var olur. Öznenin bu şekilde iktidar tarafından kuşatılması ise biyo-iktidarın pratikleri olan “dispositif”ler, aracılığıyla sağlanır. Foucault'nun ifadesiyle dispositifler, “söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idare önlemler, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermelerden (...) oluşan, bütünüyle heterojen”⁵² bir yapıdır. Güç ilişkilerini geliştiren, dönüştüren, dengeleyen ve kullanan dispositifler,⁵³ bedene nüfuz eder ve onu şiddete gerek kalmadan kuşatır ve uysallaştırır. Böylece toplumsal yapının içinde bulunan çeşitli

⁵¹ M. Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), s.99.

⁵² M. Foucault, “Michel Foucault'nun Oyunu” *Entellektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), s.116.

⁵³ Ferda Keskin, “Sunuş: Özne ve İktidar”, *Özne ve İktidar*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), s.18.

iktidar ilişkileri tarafından kurulan özne, normalizasyon toplumun⁵⁴ bir parçası haline gelir.

Sonuç olarak artık özerk bir özne tanımından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü artık özne; söylemlerin, ahlaki yapının, dinin, yasanın ve bilimsel normların oluşturduğu bir varlıktır.⁵⁵ Normalizasyon toplumunun unsuru olan bu yapılar üstelik özne tarafından çoğu zaman gönüllü olarak kabul edilir. Bu durum da açıkça iktidar ilişkilerinin baskıyı öncelemeden özne üzerinde kurduğu hakimiyeti gözler önüne serer.

Öznenin kurulumu hakkındaki görüşleriyle, anti-hümanist bir tavır sergileyen Foucault, özgürlükten de tamamıyla vazgeçmiş değildir. Nitekim Foucault'ya göre iktidar, özgür özneler üzerinde müdafaasını gerçekleştiren bir güçtür. Bu bağlamda iktidar ilişkilerinin karşılıklı bir etkileşim olduğunun üstünde sıklıkla duran düşünür, iktidar ilişkilerinin uygulanabilmesi için en azından öznenin belli bir özgürlük alanının olması gerektiğine dikkat çeker.⁵⁶ Bu anlamda Foucault'nun kısıtlı bir alanda da olsa özneye tanıdığı özgürlük imkânı önemlidir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki iktidar ilişkileri çoğu zaman zevki ve arzuyu yaratarak özneyi kontrol altına aldığından, bahsi geçen özgürlük sınırlarını kavramak özne için her zaman kolay değildir. Bu noktada Foucault, bedeni çalıştıran, davranışlara nüfuz eden ve kimlikleri belirleyen iktidar ilişkilerini suçüstü yakalamak gerektiği üzerinde durur.⁵⁷ Ancak özne için yapılması gereken bu analiz, çoğu zaman güç bir hadisedir. Nitekim iktidar ilişkilerinin özneye çoğu zaman sözünü geçirmesi de bu zorluktan kaynaklanır.

⁵⁴ “normalizasyon toplumu” kavramı Ferda Keskin'den alınmıştır. Ayrıntılı bil için bk.: a.g.e., s.17.

⁵⁵ Ferda Keskin, “Sunuş: İktidarın Gözü”, *İktidarın Gözü*, s.22.

⁵⁶ M. Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı”, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay, s.229.

⁵⁷ M. Foucault, “Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler”, *İktidarın Gözü*, s.52.

BÖLÜM I

1. FÜRUZAN'IN 47'LİLER ROMANINDA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

1.1. 47'LİLER'E GENEL BİR BAKIŞ

Füruzan'ın 1974'te kaleme aldığı *47'liler*, Türkiye'nin yakın tarihini ele alır. 12 Mart romanlarıyla birlikte anılan bu eser, genel hatlarıyla doğumları yaklaşık 47'li yıllara tekabül eden genç bir neslin, 1968-69 yıllarında gerçekleşen öğrenci eylemlerini ve 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında ülkenin özellikle sol kanadından olan yine öğrenci ve aydınların etkilendiği askeri müdahaleyi konu alır. Baskınların, sorgulamaların ve hatta hapishaneyle birlikte işkencelerin uygulandığı bu dönemin kendine edebiyatta da yer bulması alışılmış bir durumdur. Bunlara ek olarak Füruzan'ın eserinde başka meseleler de gün yüzüne çıkar. “Gecikmiş modernliğin”⁵⁸ Türkiye sahasındaki etkisi ve buna paralel olarak şekillenen aile yapıları, Anadolu insanının ihmal edilişi, emekçi insanların sömürüye uğraması, eğitimcilerin ve eğitim sisteminin aksaklıkları, yazarın romanında yinelenen başka konulardır. Anlaşılabacağı üzere *47'liler*, sosyal ve politik bir bakış açısıyla kaleme alınmış bir eserdir.

Bunların yanı sıra birçok araştırmacı, Füruzan'ın romanında üslup inceliğini ihmal ettiğini ileri sürer. Nitekim yazar, yer yer aşırıya kaçan insan tahlilleriyle birlikte, roman kişisi yaratmakta başarılı sayılamayacak bir yerde konumlanır. Murat Belge'nin *47'liler*'i incelediği yazısında da bahsettiği gibi Füruzan, hayatın belli alanlarında insanları iyi tanıyıp tahlil etse de politik ortamda kişilerini tanımamaktadır.⁵⁹ Yine Belge'nin aynı incelemesinde bahsettiği bir diğer husus olan “dışarıda” olma sorunsalı Füruzan'da ön plana çıkan bir diğer meseledir:

“Füruzan'ın romanında ele aldığı bu konu karşısında tam anlamıyla “dışarıda” olduğu söylenebilir. Hatta roman, olaylardan önce “dışarıda” olan bir insanın, bu sorunu anlamak, bu olaylara karışan insanları tanımak için giriştiği imgesel bir çaba gibi

⁵⁸ “Gecikmiş Modernlik” kavramı, Gregory Jusdanis'e aittir.

⁵⁹ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2016), s.123.

yorumlanabilir. Yani Füzûzan burada bildiği bir konuyu sıralayıp, kafasında billurlaştırıp, sonra da yazmaya başlamıyor. Bilmediği bir konuyu yazarak öğrenmeye çalışıyor. 12 Mart olaylarına karışmış olan insanları romanının kişileri yaparak onları kendi dünyasının insanları haline getirmeye ve böylece tanımaya uğraşır gibi.”⁶⁰

Berna Moran da bu konuda Belge’yle benzer düşünceleri paylaşır. 12 Mart romanlarını genel hatlarıyla incelediği yazısında Moran, bahsini ettiği eserleri estetik yönden zayıf bulur ve bu romanları tarihi değeri için okunan “sosyolojik roman” sınıfına dahil eder.⁶¹

47’liler’e yöneltilen eleştiriler yalnızca üslup özellikleriyle sınırlı kalmaz. Yazarın 12 Mart dönemini anlatmayı niyet etmesine karşın, bu dönemi değil de 27 Mayıs 1960 darbesinin etkilerini anlatması, araştırmacılar tarafından tartışma konusu yapılır.⁶² Ve yine Murat Belge’nin araştırmalarında yer alan “politik roman” söylemi 47’liler’in Türk edebiyatındaki yerini anlamak açısından önemli bir eleştiridir. Buna göre, Tanzimat’tan beri kendisini politik bir söylemin içinde bulan Türk yazarı, devleti ayağının bastığı en sağlam yer olarak görür ve kendisini devletle özdeşleştirerek toplum tarafından yüklenmiş bir politik misyon göreviyle eserlerini kaleme alır.⁶³ Belge, buna ek olarak sözlerini Türk romancısının politik anlamda saf oluşuna getirdikten sonra, Türk romanında Tanzimat’tan bu zamana kadar devam eden politik söylemin, yazarlarca ideolojik bir yerden yaklaşılarak anlatıldığını dile getirir.⁶⁴

⁶⁰ a.g.e., s.123.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, (İstanbul: İletişim Yayınları,2014), s.17.

⁶² Medet Turan, *Türk Romanında 12 Mart*, adlı kitabında 47’liler’i inceler ve burada romanın Atatürk idealistliğinden çıkamadığını ve dolayısıyla yasal sınırlar içinde kalarak 27 Mayıs anayasasını savunduğunu dile getirir: “Çizilen tabloda devrimci gençliğin istekleri yasal, ayrıca ideolojik bakımından meşruluk sınırları içinde kalmalarına karşın, hesabı verilmesi gereken şey, devrimcilerin eylemlerinin meşruluk sınırlarını aşmalarıdır. Bu tablonun 12 Mart’ın nesnel haritasını verdiği söylenemez. Yapıt, en başta adıyla bir 12 Mart romanı olduğunu ilan etmesine karşın, onda öne sürülen savlarla ve verilen mesajlarla sanki bir 27 Mayıs romanı gibi görünmektedir.” Medet Turan, *Türk Romanında 12 Mart*, (İstanbul: Dönence Yayınları, 2009), s.107.

⁶³ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.82.

⁶⁴ a.g.e., s.85.

Nitekim bu yargılar neticesinde Füzûzan'ın *47'liler*'i de Belge'nin tanımladığı “politik roman” kategorisinde yer alır ve kendine ilerici-ahlaki bir misyon edinir.⁶⁵

47'liler için yöneltilen eleştiriler kısaca bu şekilde ifade edilebilir. Bunların dışında incelemeye değer bir başka husus vardır ki bu da araştırmamızın konusunu oluşturan *47'liler*'deki özneyi kuran iktidar ilişkileridir. Bu doğrultuda ilerleyen bölümlerde ele alınacak konu, *47'liler*'de bulunan öznelerin iktidar karşısındaki konumları olacaktır.

1.2. 47'LİLER'DE ÖZNEYİ KURAN İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Füzûzan'ın adeta sorumluluk bilinciyle⁶⁶ kaleme aldığı romanı olan *47'liler*, çoğunlukla Emine'nin öyküsünü anlatır. 12 Mart 1971'deki askeri muhtıra sonrasında tutuklanan ve hapisshane de çeşitli işkencelere maruz kalan Emine, başından geçen olayları geriye dönüşlerle okuyucuya sunar. Emine'nin çocukluk ve üniversite yıllarının anlatıldığı bu bölümlerde, aynı zamanda Kozlu ailesinin diğer üyelerini de tanımak mümkündür.

Emine'nin anne ve babası olan Nüveyre Öğretmen ile Selahattin Kozlu, öğretmenlik görevi gereği, bir süre Erzurum'da yaşamlarını sürdürürler. Emine'nin çocukluk yıllarına denk gelen bu dönem, romanın baş kişisi olan genç kızı yakından tanımak açısından önemlidir. Aynı zamanda Emine'nin ablası Seçil ile kardeşi Kubilay'ın da hayatlarına şahit olunan romanda, ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere, kardeşlerin birbirlerinden ne denli farklı yaşamlar sürdürdüğü de görülür.

Emine, ailesinden farklı olarak çocukluk yıllarından itibaren çevresine karşı duyarlı biridir. Öyle ki Erzurum'daki evlerinde hizmetlileri olan Kiraz ve Leylim Nine'ye karşı, ev ahalisinin aksine daha yardımseverdir. Üniversiteye gitmesiyle birlikte duyarlılıklarının arttığına şahit olduğumuz genç kız, bölümünü dahi savunduğu dünya görüşü doğrultusunda seçer. Bu bağlamda sosyoloji okuyan Emine'nin amacı, içinde bulunduğu toplumu daha iyi anlayabilmektir. Çünkü bahsi geçen duyarlılığın özünde, sömürülen ve ezilen halkın yanında olarak, onları bilinçlendirmek vardır. Ayrıca bu

⁶⁵ a.g.e., s.130.

⁶⁶ Semih Gümüş, “Füzûzan'ın Yazdıkları Bugün Daha Değerli”, *Füzûzan Diye Bir Öykü*, haz. Faruk Şüyün, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.125.

defa üniversite arkadaşlarıyla birlikte mücadele eden Emine, ailesinde olduğu gibi yalnız değildir.

Devrimci bir bilinçle egemen ideolojiye karşı çıkan gençlerin amacı, sömürünün hâkim olduğu kapitalist devlet düzenini, savundukları dünya görüşü doğrultusunda değiştirmektir. Ancak doğdukları andan itibaren egemen ideolojinin çeşitli araçları tarafından özne olarak çağırılan roman kişileri, sistemin dışına çıkmaya meylettikleri ilk andan itibaren kontrol altında tutulmaya çalışılırlar. Nitekim egemen ideolojiyi yeniden üretmeye programlanmış ve varlığını uzun yıllardır koruyan aile ve okul başta olmak üzere, toplumun içine yerleştirilmiş birçok aygıtın amacı, öznenin verili görevlerini yerine getirmesini sağlamaktır. Ancak sistemin tüm çıkmazlarına rağmen Emine ve arkadaşları, sosyalist dünya görüşü doğrultusunda bulundukları düzene eleştirel bir bakış getirirler. Burada belirtmek gerekir ki bunu yaparken gençler, zaman zaman kendi politik bilinçlerinin de kurbanı olurlar. Nitekim, kendi savundukları düşüncelere eleştirel bakamayan genç öğrenci topluluğu, iktidar ilişkilerini çözmekte yetersiz kalırlar. Ancak yine de onların var olan özne kalıplarını reddetmemeleri, önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bahsi geçen roman kişilerinin yanında bir de sistemle uyumlu geçinen öznelere vardır. Bunun ilk örneği Nüveyre Öğretmenidir. Kozlu ailesinin bir üyesi olan Nüveyre Öğretmen, çocuklarını yeri geldiğinde egemen ideolojinin yeri geldiğinde ise düzenleyici toplumun kabul ettiği normlarla yetiştirme gayretindedir. Nüveyre Öğretmen bu özellikleri dolayısıyla gerek bir anne gerekse bir öğretmen olarak, sistemin var olmasını istediği öznedir.

Nüveyre Öğretmen Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği ilk öğretmenlerden biridir. Ancak o, yozlaşmış geleneklere ve kendi çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı bir kişi olması dolayısıyla, alışılmış Cumhuriyet neslinden uzak bir roman kişisidir. Başta ailesindeki kişilere daha sonra ülkesine eleştirel bir gözle bakmaktan uzak olan Nüveyre Öğretmen, “Cumhuriyet İdeolojisi”yle eğitim görmüş, bilinçlenmiş olmasına rağmen ideallerinden çoktan vazgeçmiştir. Sadece ailesini ayakta tutmayı amaçlayan kuralları ve ilkeleriyle, bir kozanın içinde yaşamaya çalışmaktadır.”⁶⁷ Nüveyre Öğretmen, bu tavrı gereği, egemen devlet ideolojisiyle ve düzenleyici toplumun detaylarına gizlenen

⁶⁷ Sezer Ateş Ayaz, “Haraç...” a.g.e., s.162.

toplumsal normlarla uyum içerisinde. Roman boyunca öğretmen kimliğinden ziyade anne olma özelliği üzerinde durulan Nüveyre Öğretmen, bahsi geçen uyumlu tavrını en çok aile içerisinde gösterir. Sistemin var olmasını istediği özne olan evin annesi, kimi zaman kapitalist egemen ideoloji doğrultusunda çocuklarını yetiştirip hayata karıştırmak isterken, kimi zaman da düzenleyici toplumun normal kabul ettiği geleneksel ve ahlaki öğretilerle çocuklarını toplumun bir parçası yapmak ister. Bu bağlamda çocukların annelerine karşı tavrı ise değişkenlik gösterir. Öyle ki romanın başından itibaren bulunduğu düzeni hem aile içerisinde hem de dışarıdaki başka toplumsal oluşumlarda irdeleyen Emine, annesinin istediği evlat olmaktan çok uzaktadır. Emine'nin yanı sıra Kubilay ise ailenin kabul gören çocuğudur. Sistemin tüm aygıtlarıyla uyum içerisinde olan Kubilay, adeta egemen ideolojinin var olmasını istediği öznedir. Kardeşlerinden bağımsız olarak bireysel bir mücadele veren Seçil'in annesiyle ilişkisi ise belirli çatışmalar üzerine kuruludur.

47'liler'in adeta tutunamayan kişisi olan Seçil, Nüveyre Öğretmenin istediği şekilde yetiştirdiği evlatlarından biridir. Ancak Seçil, annesinden farklı olarak birtakım çelişkileri içinde barındırır. Annesinin istediği bir evlilik yapması sonucunda zengin bir hayata kavuşan Seçil, bulunduğu ortamın konforlarından yararlanmayı bildiği gibi, içinde taşıdığı huzursuzluğa da mâni olamaz. Çünkü o, toplumun normalleştirme kiplerince şekillenirken, aynı zamanda birçok kez de engellenmiştir. Özellikle annesinin ve dolayısıyla toplumun kurallarına maruz kalan genç kız, ahlaki öğretilerin oluşturduğu bir öznedir. Bu doğrultuda bedeni, davranışları ve kimliği kontrol altında tutulan Seçil, ilk olarak anne evinde daha sonra da evlenerek kendi kurduğu ailesinde, belirli ahlaki kuralların içinde yaşamaya mecbur edilir. Ancak unutmamak gerekir ki kişinin direnme hakkı her zaman saklıdır. Foucault'nun öne sürdüğü gibi iktidar, özgür özneler üzerinde hakimiyet kuran bir oluşumdur. Çeşitli iktidar ilişkilerinin öznenin etrafını kuşattığı -giriş bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere- bilinen bir gerçektir. Ancak tüm bunlara rağmen özne, bulunduğu durumu sorgulama ve direniş gösterme hakkına sahiptir. Bu direniş veya isyan etme, özneler tarafından çeşitli yollarla gerçekleştirilebilir. Nitekim Seçil bunu intihar ederek yaparken, Emine tam tersine düzeni değiştirmek için uğraşır.

Neredeyse cinsel bir kimliğe sahip olmayan Nüveyre Öğretmenin, sorgulamaya ihtiyaç duymadan uyguladığı ahlak kuralları sadece Seçil’le sınırlı kalmaz.⁶⁸ Emine ve Kiraz da annenin bu tutumundan nasibini alır. Foucault’nun biyo-iktidar kavramıyla açıklanmaya müsait olan bu durum, öznenin yaşamının toplum normları tarafından nasıl düzenlendiğini gözler önüne sermektedir.

Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda görülür ki, *47’liler*’deki roman kişileri, çeşitli iktidar ilişkileri vasıtasıyla özneleşme sürecine tabii tutulurlar. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki *47’liler*, sosyalist dünya görüşü ile yazılmış politik bir roman olması dolayısıyla, Althusser’in öne sürdüğü özne ve iktidar kuramıyla incelenmeye daha müsaittir. Nitekim çoğunlukla Emine ve arkadaşlarının giriştiği iktidar mücadelesi, Althusser’in sözünü ettiği devletin baskı ve ideolojik aygıtlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Özneleşme sürecine başta aile ve okul olmak üzere egemen devlet ideolojisinin belirlediği maddi pratiklerle dahil edilmeye çalışılan roman kişileri, isyanlarını da yine aynı kurumlara kendi doğru bildikleri ideolojiyi savunarak yaparlar. Bu doğrultuda, kendini yeniden üreten sisteme karşı çıkan gençler, devletin baskı ve ideolojik aygıtlarınca kontrol altında tutulmaya çalışılırlar. Ancak burada gençlerin kendi ideolojik doğrularıyla hareket ederken atladıkları detayları da değinmek gerekir. Sistemin çeşitli araçlarla kendini yeniden ürettiğini gözden kaçırın gençler, isyanlarını yalnızca günün kapitalist ideolojik düzenine karşı gösterirler. Bu durumda gençlerin kendi politik bilinçlerine yenilmelerine sebep olur ki bu da incelememizin bir diğer ayağını oluşturması açısından önemlidir.

Bu bağlamda, *47’liler*’deki özne-iktidar ilişkisi baskın olarak egemen devlet ideolojisi üzerinden gerçekleşir. Ancak, aynı zamanda kişinin özne olarak şekillenmesinde egemen ideolojiden bağımsız gerçekleşen toplumsal normların etkisi de vardır. Nitekim geleneksel ve ahlaki öğretiler, özneleşme sürecinde son derece etkili unsurlardır.

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak konu, iktidar güçlerinin hangi toplumsal formlar vasıtasıyla *47’liler*’deki kişileri özne haline getirdiğiyle ilgili olacaktır. Bu bağlamda ilk olarak aile, okul, baskı araçları ve öznenin

⁶⁸ Ayşe Sarısayın, “Sezdirmeden” a.g.e., s.140-141.

politik bilinci, daha sonra ise geleneksel yapı içinde gizlenen ahlaki öğretiler incelenecektir.

1.2.1. Aile

Bir 12 Mart romanı olan *47'liler*'de aile kurumu, birçok özelliğinin yanı sıra, var olan egemen ideolojinin devamlılığını sağlamasıyla da ön plana çıkar. Özellikle Kozlu ailesinin yaşam öyküsüne şahit olunan romanda, başta anne olmak üzere aile büyüklerinin yetişmekte olan çocukları üzerinde kurduğu hakimiyet dikkate değerdir. Ayrıca Kozlu ailesine, genç öğrenci grubundaki kişilerin ailelerini de eklemek gerekir.

Egemen ideolojinin devamlılığına katkıda bulunan aile üyelerinin çoğunluğu, var olan iktidar alanının dışına çıkmayan kimselerdir. Kendi rızalarıyla, egemen ideolojinin yeniden üretilmesine katkıda bulunan aileler, özellikle yetiştirdikleri çocukların da düzene dahil olmasını isterler. Ancak bu kimi zaman mümkün olmaz. Çünkü sistemin içinde aynı zamanda egemen ideolojinin pratiklerine karşı direniş gösteren özneler de vardır. Nitekim, *47'liler*'de Emine ve üniversite arkadaşları bu duruma örnek teşkil eder. Her ne kadar var olan egemen ideolojik kalıpları yıkmak çoğu zaman mümkün olmasa da burada esas önemli olan gençlerin istenilen özne olmayı reddetmeleridir. Bu doğrultuda ailelerinin aksine egemen olan kapitalist ideolojiye karşı çıkan gençler, aile üyeleriyle sıkça çatışmaya girerler. Bunun yanında sistemle uyumlu yetişen diğer özneler ise egemen ideoloji tarafından belirlenen pratiklerle sorunsuz bir yaşam sürerler. Tıpkı *47'liler*'deki Kubilay örneği gibi. Tüm bu bilgiler doğrultusunda konuyu daha iyi kavramak için ilk olarak, Emine ve arkadaşlarının aileleri tarafından nasıl özneleştirildiklerini irdelemek gerekir.

Emine ve üniversite arkadaşları, istenilen özne kalıplarına uymadıkları için sistemin bünyesinde barındırmak istemediği öznelere örnektir. Öyle ki birçoğu iyi eğitim almış olan bu gençler, ailelerinin aksine kendi doğru bildikleri yolda ilerlerler ve bu sebepten de aileleriyle ters düşerler. Aileleriyle ters düşen gençlerden olan Kaya ve Melek, Emine dışında bu duruma örnek verilebilecek kişilerden yalnızca ikisidir. İlk olarak Kaya'dan bahis açmak gerekirse Kaya, Emine'nin çocukluk arkadaşıdır ve babası belediye başkanıdır. Dönemin öğrenci eylemlerine katılan Kaya, katıldığı bir eylem sırasında devletin baskı araçlarınca ölüme mahkûm edilir. Kaya'nın ölümü sonrasında

babasının bir gazeteye vermiş olduğu demeç ise kuşkusuz Kaya'nın ailesinden ne denli uzak bir anlayış doğrultusunda yaşadığını gözler önüne serer:

“AP'nin ileri gelenlerinden olan babası Bektaş Elçin'le konuşan muhabirimize dertli baba, ‘Durum için söyleyeceğim yoktur. Gerçek bir Türk çocuğunun böylesine bir yanılsa düşmesi bir baba için zuldür. Başkaca söyleyeceğim yoktur’ demiştir. Oğlunun ölüsünü teslim alan babası Bektaş Elçin cesedin Erzurum'a aile kabristanına defnedileceğini söyleyerek, ‘Ne de olsa kanımdandır, ardımdandır,’ demiştir.”⁶⁹

Belediye başkanı olması dolayısıyla sistemin bir parçası olan baba için çocuğunun yaptığı, kabul edilemez bir davranıştır. Öyle ki ölüsünün kabul edilmesi bile baba tarafından bir aile sorumluluğuyla gerçekleştirilir.

İçinde kendine özgü birtakım farklılıklar barındırmakla birlikte, Melek de Kaya'yla benzer şeylerle suçlanır. Melek, üniversiteye kadar ailesinin desteğiyle dönemin saygın kabul edilen paralı okullarında okumuş bir genç kızdır. Aynı zamanda Melek'in aile bireyleri ve yakın akrabaları, toplum tarafından saygın kabul edilen paşa, komutan ve doktor gibi meslek gruplarının üyeleridir. Ayrıca hepsinin yurtdışıyla özellikle Avrupa'yla yakından alakaları vardır. Dolayısıyla yetiştirdikleri çocukların da yurtdışında eğitim almasını isterler. Ancak Melek burada da farklı bir duruş sergileyerek ailesinin tüm imkanlarına rağmen, yurdunda kalmayı tercih eder. Anadolu'dan gelen öğrencilerle birlikte İstanbul Üniversitesi'nde okuyan Melek, dönemin öğrenci eylemlerine katılarak sömürülen ve ezilen sınıfın direnişini destekler. Tabii yine onun bu tutumu ailesi tarafında hoş görülen bir davranış değildir. Çünkü Melek, sistemin devamlılığını sağlayan ailesine karşı çıkarak, olması gerektiği düşünülen özneyi reddetmektedir.

Melek ailesinin aksine rahatı kaçmış bir kişidir. Bu nedenle elinin altında bulunan tüm imkanlara rağmen bulunduğu yeri yadırgar. Haksızlığın her yerde hüküm sürdüğünü gören genç kız, bu duruma isyan eder:

“Rahatım bir kez kaçtı Emine. Artık toparlanamam. Annemin “Ne yapalım yani Melek çocuğum, ne yapalım? Cemiyetteki bu haksızlıklar bizim yüzümüzden değil ya,” demelerine dayanamıyorum. Bilincim arasız keskinleşiyor. Her olayda

⁶⁹ Füzuran, *47'liler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.69.

haksızlığın hangi noktadan sırtıttığını görüyorum. Korkarım dayanamayışım bir çığlık yıkacak beni.”⁷⁰

Melek’in baş kaldırışı Anadolu’dan gelen arkadaşlarının aksine daha meşakkatli bir uğraştır. Çünkü kendisinin de bir üyesi olduğu ailesi, bizzat karşısında durduğu düzenin parçasıdır. Omzundaki yükün ağırlığı altında ezilen Melek, doğuştan gelen bir tutsaklığı içinde barındırır. Oysa Anadolu’dan gelen arkadaşları hürdür. Bu sebeple Melek’in hesaplaşması yalnızca kapitalist anlayışın devam ettirildiği devlet ideolojisine yönelik değildir. O, kendi yetiştirilmesinde büyük pay sahibi olan ailesinin gözlerini haksızlığa kapatmasına da öfkeli:

“Bizden farklıdır onlar. Onların hepsi doğduklarında beraat etmiş kişilerdir. Bizim yetiştirilmemizin, şımarıklıklarımızın ne pahasına korunduğunu öğrendikçe çıldıracak gibi oluyorum. Halklara yapılan sömürüyü öğrenmenin sonu hiç gelmiyor.”⁷¹

Sevgilisi Cemşit gibi çoğu Anadolu kökenli olan ve aynı düşünceyi savundukları arkadaşları, Melek’e ailesinden daha yakın gelir. Ailesinin aksine düzene ayak uyduramayan Melek, açıkça ailesinden biri olmadığını söyler. Üstelik ailesi hoşgörüsüz insanlar da değildir. Ancak onların hoşgörülerini bile yalnız kendilerine dönüktür. Yani o da düzenin bir parçasıdır. Melek’in yabancı olduğu durum ise tam olarak bunlardır. Ailesi gibi gördüğü arkadaşları tarafından da ne kadar kabul edildiğini bilmeyen Melek, kendisini bu yüzyılın çelişkili insanı olarak tanımlar:

“Sizleri ailemden yakın buluyorum kendime. Oysa görseniz, tanısanız kırıcı değil, koruyucu kişilerdir onlar. İnce, hoşgörülüdürler. Yalnız ne var ki bu erdemleri yıllar yılı edindirilmiş davranışlardır onlara. İçtenliklerinden değil, öyle olmaya talim etmişlerdir. Yaşamları berkitilmez bir düzenle yürüyor. Ben artık onlardan değilim. Sizlerden olabildim mi, o da belli değil. Bu çarpıntılı, inişli çıkışlı, acılı acısız yüzyılımızın insanıyım.”⁷²

⁷⁰ a.g.e., s.361.

⁷¹ a.g.e., s.361.

⁷² a.g.e., s.362.

İçine düştüğü yabancılık hissini, sömürülen halkın yanında yer alarak iyileştirmeye çalışan Melek, kendine öğretilenleri sorgular. Melek'in gözünde kendisine öğretilenler, yapay incelik ve başarıdan başka bir şeydir. Ve tüm bunlar sömürülen halkın üzerinden gerçekleştirilen şeylerdir. Kendini sömürücü güç olan küçük azınlığın içinde gören Melek, içinde bulunduğu durumdan dolayı suçluluk duygusu çeker. Çünkü o, ailesini yargılarken, yeri geldiğinde de başkaları tarafından yargılanan kişidir:

“Ay bize neler öğretiler bilsen. Neydi o yararsız solgun incelikler. Kraliçe Elizabeth'in köpek merakı ve güzelim Shakespeare, kendini alabildiğine beğenmiş batılılar. Kimi zaman yargılanan, kimi zaman yargılayan oluyorum. Bana öğretilen şerefler, erişilecek başarılar başkalarının kanyla canıyla edinilip küçük bir azınlığa adanmış şeylerdir.”⁷³

47'liler'de Kaya ve Melek, aileleri tarafından belirli ideolojik kalıplara sokulmaya çalışılan gençlere verilebilecek örneklerden yalnızca ikisidir. Bunun yanında aileleri tarafından bastırılmaya çalışılan diğer gençlerin ortak özelliği ise kuşkusuz aileleriyle aynı şehri paylaşmalarıdır. Aileleriyle aynı şehri paylaşan gençler, Anadolu'dan gelen öğrencilere nazaran daha fazla baskı altında kalırlar. Burada dikkat çeken husus ise İstanbul'da yaşayan bu ailelerin iyi eğitilmiş insanlardan oluşmasıdır. Eğitimin niteliği de egemen ideoloji tarafından belirlendiği için haliyle bu insanlar, sistemle uyumlu yaşayan kişilerdir. Ailelerinin aksine çocuklar ise inandıkları görüşe ters düşen bu düzene uyum sağlamakta güçlük çekerler. Bu sebeple Anadolu'dan gelen ve bu tür davranışlara maruz kalmayan diğer gençler, daha şanslı görülür:

“Kimseye dert anlatma zorunlulukları yoktu onların. Ailelerinden uzaktaydılar. Çoğunluğu geldikleri yerin parmakla sayılabilir azınlıktaki okumuşlarıydılar. Artlarından saygıyla anılıyordu.

Oysa kent kesimi öğrencilerin titiz, meraklı büyükleri eve dönülür dönülmez yayılım ateşe geçiyorlardı.

⁷³ a.g.e., s.363.

“Gene mi fakülteyi kapadınız siz oğlum, nedir istediğiniz? A, bizim zamanımızda vallahi yoktu böyle şeyler. Vakit geçiyor vakit. Bu yılı da boykotla mı geçireceksiniz? Babana da söylüyorum ya daha sert tedbirler almalılar sizin için” diyen ailelerdi bunlar.

...

Genç, inanmış, okudukça sosyal ve tarihsel haksızlıkları acıyla, öfkeyle ve yaşları gereği sabırsızlıkla her şeyi daha da çabuklaştırmanın yollarını arayanlar, bu sözlerle daha da bunalıyorlardı.”⁷⁴

47’liler’in esas kişisi olan Emine de tıpkı okul arkadaşları gibi ailesine uyum sağlamakta zorluk çeker. Hatta onun bu özelliği çocukluğuna değin dayanır. Küçük yaşlardan itibaren ailesinin tutumlarında bir yanlışlık olduğunu sezen Emine, içten içe hissettiği bu durumu ailesine sormaktan da çekinmez. Nitekim evlerine yardım için gelen Nazik kadına verilen paradan yola çıkarak, emek-değer ilişkisini kendi içinde kurgulaması ve bunu annesine sorması önemlidir:

“– Nazik kadına kaç para verdin anne.

...

-Sen verdiğim parayı söylediğim zaman ne anlayacaksın? ... Önce paranın alım gücünü bilmek gerek. Bir de insanların ihtiyaçlarına göre para değerinin değiştiğini öğren. Nazik kadına verdiğimiz para tam onlara göredir. ... Bizim aylıklarımızı yani babanla benim aylığımı Nazik kadınla Kadir’e falan versek neredeyse bir yıl geçinirler. Oysa biliyorsunuz ben bu yıl kışlık kazak için kendime yün alamadım, babansa hâlâ yıllanmış paltosunu giyiyor. Daha da giyecek ortanca. Onun için durmadan biriktirmeliyiz, tutumlu falan olmalıyız demem bundandır. Az mi fedakarlık ediyoruz sizler için...

Demek babasının annesiyle aldığı aylık Nazik kadınla Kadir’in yıllık geçimlerini karşılayabilirdi.

Öyleyse onlara iş yaptırılınca ödenen para ne olabilirdi ki.

⁷⁴ a.g.e., s.335-336.

Yıllarca sonra emek-para ilişkilerine baktığında annesinin bu ilkel açıklamasının neyi içerdığını anlamıştı büsbütün öfkelenmişti.”⁷⁵

Görüldüğü gibi, devlet ideolojisinin küçük bir parçası olarak işleyen aile, kendi içinde sömürü ilişkisini kurmayı başarmıştır. Emine’nin ileriki yaşlarında tahammül sınırı aşan şey de ailesinin bu tutumudur. Çünkü onun savunduğu değerlere göre, ailesinin başkalarını düşünmeden kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, son derece yanlıştır. Bu yüzden ailesiyle sık sık karşı karşıya gelen genç kız, kendisini ailesinin bir ferdi olarak görmez. O daha ziyade ailenin budanmayı reddeden çocuğudur:

“Size garip gelen şu anne. İlle de kişi karşı çıkışının somut koşullarını kendi yaşamında taşıyın istiyorsunuz. Sizce ben zorluk çekmedim. ... Davranışlarınız sizin katınız insanların ilişkilerinde hesaplı sevgiyi, yumuşak acımasızlığı, anlatmaya yetti bana. Gönül bolluğunuz kanınızı ilk elden taşıyanlara bile kısıtlamalarla sunuldu. Eviniz, kocanız, çocuklarınız öndeydi daima. Ben, ben, ben diyordunuz. Benim çocuğum, benim kocamdan öteye duyarlılığınız dertlenmeniz yoktu. Ben, ben, ben derken, kentleri kapıları belli semtleri örtüp uzaklaştırırken hep böyle olacağını sanıyordunuz. “Ben” savunusunun çürüklüğünü görmeyecek mi sanıyordunuz yetiştirdiklerinizin? Nasıl böylesine kendinize olan düşkünlüğünüzde, güvençli kıldılar sizi. Her ailede, üç beş kuşakta bir, şaşılacak kişiler yetişir. Kan ağacının yanından fişkirirken, budanmayı kabul etmeyen, o fidanı tanıyamazsınız uzun süre. O sizi daha çabuk tanır.”⁷⁶

Emine ailesiyle bu tarz tartışmaları sık sık yaşar. Çünkü ailesini karşısında durduğu düzenin bir parçası olarak görür. Emine’nin bu tepkilerine karşılık, ailesi de elbette boş durmaz. Onlar da kendi bildikleri yoldan kızlarını dizginlemeye çalışırlar. Öyle ki bu mevzu yüzünden birçok kez tartışma çıkar. Bu tartışmalardan biri yine Emine ve annesi arasında geçer. Nüveyre Öğretmen, kızının üniversite okuduğu yıllarda, katıldığı öğrenci eylemlerinden uzaklaşmasını ister. Hatta bunu birtakım ceza yaptırımlarına tabii tutarak yapar. Emine ise annesinin bu tutumuna direnç gösterir. Nüveyre Öğretmen ise kızını bu hale getiren şeyin ne olduğunu merak eder. Emine’nin buna verdiği cevap açıktır; kendisini bu hale getiren şey, annesi ve annesi gibi davranan kişilerdir. Emine’ye göre bu kişiler, öğretilen kalıpların dışına çıkmayan ve

⁷⁵ a.g.e., s.82-83-84.

⁷⁶ a.g.e., s.188.

yine bu öğretiler doğrultusunda çocuklar yetiştiren kimselerdir. Oysa Emine, alışılmış öğretilerin dışına çıkarak, var olan özne kalıplarını yıkmak ister.

Emine, ailesinin -bilhassa annesinin- istediği özellikleri taşıyan bir evlat değildir. Onun uğruna verdiği bir insanlık savaşı vardır. Bu nedenle o, kendince ailesinin bencil olmayan üyesidir. Bunun yanında Nüveyre Öğretmenin söz dinleyen diğer çocukları ise ailenin gözdeleleridir. Özellikle evin küçük oğlu Kubilay, taşıdığı özellikler dolayısıyla Nüveyre Öğretmenin en değerlisidir. Nitekim, aynı hayat görüşünü paylaşan anne ve oğulun uyumu, Emine'nin gözünden romana birçok defa yansıtılır. Bu yansımalarından biri olan hapisane görüşü ise önemlidir. Annesini ve kardeşini yeteri kadar gözlemleme imkânı bulduğu hapisane görüşünde Emine, kardeşinin tıpkı annesinin istediği gibi bir evlat olduğunun farkına vardır. Emine'nin gözünde annesi gibi sahte, yapmacık ve çıkarıcı bir insana dönüşen Kubilay, adeta sistemin var olmasını istediği özneye bir örnektir:

“ – Anne, diyor Kubilay, tansiyonunuz çıkacak. Babama sizi hasta mı götüreceğim? Üstelik ablam da razı olmaz buna. Asıl konuşulması gerekenleri söylemediniz. Semra ablama tutulan avukatın adını, dışarıya onun için bırakılan parayı, avukatın yarın gelip gereken işlemler için ablamı arayacağını...”

Annesi beğeniyle bakıyor oğluna.

Yararlılık ve akılcılık ilk ve son kez Kubilay'da hainlik ve çıkarıcılık oluyor Emine'nin gözüyle. “Bu delikanlı öz diye bir şey taşıyor olamaz,” deyip kesinlikle saptıyor.”⁷⁷

Ayrıca Nüveyre Öğretmen Emine'ye görüş sırasında, karıştığı eylemler yüzünden Kubilay'ın bursunun da tehlikeye girdiğini söyler. Burada annenin olaylara bakış açısını görmek önemlidir. Çünkü Emine'nin ailesine karşı defalarca söylediği bencillik mefhumu burada da devreye girmiş görünür. Nüveyre Öğretmen kızının aksine kendi yaşam olanaklarını sürdürebilmek için uğraş veren bir kimsedir. Bu yüzden oğlunun geleceğini de düşünür. Bu gelecek ise Emine'nin gözünde çarkın bir dişlisi olmaktan başka bir şey değildir. Ancak aile kurumu, var olan toplumsal yapının bir eklentisidir. Bu nedenle, egemen ideolojinin kurallarına göre yaşamak aile üyeleri tarafından çoğu zaman tercih edilen bir durumdur. Aynı zamanda bunu yaparak hem kendisini hem

⁷⁷ a.g.e., s.398.

egemen ideolojiyi yeniden üreten aile yapılanması, sistemin vazgeçilmez bir parçası haline gelir. Bu noktada ailesinden ayrılan Emine, ailelerden tek tip insan çıkmayacağını altını çizer:

“ – Az daha Kubilay’ın dışarıdan kazandığı burs falan tehlikeye düşüyordu. Bu olaylarda senin de adın duyulunca.

- Yok canım diyor Emine. Artık ailelerin tek tip insan yetiştirmediğini bizim yöneticiler ve aile büyükleri bilmiyorlar mı? Türkiye’nin gayri resmi tarihini biraz okusalar öğrenirlerdi. Ne ilgisi var Kubilay’ın benim tutumumla, eylemimle.”⁷⁸

Görüş sırasında dikkat çeken bir diğer husus, annenin gençlere yapılan işkencelere inanmamasıdır. Adaletle sonsuz güven duyan anne, sorgulamaların usulünce yapıldığını düşünür. Oysa ortada işkencelere inanmak için çok daha geçerli deliller vardır. Nitekim Emine’nin tutuklandığı İstanbul’daki evin alt üst olmuş halini Nüveyre Öğretmen de görür ancak yine de bunun üstünde çok durmaz. Roman boyunca kendi düzeni ve rahatı için hareketlerine yön veren Nüveyre Öğretmenin işkencelere inanması, bir anlamda rahatının kaçması demektir. Bu nedenle Nüveyre Öğretmen için adaletle inanmak hem daha kolay hem de daha konforlu bir alandır:

“ – Yavrum bak, Emine ablan iyi. Bize söylemişlerdi görevliler. Hukukçu olan ne de nazikti. “İşittiklerinize bizim bile inanmamız güç hanımefendi,” demişti ya, “tutukladıklarımızın sorguları yasalar gereği yapılır.” Ah bir sevindik bilsen, ah bir de bize sor ya! Ay başında İstanbul’a geldim ki ev alt üst, kapıcı şaşkın. Karısını konuşturana aşk olsun.”⁷⁹

“ – Nasıl söyleyeyim kızım. Biz çoğunluk seninle ipuçları verebilecek haberlere dikkat ettik. Karışıklık biraz yatışmış gibi. Adaletle inanmakta fayda var. Daha çok gençleri topluyorlar. Senin yaşlılarını, ayrıntılı anlatamam ki. Kafam karmakarışık, tansiyonum yirmi inanır mısın?”⁸⁰

⁷⁸ a.g.e., s.403.

⁷⁹ a.g.e., s.393.

⁸⁰ a.g.e., s.396.

Emine'nin hapisshanededen kurtulması ise ailesinin ona tuttuğu avukat sayesinde olur. Ancak bir sorun vardır ki o da avukatın Emine'yi değil ailesini savunmasıdır. Daha doğrusu Emine'nin gözünde avukatın işlevi budur. Çünkü Emine'nin davası ailesininkinden farklıdır ve onu yargılayacak mahkeme ile savunacak avukat, bu düzenin içinde yer almamaktadır. Bu sebeple Emine için tutulan bu avukatı kabul etmek bile düzene bir boyun eğıştır. En nihayetinde yaşanan bu olay gösterir ki devlet ve dolayısıyla egemen ideoloji, çeşitli aygıtlarını devreye sokarak özneyi büsbütün olmasa dahi kontrolü altına almayı başarmıştır. Zaten Emine'nin içten içe rahatsız oluşu da bundan kaynaklanır:

“Yargılama süresince o, asıl kendisine yönelttiği iç yargılamasının insancıl önemiyle doluydu. Arada Emine'ye yöneltilen soruları, yalın kararlılığıyla, bağışlanma isteği sayılabilecek hiçbir davranış aşırılığı taşımadan ödünsüz yanıtlıyordu.

Avukat, sonunda annesine, kızlarının her yargılanmada bir uyurgezer tutumu içinde olduğunu, belki hep böyle kalsa işinin kolaylaşacağını, oysa kızlarının aradaki çıkışlarıyla duruşmayı hiç de kolayla süremediğini söylemişti.

Annesi “Neden kızım?” diye sorduğunda:

- Öyle işte, demişti Emine; ben sizden avukat istemedim ki siz, direttiniz. Avukatın savunması aslında sizlerin savunması gibi bir şey. Sorarsanız buna ses çıkarmamakla az şey yapmıyorum doğrusu... Ben şimdi acıyla, paralanmayla, yenilenmeyi yaşıyorum... avukat beni böyle görüyorsa üstünde durmaya değmez.”⁸¹

İçinde barındırdığı üyesini var olan ideolojik yapı doğrultusunda şekillendirmeye programlı aile, 47'liler'de de görüldüğü üzere bireyin özneleşmesinde büyük bir pay sahibidir. Ancak burada var olan düzeni sorgulayan gençlerin tavırları önemlidir. Çünkü onlar, alışılmış sistemin dışına çıkmaya meylederek, -sınıflı bir toplumda- sömürülen ve ezilen halkın çıkarları için hareket ederler. Burada atlanmaması gereken detay, sistemin dışına çıkan bu gençlerin sürekli olarak egemen ideolojinin maddi pratikleri tarafından engellenmesidir. Nitekim sistem/egemen ideoloji, kendini yeniden üretmeye programlı olduğundan ve bunu uzun yıllardır devam ettirdiğinden,

⁸¹ a.g.e., s.440.

onun dışına çıkmak kolay değildir. Bu nedenle bahsi geçen roman kişileri, tüm isyanlarına ve karşı çıkışlarına rağmen sistemin çıkmazları tam anlamıyla göremedikleri için yenilgiye mahkûm olurlar. Bunun yanında sistemle uyumlu olan öznelere ise, incelemenin konusunu oluşturan aile kurumunda görüldüğü gibi, sorunsuz bir şekilde yaşamlarına devam ederler. Bu durum, egemen ideolojinin kendini öznelere aracılığıyla var ettiğinin göstergesi olması bakımından önemlidir.

1.2.2. Okul

Aileden sonra özneyi egemen ideoloji doğrultusunda biçimlendirmeye çalışan bir diğer önemli aygıt okuldur. Özne, çok küçük yaşlardan itibaren okulun kurallarınca şekillenen bir varlıktır. Gününün çoğunluğunu okulda geçiren özne, belki de hiçbir yerde maruz kalmayacağı kadar dışardan bir etkiye maruz kalır. Bu etkinin sınırları ise egemen ideolojinin kuralları tarafından belirlenir. Öyle ki kapitalist ideolojinin egemen olduğu bir devletin öznesi, sömürü karşısında nasıl boyun eğilmesi gerektiğini de ezici bir güç olarak nasıl davranılması gerektiğini de okulda öğrenir.⁸²

Kısaca, aile ve okul öznenin oluşumu açısından önemli bir yere sahiptir. Althusser'e göre öznenin “etkiye en açık olduğu” çağda aile ve okul, özneyi kuşatarak egemen ideolojinin kalıplarına sokmaya çalışır.⁸³ Öznenin iyi bir yurttaş olma, düzenin ahlaki yapısına uyum sağlama ve geliştirdiği akademik becerilerini de bu amaçlar doğrultusunda kullanması beklenir.

Bahsi geçen tüm bu bilgiler ışığında 47'liler'i incelemek mümkündür. Özellikle romanda Emine ve arkadaşları dolayısıyla ele alınan eğitim sorunu, öznenin egemen ideoloji tarafından nasıl kuşatıldığını anlamaya olanak sağlar.

⁸² Althusser mevzuyu daha geniş bir ifadeyle şu şekilde açıklar: “Başka deyişle, Okul (ancak, Kilise gibi başka devlet kurumları ya da Ordu gibi başka devlet aygıtları da) bir sürü beceri öğretiyor, ama bunu egemen ideolojiye tabi olmayı ya da bu ideolojinin “pratiğinin” egemenliğini sağlayan biçimlerde yapıyor. Tüm üretim, sömürü, baskı görevlileri ve de “ideoloji profesyonellerinin” (Marx) görevlerini “bilinçli olarak” yerine getirmeleri için şu ya da bu oranda, bu ideolojiyi “benimsemiş” olmaları; yani, ya sömürülenler (proleterler) ya sömürenler (kapitalistler) ya sömürünün yardımcıları (yönetici kadrolar) ya da egemen ideolojinin büyük papazları (“devlet memurları”) vb. olmaları gerekir.” Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.159.

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bk.: Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s. 179-180.

Bu doğrultuda ilk olarak Emine'nin küçük yaşlarda ödev yaparken karşılaştığı durum ele alınabilir. Ödev yaptığı esnada kafası dalgın olan Emine, kendini ödevlerine pek veremez. Ancak bunun bir sakıncası yoktur. Çünkü ondan istenen ezbere bir davranış şeklidir. Kişinin sorgulayarak öğrenmesini istemeyen bu eğitim anlayışında bir şeylerin ters gittiği, roman anlatıcısı tarafından okuyucuya sezdirilir:

“Okuduklarını pek anlamıyordu. Bunun sakıncası yoktu. Öğretmenlerince ondan istenen, ödevlerinin aynısını yineleyip, öğrendiğinden çok neyi ezberlediği, yazdığından çok yazısının düzgünlüğüydü. Bu durumda aklına yüklenen bir şey olmuyor, ödevlerin aktaracağı bölümlerini dudaklarının ucuyla sessizce döndürüp duruyordu.”⁸⁴

Eğitim sorunu romanın ilerleyen bölümlerinde bu kez, Emine ve üniversite arkadaşları tarafından tekrar gün yüzüne çıkarılır. Özellikle Emine'nin erkek arkadaşı olan Haydar, aldığı eğitimi sürekli sorgular. Nitekim Emine'nin bir boykot sırasında yemek hazırlarken Haydar'la ettiği sohbet bu duruma örnek oluşturması açısından önemlidir. Çünkü Haydar, sohbetin ilerleyen aşamalarında neden iktisat bölümünü tercih ettiğini açıklar. Haydar, halkını anlamak ve onlara yardımcı olabilmek için bu bölümü seçmiştir. Ancak ona okulda öğretilenler bundan çok uzaktır. Haydar'a göre insanı anlamaktan uzak eğitim sistemi, kapitalist düzenin öğretilerini aşılama gayretindedir. Fakülte'deki çoğu hoca'nın amacıysa, var olan düzene aldırış etmeden yalnızca para kazanmaktır. Haydar tüm bunların farkında olan bir gençtir ve içinde bulunduğu durumu şu ifadelerle sorgular:

“İktisat okumayı seçerek, yurdumu, koşullarımı, tarihimizi araştırmaya kalktım. Halk içindir, diye sunulan şeylerin uygulama açısından, ekonomik birikim açısından neyini nasılını öğrenmeye niyetlendiğimde, anladım ki bize sunulanlarla işi çözmemekteyim. Yaşanmışla yaşananın çelişkisi getirmiyordu bana öğretilen diye tekrarlananlar. Ben Anadolu insanının çocuklarından daha çok hayvanlarına acımasının ekonomik-sosyal açıdan yerini saptamak istiyordum. Bize okutulan kitaplarda değişik coğrafya bölgelerine dağıtılmış insanlarımızı bulamadım. Benim insanlarıma gereken şeyler öğretilmedi bizlere. Yetmişindeki bir öğretim üyesinin, kapitalist ülkelerde gülüp geçilecek kitaplarındaki acemiliğe şaşıttım. Bu fakültelerde para kazanacak bir delik bulunca, ceketini

⁸⁴ Füzûzan, 47'iler, s.420.

ilikleyip yerinde aldırılmaz, yerinde alttan alacaklara yararlı bir yüksek eğitim yürürlükteydi.”⁸⁵

47’liler’de halkı anlamak ve onların sömürülmesini engellemek amacıyla eğitim almak isteyen tek kişi Haydar değildir. Emine çok yüksek bir puan almasına rağmen sırf bu amaç için sosyoloji okumayı tercih eder. Yine Melek’in de iktisadı tercih etme nedeni aynıdır. Ancak Emine, Melek ve hatta bu arkadaş grubuna dahil diğer öğrenciler arasından en çok Haydar’ın sesi çıkar. Haydar, sömürünün her türlüşünü görmüş bir gençtir. Öyle ki köydeyken de sermayenin birkaç toprak sahibi elinde toplandığını bilen Haydar, şehre geldiğinde bu durumun gelişmiş haline tanık olur. Haydar artık rakamların hüküm sürdüğü bir dünyada yaşadığının bilincindedir. Bu nedenle de içinde bulunduğu dünyayı daha iyi anlamak ve onu kendi inançları doğrultusunda değiştirmek ister. Ancak Haydar’ın hesap edemediği şey, alacağı eğitimin de bu düzenin parçalarından biri olduğudur. Hal böyleyken okuldan öğrenilecek çok da bir şey yoktur. Çünkü üniversite içinde barındırdığı birkaç hoca haricinde geriye kalan diğer hocalarıyla ve müfredatıyla sömürünün işler hale getirildiği egemen ideoloji pratiklerinden yalnızca biridir. Burada işini ehliyle yapan yani sömürünün karşısında duran öğretim üyelerine şerh düşmek gerekirse onlar, Haydar’ın saygı duyduğu hocalarıdır. Kaldı ki onların bu tavrı kariyerlerini olumsuz yönde etkiler:

“İktisatçı olmayı istemem bundandır. Toplumumuzun tarihiyle bugünü çatıştırıp ekonomik koşulları somutlamanın yollarını bulmalıyım dedim. Fakültemi öyle seçtim. Yanılgım şuradan başlıyordu. Oysa hakim güçlerin tezgahladığı kurallara denk düşmeyen neyi öğretebilirlerdi ki bizlere. Öğretmediler de. Bir iki saygı değer öğretim üyesini saymayalım. Birinin profesörlüğü hala sallantıdadır.”⁸⁶

Haydar, üniversitede aldığı derslerden yola çıkarak kendilerine ne denli soyut bir eğitim verildiğine değinir. Öyle ki Haydar’a göre bu derslerde, kapitalist öğretiler bile öğrencilere en karmaşık yollardan sunulmaktadır. Sistemin bundan amaçladığı şey ise kuşkusuz öznelere bilinçli hale gelmesini engellemektir. Çünkü egemen ideoloji

⁸⁵ a.g.e., s.161-162.

⁸⁶ a.g.e., s.379.

içinde bulunduğu durumu sorgulayan öznelerden ziyade, günü geldiğinde görevini yerine getirecek özneler yetiştirmek ister. Egemen ideolojik anlayışın uzantısı doğrultusunda şekillenen okul dersleriye Haydar aracılığıyla eleştirel bir üslupla romanda ele alınır:

“Bak sana bize öğretilenlerden örnek vereyim. Marjinal maliyet, marjinal hasıllata eşit olunca firma dengeye gelir deniyordu. Eee ne demek bütün bunlar, bu marjinaler diyorduk. Niye anlatıyorlar? Bu kavramlarla Türkiye’yi, dünyayı ne zaman çözecektik? Biz temel iktisat ölçülerini tanımak ve bunları her durumda, sosyal ve politik her olayda anahtar olarak kullanmak olanağından uzak tutuluyorduk sanki. Özgeçmişimizle ve dünya tarihiyle ilişkimizde çözüme aracı olarak öğretimimiz karmakarışık. Bir bürokrat değil de bir düşünür ve araştırmacı aydın olmak isteğimizle şaşkın kalakaldık bir süre. Kapitalist öğretiyi bile en karmaşık biçimiyle sunuyorlardı bize. Oysa kapitalizmin işlevi açık seçik öğretilseydi karşıtlarını buluvermemize olacak yararı küçümsenemezdi. Bize anlatılanlarsa tam bir montaj keşmekeşiydi. Türkiye sorunlarına baktığımızda alabildiğine soyut kalıyordu. Çelişik olan da buydu. Yoksa öğrenilmesi istenenler bizlere çelişkisizmiş gibi sunuluyordu. Bu montaj iyice temelsiz okur yazarlar ürettiyordu. Yarınımızın güvensizliğinde, bu güvensizliğin bazı güçlerce halka, işçiye karşı bilinçle kullanılmasına yeni yetişen yazarlar olarak nasıl engel olabilirdik? Buydu bizleri sarsan, karamsarlığa sürükleyen. Yurdumuzu öylesine seviyor, bu sevginin toplumcu somut bilinciyle öylesine donanıyordu ki... öfkemiz, coşkunluğumuz doruğa yükseliyordu. Sömürünün açığa vurulmasını, halkın uyanmasını hızlandırma dileğimiz gemlenmez oluyordu.”⁸⁷

Başta Emine, Haydar ve Melek olmak üzere bahsi geçen üniversite öğrencileri, sosyalist dünya görüşü doğrultusunda içinde bulundukları sisteme karşı gelirler. Bu öğrencilerin aksine bir de sistemin istenilen özneleri vardır ki buna örnek olarak Emine’nin kardeşi Kubilay gösterilebilir. Nitekim Emine’nin tutumu da bu yöndedir. Ona göre kardeşi var olan sistemin içine tamamıyla entegre olmuş bir kişidir. Egemen ideolojinin maddi pratikleri tarafından yetiştirilen Kubilay, sistemin sömürülen değil sömüren öznesidir. Daha önce de değinildiği gibi kapitalist sistem, yalnızca sömürülen kişinin davranışlarını belirlemez. Bu sistem aynı zamanda bir efendinin

⁸⁷ a.g.e., s.379.

nasıl yetişmesi gerektiği hakkında da fikir sahibidir. İşte tüm bu özellikleri dolayısıyla Kubilay, Emine'nin gözünde çağdaş kan emicilerden yalnızca biridir:

“Eniştem bir yana anne. Kubilay’a gelelim. Onun pek beğendiniz zekasına; irdemeyen, ezberleyen bir zekadır bu. Ne size, ne başkasına bağlılık duyar erkek kardeşimiz. Üstelik duygusuz. Sakinliği biraz da ondan. Ama kurnaz. Düşünmesini değil, koku almasını iyi biliyor. Yurdunu tanımaya gelince, Kubilay için yurt hep coğrafya ya da tarih dersi olarak kalacaktır. Not alınması gereken, tam numarayı sağlayacak dikkati, özeni isteyen okul konularından biridir yurdu. Meslek edindiğinde de, her şeyi kullanarak kendini sağlama alacak. Gücenmeyin anne, Kubilay sizin olmak istediğiniz insan olacak. ... Oğlunuz çağdaş kan içicilerden biri olmaya kesin adaydır. Tabii bunu töresince yapacak. İnsan kılın onu. Sonra sizleri de ağılatacaktır, unutmayın. ...”⁸⁸

Emine'nin ailesiyle eğitim konusunda hesaplaşması yalnızca Kubilay üzerinden gerçekleşmez. Neticede anne ve babası da birer öğretmendir ve onların da hatalarını yüzlerine vurmak ister. Genç kızın bu noktada en tahammül edemediği şey ise anne ve babasının son derece idealist hareket etmelerine rağmen, verdikleri eğitimin kimin yararına olduğunu sorgulamamalarıdır. Egemen ideolojiye ve kurallarına son derece bağlı olan anne ve baba, yetiştirdikleri öğrencilerin de bu kurallara tabii olmasını isterler. Bu nedenle de onlara göre, okulda öğretilen her şey yararlıdır. Aynı zamanda bu şekilde davranarak yurtlarına yararlı vatandaşlar yetiştirdiklerini düşünen anne ve baba, sistemin birer öznesi olarak egemen ideolojinin devamlılığına katkıda bulunurlar. Emine ise anne ve babasının bu tavrını yanlış bulur ve onları devamlı sorgular:

“Annesi toparlanıyor:

- Sizlere öğretilenlerin hepsi yararlıdır, diyor. Sloganlarını beğenmemekle iş mi yaptığınızı sanıyorsunuz. Gerekli vatandaşlar nasıl yetiştirilecek başka türlü. Yararları açık. Bir öğretmenin görevi yurdunun çocuklarından ulusuna bağlı büyükler çıkarabilmektir. Namuslu, yiğit insanlar yetiştirmektir.
- Hangi namus anlayışıyla, kimlerden yana yarar birikimi yaparak?”⁸⁹

⁸⁸ a.g.e., s.189.

⁸⁹ a.g.e., s.196.

Emine ve annesi arasında geçen bu diyalog Emine'nin eğitim sistemine bakışını görmek açısından önemlidir. Emine'nin bir de babasına yönelttiği eleştiriler vardır ki onlar da yine Emine'nin bir öğretmenden beklentisini anlamamızı sağlar. Öncelikle bir öğretmen eğer iyi bir yurtseverse, öğrettiklerinin doğruluğunu sorgulamakla yükümlüdür. Hatta bunu bir öğretmen olarak değil, bir insan olarak yapmalıdır. Ancak Emine'nin anne ve babası, onun düşündüğü bu özelliklerden oldukça uzak kişilerdir:

“ – Öğrettiklerinizin doğruluğuna inanan öğretmenler miydiniz baba? Ya da doğru saydıklarınızın peşinde miydiniz? Onları araştırıyor muydunuz? Size üstlerinizden “öğretiniz” diye buyurulanların yararını tarttınız mı? Yaygın iyilikseverlik anlayışının kısır bir özduyumdan öteye varmadığını anlayabildiniz mi? Eğitimidir diye sunduklarınızın boyutlarını ya da boyutsuzluklarını düşündünüz mü? Bırakın öğretmenliği, insan olarak bireylerin tekil iyilikleriyle genel düzümler olmayacağını hiç düşündünüz mü?”⁹⁰

Emine için elbette, tüm öğretmenler anne ve babası gibi değildir. Aynı zamanda genç kızın hayatında, Althusser'in “[b]ir tür kahramandır onlar”⁹¹ diye nitelendirdiği öğretmenler de vardır. Bu kişilere örnek olarak üniversitedeki birkaç öğretim üyesiyle, İclal ve Kenan Öğretmen verilebilir. Özellikle İclal ve Kenan Öğretmen, Emine ve Haydar'ın çocukluk yıllarına tesir ettikleri için önemli kişilerdir. Haydar'ın okumasında büyük emeği olan Kenan Öğretmen, aynı zamanda Haydar'ın iyi bir insan olarak yetişmesinde de emek sahibidir. Yine Kenan Öğretmen kadar olmasa da İclal Öğretmen de Emine'ye ilkökul yıllarında tesir eden bir kişidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki romanın büyük bir kısmında İclal ve Kenan Öğretmenin eğitim anlayışı hakkında detaylı bilgi verilmez. Bu öğretmenler hakkındaki bilgilere daha ziyade Emine'nin Haydar'ın ağabeyi olan Kurban'la ettiği sohbet vesilesiyle ulaşılır. Emine hapishaneden çıktıktan sonra genç kızın ziyaretine gelen Kurban, Emine'nin anne ve babasının öğretmen olduğunu öğrenir. Kurban, tanıdığı tek öğretmen olan Kenan Öğretmen dolayısıyla, Emine'nin anne ve babasına da büyük saygı duyar.

⁹⁰ a.g.e., s.449.

⁹¹ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.181.

Ancak Emine, her ne kadar Kurban’a belli etmese de duyulan bu saygının gereksiz olduğunu bilir. Çünkü Emine, Kenan ve İclal Öğretmen gibi kişilerin sayısının oldukça az olduğunu farkındadır:

“Annemleri bile Kurban’a kötü geçiremedim. Babamla annemin öğretmen olduklarını söyleyince Kurban saygıyla doğruldu. Kenan öğretmenle İclal öğretmen oluverdiler sanki bizimkiler. Oysa ne denli azdır İclal ve Kenan öğretmen benzerlerinin sayıları, sen de bilirsın ya...”⁹²

47’liler’de okul ve dolayısıyla eğitim sorunu, özellikle Emine ve üniversite arkadaşları dolayısıyla ele alınan bir konudur. Sosyalist dünya görüşü doğrultusunda hareket eden gençler, kapitalist düzenin egemen ideoloji olduğu bir sistemde, eğitimdeki yanlışlıklar üzerinde dururlar. Amaçları ise kuşkusuz bu düzeni değiştirmektir. Direnişlerini bu yönde sürdüren genç grubun atladığı detay ise, kendini yeniden üretmeye programlı olan sistemin kolay kolay aşılamayacağıdır. Bu anlamda romantik devrimci fikirlerle hareket eden gençler, hesap edemedikleri engellerle karşılaşır ve egemen ideolojinin çeşitli araçlarıyla susturulurlar. Nitekim bir sonraki bölümde ele alınacak olan baskı aracı da bunlardan biridir.

Bunun yanında Kubilay başta olmak üzere birer öğretmen olan Emine’nin anne ve babası, sistemle uyumlu geçinen öznelere. Bu doğrultuda kendi konfor alanlarını yaratma imkânı bulan Nüveyre Öğretmen, Selahattin Kozlu ve Kubilay, egemen ideolojinin zor kullanmadan hakimiyeti altına aldığı kişilerdir. Kısaca, sistem tarafından yeri geldiğinde sömürülen, yeri geldiğinde ise sömürücü güç olarak biçimlendirilen roman kişileri, sistemin devamlılığına katkıda bulunurlar.

1.2.3. Baskı Araçları

47’liler’de öne çıkan bir diğer husus, dönemin siyasi olaylarına katılan gençlere hapisanelerde yapılan işkencedir. Egemen ideolojinin kurucu öğeleri olarak ele alınan aile ve okul, daha ziyade öznelere fiziksel bir baskıya gerek kalmaksızın kontrol altına alındığı toplumsal oluşumlardır. İdeolojinin kendini derinlere aşıladığı bu kurumların yanında bir de sistemin dışına çıkmaya meyleden öznelere uygulanan

⁹²Füruzan, *47’liler*, s.503.

fiziksel baskı/şiddet vardır. İdeolojinin daha geri planda kaldığı, baskınınsa kendini kuvvetli bir biçimde hissettirdiği bu düzen; öznelere baskı araçlarıyla yola getirilmeye çalışıldığı bir düzendir. Buna göre devletin baskı araçları, iktidarın devlet yönetimi kaynaklı iradesini, silahlı kuvvetlerini ve mahkemelerini elinde bulunduran bir güçtür. *47'liler*'de baskı aracı özellikle fiziksel şiddet yoluyla açığa çıkar. Halkın sömürülmesini engellemek için yola çıkan üniversiteli gençler ise kuşkusuz bu şiddetten en fazla etkilenen kesimdir. Özellikle devlet güçlerinin gençleri caydırmak için hapishaneye atması ve burada çeşitli zorba yöntemler kullanarak onları hizaya getirmeye çalışması, Althusser'in sözünü ettiği devletin özneyi "işler"⁹³ duruma getirmesinin baskı aygıtıyla sağlanmış halidir. Bu doğrultuda *47'liler*'de özneyi hizaya getirmek için uygulanan işkence; kimi zaman darp etme, kimi zaman ise cinsel ve elektrikli saldırı şeklinde kendini göstermektedir:

" - Elektriği yer yemez nasıl da tepki her yanın küçük hanım. Söyle! Bize karşı konmaz. Daha da yükseltiriz akımı, korkma gebermezsin. Gebertmek istemiyoruz ki sizleri. Buradan hepinizi bülbül gibi çıkartıyoruz."⁹⁴

Hapishane görevlilerince yapılan bu işkence, devlete karşı çıkan kişilerin eğitilmesidir. Bahsi geçen eğitim sonrasında kişilerin tekrar uysal hale gelmesi ise amaçlanan yegâne şeydir. Nitekim Emine'ye işkence sırasında söylenenler bu durumun ispatı niteliğindedir:

" - ... İstedığımızı kağıdı imzalayana kadar buradasın imansız. Biz deli numarasını yutmayız.
(...)
- Neyse dedi adam, birkaç tekme hak etmiştin ya sırası gelecek, nasıl olsa senin eğitime devam edilecek."⁹⁵

Hapishane görevlilerince eğitim olarak adlandırılan bu durumun Emine ve Şerife'deki karşılığı ise "kişilik bölünmesi"dir. İşkenceciler, tavırları gereği düzene ters düşen bu

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bk.: Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.112.

⁹⁴Füruzan, *47'liler*, s.325.

⁹⁵ a.g.e., s.12.

gençleri ancak bedenlerine -dolayısıyla kişiliklerine- yapılan saldırıyla zapt altına alabileceklerini düşünürler. İşkence sırasında Şerife'nin Emine'ye söyledikleri bu noktada önemlidir:

“ – Bunlar bizim kişiliğimizi bölmeye çalışıyorlar Emine. Düşünmek başa çıkılamayınca iş vücuda kalıyor. N'olur utanma, kendini koyverme. Bak ben seni eski günlerimizden hiç farklı görmüyorum inan.”⁹⁶

Emine, baskı uygulayan kişilerin nasıl bir düzenin parçası olduklarının farkındadır. Bunlar eğitimini devletin birer parçası olmak üzerine almış kişilerdir. Nihayetinde tüm aygıtların temelini oluşturan ideoloji de öznelere uzun yıllar boyunca okullarda öğretilir.⁹⁷ Ve bunun neticesinde pek çok kola ayrılan devlet aygıtı, eğitilmiş kişiler tarafından uygulanır. Tıpkı *47'liler*'deki baskı aygıtını işleten hapishane görevlileri gibi:

“Bu adamlar; arasız soran, toptan yok etmeyi tam hak etmiş olmak isteyen bu adamlar neyi bilmiyorlardı ki? Gazetelerde, caddelerde, alanlarda, dört bir yanda oluşup duran sosyo-ekonomik, siyasal itişmeyi ezebilmek için şimdi gençleri toplayarak eğitim görmüş işkencecilerle Hipokrat yemini etmiş doktorlara bırakıyorlardı.

1969 Kasımında üniversite açıldığında büyük satışlı gazetelerin manşet haberlerini okumamışlar mıydı?

“Üniversite kanla açıldı diyen,” 2 Kasım gazeteleri idi onlar.

Aralarındaki polis öğrencilerin gizli raporlarını, abartılmış oldukları kuşkusuz olan raporları okumamış olamazlardı. Yok, bu açıkça siyasal bir didişmeydi. Birileri ötekilerini alt etme kararı almışlardı. Bu alt etme olayını meşrulaştırma yolunun geçtiği kuralın koşullarıydı oynanan, biliyordu Emine”⁹⁸

İşkencelerin bir diğer amacı ise kuşkusuz geriden gelecek olan nesle gözdağı vermektir. Köleleştirilme politikasıyla işleyen devletin baskı aygıtı, ister ki toplum

⁹⁶ a.g.e., s.378.

⁹⁷ Althusser, polis ve asker gibi devlet memuriyetinde çalışılan kişilerin, sınıflı toplumlarda da nasıl eğitildikleri üzerinde durur. Egemen olman ideoloji doğrultusunda yetiştirilen bu kişiler, yeri geldiğinde tıpkı bu örnekte de görüldüğü gibi sistemin devamlılığına somut katkılarda bulunurlar. Ayrıntılı bilgi için bk.: Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.180.

⁹⁸Fürüzan, *47'liler*, s.338.

başına geleceklerin bilincinde olsun ve ona göre davransın. Bu noktada Althusser'in düşüncelerinden yararlanmakta fayda var. Althusser, bahsi edilen köleliği özne tarafından kabul edilmiş bir kölelik olarak görür. Yani özne seçimlerinde serbest değildir ancak devlet öznenin seçimlerinde serbest olduğunu öne sürerek özneyi de bunu inandırır. Hal böyleyken kendi düzenini oluşturmaya çalışan devlet -dolayısıyla egemen ideolojik düzen- özneyi hizaya sokmanın / köleleştirmenin çeşitli yollarını bulur. Bunu bazen ideolojik aygıtlarını bazen de baskı aygıtlarını kullanarak yapar. Hatta yoldan çıkmış özneler üzerinde baskı kurarak, yoldan çıkmanın getireceği sonuçları diğer öznelerle göstererek de yapar. Nitekim Emine'nin buna benzer düşüncelerinin olması da boşuna değildir. Emine, kendilerine yapılan işkencenin bazı bilinmeyen insanlara gözdağı vermek için yapıldığını öne sürer. Amaç ilerleyen dönemlerde devlet bünyesinde çalışacak kişilerin asi davranışlarını engellemektir:

“ – Hayvan bunlar, dedi, hayvan. Yok değil. Alışmışız hemen hayvan demeye. Hayvanlar elektrik şoku yapmıyorlar dövüşmeye girince. Zaten bizlerle dövüşmüyorlar. Bizi yok etmeye karar vermişler. Ne garip, olduğumuzdan da güçlü gösterme çabasındalar bizi. Böylesini uygun bulduklarındandır. Haklı görülebilmeleri için, bazı bilmediklerimize gözdağı vermek için, onlarca gereği bu. Henüz bir sınıf olmayan biz üniversiteliler, ilerinin kadrolarını oluşturacaklar yeniden düzene sokuluyorlar.”⁹⁹

Kendini çeşitli araçlarla yeniden üretmeye programlı egemen ideoloji, çoğu zaman devamlılığını şiddete gerek kalmaksızın sağlar. Ancak bu bölümde de görüldüğü gibi kimi zaman da bahsedilen bu devamlılık, baskı yoluyla açığa çıkar. Sürekliliğini çeşitli araçlarla sağlayan sistemden kurtulmak ise sanılanın aksine kolay değildir. Nitekim, *47'liler*'deki öğrenci grubunun romanın sonunda devletin baskı ve ideolojik aygıtları tarafından ehlileştirilmesi bu durumun kanıtı niteliğindedir.

1.2.4. Öznenin Politik Bilinci

Buraya kadar olan bölümlerde bireyin aile, okul ve baskı araçlarınca nasıl özneleştirildiği *47'liler* özelinde ele alındı. Bu bağlamda roman boyunca başta Emine olmak üzere genç öğrenci grubu, bahsi geçen özneleşme sürecinden en fazla etkilenen

⁹⁹ a.g.e., s.384.

roman kişileridir. Sistemin devamlılığını sağlayan aile ve okul başta olmak üzere çeşitli toplumsal formlarla özneleşme sürecine tabii tutulan gençlerin birleştiği ortak payda kuşkusuz, sisteme karşı direnç göstermeleridir. Sosyalist dünya görüşünü benimseyen ve bu doğrultuda düzene baş kaldıran gençlerin kendini yeniden üreten sisteme karşı başarısız olmalarının sebebi ise kendi politik bilinçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Romantik devrimci bir tavırla var olan sistemin karşısında duran gençler, savundukları sosyalist dünya görüşünün toplum tarafından benimsediği takdirde, her şeyin düzeleceğine dair inanç geliştirirler. Bu da gençlerin geniş bir perspektiften iktidar ilişkilerine bakmalarını engeller. Bu nedenle gençler, aile ve okul gibi toplumun birçok kurumuna sirayet eden egemen ideolojinin yaptırımlarına karşı dursalar da Althusser'in sözünü ettiği gibi bilimin ışığında eleştirel bir bakışla bilinçlenme seviyesine ulaşamazlar. Nitekim *47'liler*'deki devrimci gençler, her ne kadar işçi sınıfını bilinçlendirmek için yola çıksalar da bunu doğru araçlarla yapamadıkları için (bilim gibi.) başarısız olurlar.

Burada belirtmek gerekir ki sözü edilen roman kişileri, kısmen de olsa egemen ideolojiye karşı eleştirel bir tavır geliştirdikleri için önemli bir yerde konumlanırlar. Nitekim gençlerin roman boyunca aile ve okul başta olmak üzere var olan sisteme eleştiri getirmeleri mühimdir. Ancak gençlerin kendi politik bilinçlerine eleştirel bakıştan uzak bu tavırları ve iktidarı yalnızca günün getirileriyle değerlendirmeleri, kendi politik bilinçlerinin de bir iktidar alanı oluşturmaya yol açar. Nitekim bu doğrultuda sosyalist dünya görüşünü benimsemiş öznelere dönüşen roman kişileri, özgür birer birey olma hakkını elde edemezler.

Burada Emine'nin hapisyanede işkence gördüğü sırada, kendisinin de dahil olduğu devrimci gençlerin politik tavırlarını sorgulamasına da ayrıca değinmek gerekir. İlk olarak roman anlatıcısı ile gündeme gelen devrimci gençlerin de bazı noktalarda suçlu olabileceği konusu, daha sonra Emine tarafından ele alınır:

“ Peki onların, devrimci gençlerin hiç mi suçu yoktu?

(...)

“Bizim yanlışımız,” diye geçirdi aklından, “salt yanlışlar değildir bunlar. Bunlardan ileride çıkarılacak doğrular asla asla küçümsenemez. ”¹⁰⁰

Emine zihninden geçen bu düşünceyle, kendi politik bilincine eleştirel bir gözle bakmaya yaklaşır. Ancak Emine buna rağmen, yine de savunduğu düşüncelere sıkı sıkıya bağlıdır. Roman boyunca gençlerin takındığı genel tutumun bir yansıması olan bu durum, gençlerin kendi politik bilinçleri doğrultusunda özneleşmesine neden olur. Oysa iktidar ve dolayısıyla devlet ideolojisi, çok geniş ağlara yayılmış vaziyettedir. Var olan iktidar düzeninden kurtulmak, tam olarak bu yayılım nedeniyle kolay değildir. Roman boyunca devrimci kimlikleriyle ön plana çıkan genç üniversite grubunun atladığı detaylardan biri de budur. Belge’nin *47’liler*’i ele aldığı yazısında da değindiği gibi, “kişisel kurtuluşlarını yurdun kurtuluşuyla özdeşleştiren, ama kötülerin politik tuzağına düşerek sabırsızlıkları yüzünden hüsrana uğrayan”¹⁰¹ gençler, bütüncül olarak iktidar ilişkilerinin farkına varamazlar.

Sonuç olarak, Füzûzan’ın *47’liler*’indeki roman kişileri, egemen ideolojinin maddi pratikleri olan okul ve aile gibi kurumları eleştirip var olan özne kalıplarını yıkmak için uğraşsalar da iktidar sorununa bütüncül yaklaşamadıkları için, direnişlerini tam anlamıyla gerçekleştiremezler. Bunun nedeni, devrimci gençliğin bir iktidar alanı oluşturan ve belli noktalarda çelişkiler barındıran kendi politik bilinçlerine eleştirel bir bakış getirmemelerinden kaynaklanır. Öyle ki bahsi geçen roman kişileri egemen ideolojinin öznesi olmaktan kaçarken, sosyalist bir kimliğe bürünüp kendi politik bilinçlerinin öznesi haline gelirler.

1.2.5. Geleneksel ve Ahlaki Öğretiler

Füzûzan’ın *47’liler*’indeki roman kişileri, yalnızca devletin baskı ve ideolojik aygıtlarıyla özneleşme sürecine tabii tutulmazlar. Aynı zamanda bu kişiler, egemen ideolojiden bağımsız, geleneksel ve ahlaki öğretilerle kuşatılmış vaziyettedirler. Ayrıca her toplumun kendine ait bir dinamiği olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *47’liler*’deki geleneksel ve ahlaki öğretilerin, ataerkil toplum düzeniyle açığa çıktığını da belirtmek gerekir. Düzenleyici bir görev üstelenen toplumsal yapı, geleneksel ve

¹⁰⁰ a.g.e., s.338-339.

¹⁰¹ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.130

ahlaki öğretilerle bedenleri, davranışları ve kimlikleri kontrol altında tutmak ister. Bu durum, Foucault'nun görüşleri dahilinde ele alınabilir. Buna göre, düzenleyici toplumun birçok normalleştirme pratiği vardır ve bunlar -giriş bölümünde de değinildiği üzere-, söylemler, kurumlar, düzenleyici kararlar, yasalar, ahlaki ve hayırseverce önermelerden oluşmaktadır. Böylece, öznenin bedenine, davranışlarına ve hatta kimliğine nüfuz eden iktidar, onu şiddete gerek kalmadan kuşatır ve uysallaştırır. *47'liler* özelinde ahlaki öğretilerle açığa çıkan bu durum, özellikle kadınların uyması gereken kuralları belirler. Nitekim Füzûzan'ın roman kişilerinin çoğunluğunu oluşturan kadınların, çeşitli toplumsal normlarla düzenlenmesi, bu durumun kanıtı niteliğindedir.

Geleneksel ve ahlaki öğretiler, *47'liler*'de çoğunlukla Nüveyre Öğretmen aracılığıyla açığa çıkar. Özellikle annenin kızları üzerinde kurduğu hakimiyet bu noktada önemlidir. Ancak burada evin kızlarına geçmeden önce, evin bir diğer ferdi olan Kiraz'a değinmek gerekir. Çünkü Kiraz da zaman zaman Nüveyre Öğretmenin ve dolayısıyla toplumun ahlaki öğretilerinden nasibini alan bir kişidir. Öyle ki, çoğu zaman anne tarafından yok sayılan Kiraz, varlığının hissedildiği yerlerde de çeşitli zorbalıklara maruz kalır. Nitekim Kubilay'ın Kiraz'a "Seni karım yapayım mı?"¹⁰² sorusu anne tarafından Kiraz'ın suçlu bulunmasıyla sonuçlanır. Oysa iki çocuk da henüz ne dediklerinin bilincine varacak yaşta değillerdir. Ancak ilk önce evin hizmetlisi, daha sonra da kız çocuğu olması dolayısıyla kendisine yöneltlen bu soruya gülen Kiraz, anne tarafından cezaya çarptırılır:

"Annesinin Kiraz'ın yanağına inen tokadı olan sesleri kırmış dağıtmış, sobanın mutluluk, dinginlik veren çıtırtılarını bile yok etmişti.

(...)

- Kalk ayağa, demişti annesi. Çabuk kalk!

Kiraz doğrulmuş, gözyaşlarıyla top top olmuş kirpiklerinin arasından bakmıştı:

- Nettim ki ben hanım can? Ölü evinde miyik ki gülüşüm yakışksız kaçtı?
- Senin yaşındaki bir kız çocuğu o sözleri ne bilir, ne de güler. Ahlaksızlıktır bu.
- Ev bark olma mı kötülük? Bilemedim hanım can."¹⁰³

¹⁰² Füzûzan, *47'liler*, s.17.

¹⁰³ a.g.e., 18-19.

Nüveyre Öğretmen bu şekilde davranarak Kiraz'ı eğittiğini düşünür. Çünkü Kiraz, hem evdeki konumu hem de cinsiyeti gereği durması gereken yeri bilmelidir. Aynı şekilde günler sonra Seçil de benzer sebeplerden anne tarafından yargılanır. Seçil'in Kiraz'dan farkıysa onun evin kızı olmasıdır. Ancak buna rağmen o da bir genç kızdır ve onun da uyması gereken birtakım toplum kuralları vardır. Seçil'in bu bağlamda annesiyle olan ilk çatışması, Ertegün Üsteğmenle görüşmesiyle başlar. Ailesiyle gittiği bir davette Ertegün Üsteğmen ile tanışan ve daha sonra ilişkisini ilerleten Seçil, annesinin baskıcı tutumuna maruz kalır. Çünkü Ertegün Üsteğmen evli ve iki çocuk babasıdır. Ayrıca anneye göre tüm bunların yanında bir de genç kızların koruması gereken özellikler vardır ki bunların başında saf ve temiz olmak gelir. Anne tarafından ileri sürülen bu önermeler, toplumun normal kabul ettikleridir. Bu durumda toplum tarafından oluşturulan özne de bu kurallara uymakla yükümlüdür:

“ - Sen, senin için alınacak kararlar, benim kafamdan, bilgimden geçecek. Ertegün üsteğmenmiş. Bir kız ne denli saf olursa, kocasının karşısında öylesine başı dik olur. Sen erkekleri falan ne sanıyorsun, ne biliyorsun. Daha on yedini sürerken kendini bir şey mi sandın?”¹⁰⁴

Aynı tartışmanın ilerleyen bölümlerinde Nüveyre Öğretmen, Seçil'e “kız” olup olmadığını sorar. Bu durum açıkça ahlaki öğretilerin devreye sokulmasıyla, öznenin beden ve cinsel hayatının toplumun normal kabul ettiği kurallar dahilinde denetlenmesine verilebilecek bir örnektir. Normalizasyon toplumunun belirlediği ahlaki kurallara uymakla yükümlü olan Seçil'in görevleri, toplumun tüm iktidar alanlarıyla uyumlu olan anne tarafından genç kıza hatırlatılır. Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere Nüveyre Öğretmen, düzenleyici bir görev üstlenen toplumun var olmasını istediği özneyi temsil etmektedir.

Seçil ise annesinin bu tavrına karşılık kimi zaman uysalken, kimi zaman da isyankârdır. Annenin kızının saçlarına yapışarak istediklerini yaptırma gayretiye, Seçil'in annesine karşı isyankâr olduğu zamana denk gelir. Ancak Nüveyre Öğretmenin hesap edemediği bir şey varsa o da aynı şiddetin kocası tarafından kendisine uygulanmasıdır. Seçil ile tartıştığı gecenin sonunda kocasının ona vurması,

¹⁰⁴ a.g.e., s.42.

Nüveyre Öğretmenin savunduğu ahlaki öğretilerin bir başka sonucudur. Çocuklarına karşı geldiği gibi kocasına karşı gelemeyen Nüveyre Öğretmen, bir nevi geleneksel ve ahlaki öğretilerin şekillendirdiği bir toplumda, özne olmanın sonuçlarına katlanır. Çocuklar ise evin değişmez otoritesi olan annelerinin maruz kaldığı bu şiddete inanmakta güçlük çekerler:

“Babasının annesine attığı tokadın sesini duydukları kesindi de, yine de dayak yiyenin anneleri olduğuna inanamamışlardı.”¹⁰⁵

Görüldüğü gibi Nüveyre Öğretmen de eril düşüncenin yaptırımlarına maruz kalan bir öznedir. Ancak buna rağmen Nüveyre Öğretmen, hâlâ toplumsal düzenin devamlılığı için hareket eder. Çünkü bu durum, sistemin yapmayı amaçladığı esas şeydir. Bünyesinde barındırdığı özneyi çeşitli araçlarla, var olan düzene adapte etmek üzerine programlanan sistem, tıpkı Nüveyre Öğretmende olduğu gibi bunu birçok öznenin işleyişinde başarır. Nitekim romanın ilerleyen bölümlerinde Nüveyre Öğretmenin bir kadının okumasını dahi başka bir erkeğe bağlaması bu duruma verilebilecek bir diğer örnektir. Bir öğretmen olarak kadınların kendini geliştirmesini yine bir erkeğin gücüne bağlayan Nüveyre Öğretmenin bu davranış şekli, toplum öğretileriyle doğrudan bağlantılıdır. Yine bu konu bağlamında annenin Emine’ye söyledikleri de önemlidir. Buna göre, bir kadın güzelliğini kullanmalı ve mutlaka evlenmelidir. Böylece bir kez daha kadın bedeni ve davranışları düzenleyici toplumun önermeleriyle biçimlendirilmeye çalışılır:

“– Evelenecekse niçin okutuyorsunuz?

- Laf işte, tam çocuk aklı. Bir yüksek mühendis ya da uzman doktor ya da Dışişleri mensubu olan birinin karısı bazı şeyleri bilmek zorundadır. Nemide teyzenin okul arkadaşı Sara Amerika’ya giden bir doktorla evlenirken tahsili de önemliydi. Yani Sara okumamış olsaydı, kocasının yanında sosyal faaliyetlere falan giremezdi. (...) Bir kadın ne olursa olsun evlenmelidir. (...) Güzellik kalıcı değil, değerini zamanında vermeli.”¹⁰⁶

Nüveyre Öğretmen ile Emine arasında geçen bu sohbet daha ziyade Seçil içindir. Ancak ilerleyen yıllarda Nüveyre Öğretmen, Emine’ye de kendi kriterlerine uygun bir

¹⁰⁵ a.g.e., s.49.

¹⁰⁶ a.g.e., s.55.

koca adayı bulur. Emine'nin sosyoloji okumasına dahi karışmayacak olan bu kişi, Amerika'da büyük bir şirkette işletmeci olarak çalışır. Emine'nin bu olaya karşı tavrı ise Seçil'in aksine nettir. Romanın ideal kişisi olan Emine, birçok konuda annesinden ayrıldığı gibi bu konuda da ayrılır ve annesinin teklifini şiddetle reddeder. Çünkü ona göre kadınların bu şekilde görülmesi son derece yanlış bir tutumdur. Emine bu yanlış tutumun kökenlerine romanın ilerleyen bölümlerinde iner ve çocukken kendilerine anlatılan masallara değinir. Bu masallarda erkekliğin yüceltildiğini, kadınlığın ise geri planda tutulduğunu fark eden genç kız, kadının gücünü ispat etmek için dahi erkek gibi davranması gerektiğine dikkat çeker:

“Kulaklarında ilkokul üçteyken annesinin anlattığı bir masalın sözleri yankılanıyordu. “Padişahın en küçük kızı, erkek kıyafetine girip sihirli narı bulmuş, saraya ulaştırmış. Şehzade yer yemez iyileşmiş. Sultan kim var kim yok toplanıp kimdir bu yiğit diye sorup soruşturmuş...”

Masallardaki utkular bile ancak erkek giyimiyle donanıp elde ediliyordu. Başarılar salt onların mıydı? Emine annesinde ikide bir beliren eziciliğin, böylesi bir öykünme sonucu mu olduğunu düşünüp aramıştı. Kadınlığın sonradan edinilmiş, sinsî, hileli yanları parça parça belirip yakınmalarla bütünleniyordu. Onlara benzememek için bir delikanlı mı olması gerekecekti?”¹⁰⁷

Emine'nin bu şekilde masalların yapısını sorgulaması, toplum öğretilerinin kendini hangi araçlarla yeniden ürettiğini görmek açısından önemlidir. Nitekim Emine'nin üniversite yıllarında katıldığı öğrenci eylemleri sonrası, gazetelere metres olarak yansıtılması, bahsi geçen öğretilerin bir başka sonucudur. Toplum baskının bir yansıması olan bu haberler, Emine'nin -erkeklerin aksine- kadınlığı üzerinden yargılanmasına neden olur. Yine toplumun bir tezahürü olan Nüveyre Öğretmenin de kızını çıkan haberlerden dolayı suçlaması dikkate değerdir.

Gazetelerin kızını bu şekilde yazmasına tahammül edemeyen anne, sinir krizi geçirir. Buna karşılık Emine'nin tavrı ise yine nettir. Kokuşmuş ahlak kurallarına önem vermediğini dile getiren Emine, annesinin bu şekilde davranmasını da önemsemez.

¹⁰⁷ a.g.e., s. 112-113.

Çünkü ona göre Nüveyre Öğretmen, düzenin aracısı olmaktan öteye gidemeyen bir kadındır:

“ – Senin kız olmadığını, senin gibilerin bunlara toptan metreslik yaptığınızı falan yazıyor gazeteler.

(...)

- Halt etmiş köpekler. Kız olup olmamak ha... Aşağılık insanlar. Biz sandıklardan, onların görüp de kuş beyinlerinin eremeyeceğinden çok daha ciddiyiz. İğrendiğimiz, değiştirmeyi amaçladığımız kokuşmuş bir ahlak anlayışına aynısını yaşayarak mı karşı koyacaktık! Pöh... güldürmeyin insanı şu çok bilmiş aracı kadın halinizle.”¹⁰⁸

Emine’nin bu şekilde “kız” olup olmadığının sorgulanması, düzenleyici toplumun kadın bedeni üzerinde kurduğu hakimiyetin bir sonucudur. Yine Emine’nin bu olaylar karşısında direnç göstermesi, öznenin kısıtlı bir alanda da olsa özgür olmasıyla bağlantılıdır.

Burada *47’liler*’in bir başka öznesi olan Seçil’e tekrar değinmek gerekir. Emine’nin aksine annesine direnç gösteremeyen Seçil, sonunda toplumun istenilen öznesine dönüşür. Bu doğrultuda yine annesinin uygun gördüğü biriyle evlenen genç kız, roman boyunca daha çok edilgenliği ile ön plana çıkar. Ayrıca içindeki huzursuzluğa rağmen bulunduğu ortamın konforlarında da yararlanmayı bilen Seçil, iktidarın baskıya gerek kalmaksızın kuşattığı öznesidir. Ancak burada yine belirtmek gerekir ki Seçil, hayatın ona sağladığı tüm rahatlığa rağmen, engellendiğinin de farkındadır. Nitekim Emine’yle sohbet ettiği sırada söyledikleri buna örnektir:

“ –Yıllar geçti Emine, unutuyorsun. İki çocuk yaptım. Annem de babam da memnunar. Ben fırtınalar yüklenecek gibi yetiştirilmedim, engellendim. Beni suçlama.”¹⁰⁹

Edilgenliğin ön plana çıktığı bu düzelmeye, özgürlükten ya da direnişten, tamamıyla vazgeçilmiş değildir. Çünkü iktidar, özgür öznelere üzerinde müdafaasını

¹⁰⁸ a.g.e., s.276.

¹⁰⁹ a.g.e., s.130.

gerçekleştiren bir güçtür. Yani öznenin toplumun tüm normlarına rağmen, iktidar karşısında mücadele ya da isyan etme hakkı saklıdır. Bu mücadeleler ya da isyanlar çok çeşitli şekillerde özneler tarafından yürütülebilir. Örnek vermek gerekirse, anne babasını kızdırmak için yemek masasında elini burnunu sokan çocuğun bu davranışı da bir isyandır.¹¹⁰ Tıpkı Seçil’in intihar girişiminde bulunarak isyan etmesi gibi. İktidarın tüm normalleştirme pratiklerinden uzak bu davranış, Seçil’in bir nevi iktidar karşısındaki direnişidir. Ancak iktidar tüm güçleriyle toplum normlarını yerine getirmek üzere programlandığından, hayatı bu haliyle dahi düzene sokmaya çalışır. Öyle ki bir iktidar alanı olan annenin, Seçil’in intihar etmesinin üstünü kapama gayreti ve bu olayda Seçil’i suçlu bulması buna örnek gösterilebilir.

Seçil’in intihar etmesindeki görünen sebep ise eşinin onu evlerindeki yardımcı kadınla aldatmasıdır. Anneye göre bu durum erkekçe bir yanılığ olduğundan üstünde durulmaması gerekir. Sırf erkek olduğu için hata yapma lüksüne sahip kocanın yanında, Seçil’in intihar etmesi ise yanlış bir davranış olarak görülür. Böylece toplum öğretilerini yine devreye sokan anne, aldatma olayında dahi evin hizmetlisini suçlu bulur:

“Ya Emine’ciğim seni de üzdük. Sarsıldın gittin. Dalma artık. Enişteninki erkekçe bir yanılma. Seçil’in üstlerine gitmesi yanlış. Kadın kışkırtıyor değil mi? Her şeyleri ters bize bunların. Senin ablana gelmeyişin de bir yılı aşacak handiyse. Biliyorsun. Ablanın çay davetlerine epeydir Divan’dan uçakla getirtilen pasta benzeri şeylere, Birgitta Hanımın çiçek pazarından istettiği domuz etleri de eklendi. Domuz pirzolarını falan nasıl yiyor bir görsen. Suçlu odur. Düşün. Bana sorarsan üstünde durmamalıyız derim bu işin.”¹¹¹

Seçil kendine geldiğinde yanında Emine’nin olmasını ister. Çünkü ona göre Emine, düzene karşı direnişin bir sembolüdür. Her ne kadar iki kardeşin hayata bakış açıları farklı olsa da Emine’nin roman boyunca vurgulanan güçlü yapısı Seçil tarafından da takdir edilir. Kardeşinin aksine içinde bulunduğu düzene karşı koymakta güçlük çeken Seçil, kardeşinin doğru yolda olduğunu düşünür. Bu sebeple de uyanır uyanmaz ilk onunla konuşmak ister ve intihar eylemine kalkıştığı geceyi Emine’ye anlatır.

¹¹⁰M. Foucault, “İktidar ve Bilgi”, *İktidarın Gözü*, s.176-177.

¹¹¹ Füzüzan, *47’liler*, s. 217.

Seçil o gece kocası ile evin dadısını birlikte görür. Ancak Seçil'in canını sıkan şey kocasının onu aldatması değildir. Hatta onun için bu olay, bir süredir durağan giden hayatında bir yaşam belirtisidir. Seçil, içinde tekrar öfke ve kıskançlık gibi duyguları yakalayacağı için mutludur. Fakat işler Seçil'in düşündüğü gibi ilerlemez. Kocasını o vaziyette yakalamak genç kadında beklediği hiçbir duyguyu uyandırmaz. Aksine bu yaşına kadar ona öğretilenlerin, içi boş bir yığın olduğunu fark eder. Seçil'in içinde bulunduğu bu durum, özne tarafından iktidar ilişkilerinin suçüstü yakalandığı andır. Suçüstü yakalanan şey ise koca ve dadı değildir. Daha ziyade annesinin, babasının ve toplumun Seçil'e dayattığı geleneksel ve ahlaki öğretilerdir. İşte Seçil'in dayanamadığını ve isyan ettiği şeyler bunlardır:

“ – “Değirmenimden Mektuplar”dan bir bölümü yaşıyordum sanki yatak odamda. Karanlığın içindeyim. Açacağın kapının ardından ilkyaz tarlaları, ovaları, kırları uzayacak; ben de küçük genç kız Seçil olacaktım. Kocam ve Birgitta ne etsem yok oluyorlardı. Deliriyor muyum diye düşündüm. İzmir'deyim. Yok, bir oyundu bu, biliyordum. (...) yatak odamdayım. O karanlığa kapımı açtığımda göreceğime inandığım katran karası bir deliğin ucundaki güneşle denizin sarı bir top gibi ısıdığı noktaya varayım diyordum. (...) Emine, kör olayım ki yaşamaktı tutunmaya çalıştığım. Boğazımda hıçkırıklar birikiyordu. Sevincimden ağlayacaktım. (...) Alışılmadık bir saatte uyanmışım, kurgum bitmişti, yenisini kurmaya kimse el atmadan kanlanan, canlanan gövdem bölünüp bölünüp saçılıp fırlıyordu dört yöne. (...) Sonra kalktım. İstedğim arınmışlığı bulmak için yürüdüm. Oda kapımı yavaşça açtım. (...) Sonra yumuşacık geçtim arayı. O kapıyı da açtım kırmızı gece lambasının altında kocamla Birgitta çift sırtlı tek insan olma durumundaydılar. ... Gülünç bir töreni izlerce kıpırtısız bekledim. Sanırım yüreğim de pek çarpmadı. Odamda düşünürken daha sahici sandığım şeyler, gördüklerime bakarken bana çok uydurma geldi. Sevişme buydu demek. Gülünçtü bence. (...) Birgitta'yla karıştım, o oldum birden. Kendimi öylesine çirkin, zavallı buldum ki kurulu düzenin, çocukların, annemin, babamın, bu düzeni toplumda saygılı kılan her şeyin niye böyle de başka türlü olmadığını düşünmeye çalıştım. Yok istediğim sonucu bulamadım. (...) Odama döndüm, yastığımı el yordamıyla düzelttim. Kat kat tüllerin, ipek brokar perdelerin kıyısından dışarıya baktım, ıssızlık bozulmamıştı daha. Bol yıldızlı bir geceydi. Epeydir uyku ilacı alıyordum, uyumama yetecek kadarını alıp yarınki işleri düşünerek dalıp gitmeyi denedim. Öylesine her zamanki gibiydim ki bu birden beni irkiltti. Korktum. Çok korktum kendimden Emine. Nasıl anlatayım bilemiyorum. Her yanım

çözüldü, yoğun düştüm, yaşlanıverdim. Neydi bana olanlar? Kocamın başka bir kadınla çiftleşmesindeki gülünçlük, yaşamımızın da bütünüyle gülünçleşmesi gibi geldi bana. (...) kendimi yok etmek, yorgunluktan kaçmak, artık gülünç bulduğum şeylerle dolu her günkü gibi bir sabahın başlamasına son vermek için ilaçları avuçlayıp aldım. Yatıp uyudum. Uyumak kör olayım ki sandığın kadar korkunç değil. Emine ölüm denilen buysa eğer... ne var ki yaşamak çok daha zor. Yine de sana kendimi istediğimce anlatamadım. Acı duymak değildi kaçma nedenim. Hiç duymayışın ürküntüsüydü elimi kolumu bağlayan. Nasıl söylesem...”¹¹²

Seçil konuşmanın devamında Emine’ye, hapsediği bu düzenin içinden çıkamayacağını dile getirir. Toplumun verili değer yargılarına göre şekillenen Seçil, yenilgisini kabul etmiş görünür. Çeşitli iktidar pratiklerince bedeni ve davranışları kontrol altına alınan Seçil’in, bu şekilde düşünmesi ise boşuna değildir. Çünkü Seçil, yaşamının büyük bir kısmını geleneğin belirlediği ahlaki öğretilere göre yaşamıştır. Çoğu zaman sırf kadın olduğu için susması ve boyun eğmesi gereken Seçil, gelinlik seçerken bile özgür değildir. Emine’nin anlatımıyla romana yansıyan Seçil’in gelinlik seçme olayı, bahsi geçen toplumsal yapıyı anlamak açısından önemlidir. Alışılmışın aksine pembe bir gelinlik giymek isteyen Seçil, büyükleri tarafından tepki görür. Çünkü gelin, saflığın ve temizliğin sembolü olan beyaz gelinlik giymekle görevlidir:

“Çerçeveden sessizce çıkarılacak, solmaya bırakılacak bir düğün resmini düşünüyorum.

Değişik olsun diye pembe gelinlik istemiştin.

Büyüklerimiz “ille beyaz” diye diretmişlerdi.

Sonra da ak tül den köpüklere bulamışlardı seni.

Çünkü beyazlık onlarca genç kızlığın, saflığın simgesiydi.

Her şeyi, her zaman olduğu gibi abartıyorlardı.

Sen evlendiğin gece kirletilecek miydin de... “Ak ak lekesiz aklık son kez kızımızın üstünde olsun,” diyorlardı.”¹¹³

Kendini bu tarz küçük ayrıntılarda muhafaza eden toplum öğretileri, kadın kimliğine çeşitli görevler yükler. Özellikle incelemenin başından beri yinelenen kadın cinselliğinin çeşitli toplumsal normlarla kontrol altına alınması, burada da mevcuttur.

¹¹²a.g.e., s.266-27-268-269.

¹¹³ a.g.e., s.513.

Beyaz gelinlik giyerek saf ve temiz olduğunu kanıtlayacak olan Seçil, böylece toplum tarafından kabul gören bir özneye dönüşecektir. Seçil'in zamanla tahammül sınırını aşan durum da kuşkusuz ona dayatılan bu hayat tarzıdır. Nitekim Seçil'in romanın sonunda intihar etmeyi başarması, bahsi geçen toplumsal dayatmanın bir sonucudur.

Son olarak toparlamak gerekirse *47'liler*, kadınların düzenleyici toplumun geleneksel ve ahlaki öğretileriyle, nasıl özneleştirildiklerini gözler önüne sermektedir. Başta Emine ve Seçil olmak üzere eril düşüncenin tahakkümüne maruz kalan kadınların bedenleri, davranışları ve kimlikleri toplumun normal kabul ettiği kurallar dahilinde, kontrol altında tutulmaktadır. Özellikle roman boyunca kadınların evlilik kurumuyla denetlenmesi bu noktada önemlidir. Kadın bedeninin ve davranışlarının evlilikle birlikte kontrol altına alınması, aynı zamanda toplum cinselliğinin de kadınlardan hareketle düzenlendiğini göstermektedir.

Foucault'nun da ifade ettiği gibi, çoğu zaman şiddeti ve baskıyı öncelemeden düzenleyici bir görev üstelenen toplumsal yapı, bedenlere, davranışlara ve kimliklere nüfuz ederek özneyi hakimiyeti altına almaktadır. Özellikle Nüveyre Öğretmen'in sorgulamaya gerek duymadan inandığı ve uyguladığı ahlaki öğretiler, öznenin herhangi bir baskıya gerek kalmadan nasıl düzenlendiğini açığa çıkarmaktadır. Nüveyre Öğretmen'in yanında Seçil ve Emine'nin varlığı ise önemlidir. İktidar ilişkilerine kısıtlı bir alanda da olsa müdahale eden Seçil ve Emine, öznenin tüm şartlara rağmen özgür bir varlık olduğunu açığa çıkarırlar. Bu durum, öznenin iktidar karşısındaki konumunu başka bir açıdan görmemize olanak sağladığı için incelememiz açısından ayrıca önem arz etmektedir.

BÖLÜM II

2. FÜRUZAN'IN ÖYKÜLERİNDE ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

2.1. FÜRUZAN'IN ÖYKÜCÜLÜĞÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Füruzan, Türk edebiyatında birçok türde eser vermesine rağmen özellikle öyküleriyle ön plana çıkan bir yazardır. Füruzan'ın öykü yazarlığı 1956 yılına kadar dayanır. Ancak yetkin bir öykü yazarı olarak ilk verdiği eserleri 1964 ile 1972 yılları arasına tekabül eder. Özellikle başta Yeni Dergi olmak üzere Dost ve Papirüs'te öykülerini yayımlayan Füruzan, ilk öykü kitabını da 1971 yılında *Parasız Yatılı* adıyla Bilgi yayınevinden çıkarır. *Parasız Yatılı*'yı sırasıyla, *Kuşatma* (1972), *Benim Sinemalarım* (1973), *Gül Mevsimidir* (1973), *Gecenin Öteki Yüzü* (1982) ve *Sevda Dolu Bir Yaz* (1999) takip eder.

Füruzan'ın öykülerinin ortak özellikleri, birçok araştırmacı tarafından tasnif edilir. Bu tasniflerin en detaylılarından biri Fethi Naci'ye aittir. Naci, *Parasız Yatılı*, *Kuşatma* ve *Benim Sinemalarım*'dan hareketle, Füruzan'ın öykülerinde ön plana çıkan temaları belirler. Her ne kadar incelemenin konusu üç öykü kitabı ile sınırlı kalsa da Naci'nin incelemesinden sonra yayımlanan diğer Füruzan öyküleri için de bu sınıflandırma geçerliliğini korur. Buna göre Füruzan öykülerinde; topraklarından kopan ve vatan diye gedikleri yerde büyük boşlukta kalan göçmenleri, çocuk denecek yaşta harcanan genç kızları, anne ile kız arasındaki ilişkileri, birbirinden kopan kadın ve erkeğin gerçekleştirdiği ölü evlilikleri ve aileleri tarafından çeşitli nedenlerle okutulan çocukları, anlatır.¹¹⁴ Yoksulluğun, sömürünün ve düşmüşlüğü anlatıldığı bu öykülerde yazar, öykü kişilerini kötü yolda olsalar dahi yargılamaz. Çünkü ona göre bu acıları yaratan toplumsal, ekonomik ve töresel koşullar mevcuttur.¹¹⁵ Bu bağlamda öykü kişilerine içten bir sevecenlik duyduğunu birçok söyleşisinde dile getiren yazar, okurun nefretle yaklaştığı öykü kişilerini dahi benzer duygularla kaleme almadığını dile getirir:

¹¹⁴ Fethi Naci, "Füruzan'ın Dünyası" *Füruzan Diye Bir Öykü*, s.66-71.

¹¹⁵ Selim İleri, "Füruzan'ın Önemi" *Yeni Ufuklar Dergisi*, c.7, S.261, (1991), s.22.

“Yazarken, ben insanlara nefretle yönelmem. Buna olanak yok. Nefret edilecek insan olayını işleyebilirim, onu nefretle yine ele almam. Koşullar bir insanı umulmayan yerlere, kötülöklere, yalanlara doğru itebilir. O durumların kişilere verdiği hıncı, kini unutmamak gerek. Yani sosyal yapı, katmanlar, sınıf ayrımları beni sürgit ilgilendirdi. O açıdan yazdıklarımda bu bakış öndedir.”¹¹⁶

Füruzan öykülerinde görölmemiş olayları ya da kişileri anlatmaz.¹¹⁷ Daha ziyade o, hayatın içinden süzdüğü yalın gerçekliği küçük insanın öyküsüyle birlikte işler. *47’liler*’de olduğu gibi yazmanın bir sorumluluk duygusu taşımadığı bu öykülerde Füruzan, bireyin örselenmiş hayatını anlatır.¹¹⁸ Burada bahsi geçen bireysellik, Füruzan’ın öykülerinin genel özelliğidir. Ancak belirtmek gerekir ki Füruzan, *Parasız Yatılı*’da yer alan “Su Ustası Miraç” ile *Kuşatma*’da yer alan “Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öykülerinde, Vedat ve Hatice adlı öykü kişileri vasıtasıyla toplumsal sorumluluk sahibi kişiler yaratmaktan da geri kalmaz.

Bireyselliğin ön plana çıktığı öykülerde, -bahsi geçen istisnai öykü kişileri dışındakurtuluş yolu da yine bireyseldir. Sömürü düzeni her yerdedir, ancak bu düzene karşı gelecek toplumsal bir bilinç sömürülen halkta gelişmiş vaziyette değildir. Bu sebeple de amansız bir direniş veren öykü kişilerinin çoğunluğu, yenilgiye mahkumdur. Bu duruma örnek olarak Füruzan’ın sıklıkla ele aldığı kadınların ve genç kızların yaşam mücadelesi gösterilebilir. Öyle ki bu kişilerin çoğu, içine düştükleri çeşitli sömürü ve yoksulluk batağından kurtuluşu, evlerinden kaçmakta ve bedenlerini para karşılığında özellikle yaşlı erkeklere teslim etmekte bulurlar. Füruzan tarafından kadınların ve genç kızların bu tutumu yargılanmaz. Çünkü bu öykü kişilerinin bilinç düzeyi, toplumun çeşitli araçları vasıtasıyla geliştirilmez. Var olmayan bir bilinç düzeyini kişilerine yapay bir şekilde eklemlemeyi tercih etmeyen Füruzan, gerçekliği en yalın haliyle gözler önüne serer. Ve bu sebeple de yazar, çoğu öykü kişinin bireysel mücadelesini kıymete değer bulur.

Füruzan’ın çoğunlukla kadınların ve genç kızların öyküsünü anlattığı bilinen bir gerçektir. Gerek bedensel gerekse ruhsal anlamda sömürüye en çok maruz kalan bu

¹¹⁶ Füruzan, *Füruzan Diye Bir Öykü*, s.40-41.

¹¹⁷ Tahsin Yücel, “Daha İlk Kitabında Kuralları Bozmuştu”, a.g.e., s.63.

¹¹⁸ Semih Gümüş, “Füruzan’ın Yazdıkları Bugün Daha Değerli”, a.g.e., s.125.

öykü kişilerinin mücadelesi ise ayrıca dikkate değerdir. Erkeklerin varlığı ise daha siliktir. “Erkekler ya yoktur ya da varlıkları yetersizdir. Hayatı güzelleştirmek bir yana, kaba bir sömürünün aracıları olurlar çoğu kez. Sevgili ve baba imgesi olarak ya çaresiz gecelerin yitik düşleridir ya da geceyi koyulaştıran gövdeleriyle, arka sokaklarda, kuytu odalarda, genç kız bedenlerini beklerler.”¹¹⁹ Toplumun uzun yıllardır var olan ataerkil yapısına bu şekilde dikkat çeken Füzûzan, çağının feminist yazarları arasında da yerini alır.

İncelemenin bu noktasında Füzûzan’ın yalnızca alt sınıfın öyküsünü anlatmadığını da belirtmek gerekir. Aynı zamanda Füzûzan’ın öykülerinde Osmanlı döneminden Cumhuriyete değin evrimleşen üst sınıfın yapısını da bulmak mümkündür.¹²⁰ Bu öykülerde çoğunlukla kökleri paşalara dayanan soylu aileler konu alınır. Cumhuriyet dönemine geçiş ile birlikte devirlerinin burjuva aile yapılarını oluşturan bu öykü kişileri, “yer yer somut bir yozluğu sergileyen yaşama biçimleri”¹²¹ ile ön plana çıkarlar. Bu duruma örnek olarak ise “Taşralı” öyküsü verilebilir. Öyküde, konaktan apartman dairesine geçişin getirmiş olduğu değişikliklerle birlikte ev hizmetlilerinin de artık köylü kadınlardan tercih edilmediği görülür. Tercih edilen yeni yaşama biçiminin bahsi geçen yozlaşmayı beraberinde getirmesi ise önemlidir. Çünkü özenilen hayat yapay ve ait olunmayan bir kültürün parçasıdır. Aynı zamanda sömürü gücünü elinde bulunduran bu sınıfın, toplumsal eşitsizliği de meydana getirmesi, yazarın dikkat çektiği bir başka konudur.

Füzûzan’ın öykülerinin tematik tarafı kısaca bu şekilden verildikten sonra, onun öykücülüğünün Türk edebiyatında kimlerle denk düştüğünü belirtmekte fayda var. Bu bağlamda Füzûzan’ın öykülerinin izlerine uzanıldığında, Memduh Şevket Esendal, Sait Faik ve Orhan Kemal’den sesler ve renkler bulunur.¹²² Füzûzan, gerek durum hikayesi gerekse sıradan insanın -iyi ve kötü yanlarıyla- hayatını ve sömürülüşünü anlatması dolayısıyla bu isimlerle birlikte anılır. Burada Füzûzan’ın özellikle durum

¹¹⁹ Sezer Ateş Ayaz, “Haraç...”, a.g.e., s.159.

¹²⁰ a.g.e., s.159.

¹²¹ Füsûn Akatlı, “Füzûzan Çıkartması”, *Öykülerde Dünyalar*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998), s.68.

¹²² Feridun Andaç, “Füzûzan’ın Öykü Dünyasına Bakış”, *Edebiyatımızın Yol Haritası*, (İstanbul: Can Yayınları, 2000), s.128.

hikayeciliğine değinmek gerekir. Durumu anlatmanın kendisinde olayı anlatmaktan daha önce geldiğini ileri süren yazar, olayları daha ziyade yaşayan insanların içinde bulundukları durum vasıtasıyla anlattığını dile getirir.¹²³

Füruzan'ın bir başka özelliği de gözlem yeteneğinin kuvvetli olmasıdır. Özellikle gözlem yeteneği ile birleşen ayrıntı okuma kabiliyeti, onun öykücülüğünün öne çıkan özelliğidir. Öykülerinde ayrıntıları ortaya çıkarmakta ve vurgulamakta oldukça başarılı olan Füruzan, öykü kişilerine yüzeysel bir yerden yaklaşmaz, daha ziyade onların duygu dünyasına iner ve bu dünyanın detaylarını okuyucusu ile paylaşır.¹²⁴

Son olarak eklemek gerekir ki Füruzan öykülerinde çoğunlukla 1940'lı, 50'li ve 60'lı yılların Türkiye'sini anlatır. Hayatın çeşitli izlerini ve coğrafi olarak kent ve kasaba gerçeklerini bahsi geçen dönemler ışığında ele alan yazar, değişim içinde olan bir ülkenin panoramasını çizer. Ayrıca yılların verdiği birikimle ülkesini eleştirel bir bakışla ele aldığını söyleyen Füruzan, öykülerinde birikimlerinden sıkça yararlandığını da dile getirir.¹²⁵

2.2. FÜRUZAN'IN ÖYKÜLERİNDE ÖZNEYİ KURAN İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Füruzan'ın birçok öykü kişisi, toplumsal yapıda var olan çeşitli iktidar araçlarıyla, birey olma haklarından feragat ettirilerek özneye dönüştürülmektedir. Elbette yazar, öykülerinde konuya direkt bu şekilde yaklaşmaz. Ancak yazarın birçok öykü kişinin gerek egemen ideolojinin pratikleriyle gerekse düzenleyici toplumun geleneksel ve ahlaki öğretileriyle özneleştirilmesi, bu yorumu yapmamıza imkân sağlar. Bu noktada ilk olarak egemen ideolojinin ortaya çıktığı en önemli pratiklerden biri olan aile kurumuna değinmek gerekir. “Su Ustası Miraç”ta kendine oldukça geniş bir yer bulan aile, adeta egemen ideolojinin devamlılığı için çalışır. Nitekim öykünün baş kişisi olan Vedat'ın ailesiyle çatışmasının esas nedeni de bundan kaynaklanır. Öykü boyunca ailesinin aksine var olan sisteme devamlı eleştiri getiren genç adam, alışılmış özne

¹²³ Füruzan, “Füruzan’la Öykünün Öteki Yüzüne Doğru” (Söyleşi), *Çağdaş Eleştiri Dergisi*, S.9 (İstanbul 1982), s.14.

¹²⁴ Füsün Akatlı, “Türk Öykücülüğünün Bir Vazgeçilmezi: Füruzan”, *Füruzan Diye Bir Öykü*, s.246.

¹²⁵ Feridun Andaç, “Füruzan”, *Edebiyatımızın Kadınları 1*, (İstanbul: Can Yayınları, 2004), s.57.

kalıplarının dışında yer alır. Annesi ve kardeşleri tarafından anlaşılmayan Vedat, savunduğu değerler ve karşı çıktığı düzen yüzünden devamlı olarak yargılanır. Vedat bu özellikleri dolayısıyla, sistemin bünyesinde barındırmak istemediği özneye bir örnektir. Bu nedenle genç adam, öykü boyunca sistemin devamlılığına katkıda bulunan aile üyeleri tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılır.

Aileden sonra bireyin özneleşme sürecine etki eden bir diğer toplumsal iktidar alanı okuldur. Nitekim “Su Ustası Miraç”ta detaylı bir şekilde ele alınmasa da Vedat, yalnızca egemen ideolojinin aile pratiğiyle özneleşme sürecine dahil edilmez. Devletin bir diğer ideolojik aygıtı olan okul tarafında da kontrol altında tutulan genç adam, tıpkı ailesinde olduğu gibi burada da asi davranışlarıyla ön plana çıkar. Ayrıca “Su Ustası Miraç”ın yanı sıra, okul ve eğitim sorunun kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir diğer öykü olan “Tokat Bir Bağ İçinde”ye de bakmak gerekir.

Tıpkı Vedat gibi sosyalist dünya görüşüne sahip olan Hatice¹²⁶, kapitalist ideolojinin aracısı olan eğitim sistemini/okulu öykü boyunca eleştirir. Bu doğrultuda eğitim sisteminin yanlışlıkları üzerinde duran genç kadın, bu yüzden harcanan okul arkadaşlarına sıkça değinir. Aynı zamanda sistemin aracısı olan öğretmenlerini de eleştirmekten geri durmayan Hatice, eşitsizliğin boy verdiği düzeni, devamlı sorgular. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Hatice ve Vedat, tüm iyi niyetlerine rağmen, savundukları dünya görüşünün çıkmazlarını tam anlamıyla görmekten uzak kişilerdir. Kendi politik anlayışları doğrultusunda düzeni değiştirmeye çalışan gençler, sistemin çeşitli araçlarla sürekli olarak yeniden üretildiğini gözden kaçırmazlar. Vedat ve Hatice’nin bu durumun farkına varmakta güçlük çekmesi, onların var olan egemen ideolojinin yanı sıra, kendi politik bilinçlerine de yenilmelerine neden olur.

Burada ayrıca sistemle uyumlu geçinen öznelere de değinmek gerekir. “Bir Evin Dıştan Görünüşü”nde yer alan Sedat, sistemin bünyesinde var etmek istediği özneye bir örnektir. Nitekim, -ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere- Sedat, aldığı eğitimin tüm imkanlarından yararlanarak kendini geliştirmeyi ve dönüştürmeyi başarmış bir gençtir.

¹²⁶ “Tokat Bir Bağ İçinde”nin baş öykü kişisidir.

Egemen olan devlet ideolojisinin dışında, öznenin kontrol altına alındığı bir diğer toplumsal iktidar alanı; geleneksel ve ahlaki öğretilerdir. Daha ziyade ataerkil toplum düzeniyle açığa çıkan bu öğretiler, Füzûzan'ın “Nehir”, “Haraç”, “Kuşatma” ve “Benim Sinemalarım” adlı öykülerinde kendine geniş bir yer bulur. Toplumsal yapının normal kabul ettiği pratiklerce şekillenen kadınların hayatını konu alan bu öyküler, aynı zamanda Foucault'nun öne sürdüğü biyo-iktidar kavramıyla açıklanmaya daha müsaittir.

Sonuç olarak Füzûzan'ın öykülerindeki kişiler, çeşitli iktidar araçlarıyla özneleşme sürecine tabii tutulmaktadır. Bu bağlamda ilerleyen bölümlerde, Füzûzan'ın öykülerindeki kişilerin hangi iktidar araçlarıyla özneleştirildiği ele alınacaktır.

2.2.1. Aile

Aile, egemen devlet ideolojisinin devamlılığına katkıda bulunan önemli bir ideolojik aygıttır. Öyle ki bu durum birinci bölümde *47'liler* özelinde ele alınmıştır. Toplumun önemli bir parçasını işgal eden aile kurumu, içinde barındırdığı üyesini egemen ideolojik düzenle uyumlu yetiştirme gayretindedir. Bunu çoğu kez başaran aile birliği, kimi zaman da bu durumu yerine getirmek de güçlük çeker. Çünkü sistemle uyumlu geçinen öznelerin yanında, aynı sistemin içerisinde ideolojik yapıya baş kaldıran özneler de mevcuttur. Nitekim Füzûzan'ın “Su Ustası Miraç” adlı öyküsünde her iki özne yapılanmasına da örnek vermek mümkündür.

Parasız Yatılı adlı öykü kitabında yer alan ve araştırmacılar tarafından Füzûzan'ın edebiyat dünyasında kendine özgü sağlam bir yer edindiğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilen “Su Ustası Miraç”¹²⁷, çoğunlukla Vedat'ın başından geçenleri anlatır. Öykü annenin anlatımıyla başlar. Çok küçük yaşlarda kendisinden yaşça büyük bir ağayla evlenen ve dört erkek çocuk sahibi olan anne, üçüncü oğlu olan Vedat'tan yakını. Vedat diğer kardeşlerinin aksine, elinin altında bulunan tüm imkanlara rağmen, parasız yatılıda okuyan ve kavgasını hep başkaları için sürüden bir gençtir. Bu özellikleri dolayısıyla ailesi tarafından kabul görmeyen Vedat, sistemin bünyesinde istemediği öznelerden biridir.

¹²⁷ Mehmet Veysel, “Bir Parasız Yatılının Kuşatması” *Yansıma Dergisi*, S.4 (1972), s.152.

Vedat, Fûruzan'ın sosyalist dünya görüşü doğrultusunda kaleme aldığı roman ve öykü kişilerinden yalnızca biridir. Egemen olan kapitalist devlet ideolojisinin aksine, emekçi ve işçinin yanında olan Vedat, başta ailesi olmak üzere toplumun birçok kurumunda kabul görmez. Fûruzan'ın en küçük ayrıntılara dahi dikkat ederek kurguladığı öyküsünün baş kişisi olan Vedat, başta evlerinde çalışan emekçiler olmak üzere, çevresinde bulunan birçok insana yardımsever bir tavırla yaklaşır.¹²⁸ Bu doğrultuda kavgasını hep başkaları için veren öykü kişisi, ailesinin süregelen düzenine ters düştüğü için deli olarak kabul edilir. Nitekim öykünün girizgahını da bu söylem oluşturur. Ailesinin imkanlarına rağmen hükümet parasıyla okumak isteyen Vedat'ın bu tavrı anne tarafından eleştirilir:

“ Bu oğlan deli. Deli ki hem de nasıl. Yedi köye duyurulacak deli. (...) Ama gelin görün, bu benim oğlum, bu benim üçüncü göz ağrım sürünmek ister. Hükümet parasıyla okumak ister. Muhtaçlığı mı var? Yo, o ki koskoca ağa oğlu, hem öyle devşirme ağa değil, buranın fakir doyurana, adam kayıranı...”¹²⁹

Anne bu serzenişinden hemen sonra, diğer çocuklarının büyük şehirlerde ve paralı okullarda rahat bir hayat sürerek okuduklarını dile getirir. Aynı zamanda Vedat'ın aksine mallarına ve mülklerine sıkı sıkıya bağlı olan diğer kardeşler, anne tarafından takdir edilir. Bir nevi sömürücü güç olarak yetişen bu çocukların Vedat'la çatışması ise boşuna değildir. Çünkü devletin ideolojik aygıtlarından biri olan aile, kendi içinde sömürü düzenini devam ettirerek, egemen ideolojinin devamlılığına katkıda bulunur. Diğer üç kardeş bahsi geçen bu düzene uyum sağlarken Vedat'ın sisteme uyum sağlayamaması, ailesi tarafından yadırganır ve bu durum aile içerisinde çatışmaya sebep olur. Nitekim birçok kişi tarafından kardeşlerinden daha akıllı görülen¹³⁰ Vedat'ın, her şey yolunda giderken bu şekilde davranması, anne tarafından sorgulanır. Bu noktada Vedat'ı daha iyi anlayabilmek için onun yaşantısına detaylı bir şekilde bakmak yerinde olacaktır.

¹²⁸ Mehmet H. Doğan, “Fûruzan Olayı”, *Fûruzan Diye Bir Öykü*, s.79.

¹²⁹ Fûruzan, “Su Ustası Miraç”, *Parasız Yatılı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.51.

¹³⁰a.g.e., s.55.

Evin çalışanlarına karşı beslediği içtenlikle ön plana çıkan Vedat, onları kendine çok yakın bulur. Öyle ki evin emektarı olan Satı kadın ile mutfakta yiyip içmesi ve onu öz teyzesi yerine koyması bu duruma örnektir.¹³¹ Yine annenin oğullarına hizmet etmesi için köyden getirdiği kızlardan dolayı, evin bir diğer emekçisi olan Döne kadının gönderilmesine tepki koyan da Vedat'tır. Vedat, iki yıldır yanlarında çalışan ve üç çocuğu olan bu kadına karşı beslediği duyarlılık dolayısıyla başta annesi olmak üzere kardeşleriyle de kavga eder. Vedat'ın bu tavrı aynı zamanda düzene de bir başkaldırıdır. Çünkü o, yalnızca evin hizmetlilerini savunmaz. Vedat'ın esas savunduğu şey, sömürülen halkın haklarıdır. Düzenin işleyiş şekline rahatsız olan Vedat, üç, beş kişinin kurtarılmasıyla değişime gidilemeyeceğinin de bilincindedir. Ancak bu yaptıkları da boşuna değildir. Çünkü onun bu tutumu büyük değişim için bir hazırlıktır:

“Ağabeyi, “Sana ne, sen bu fikirlerini başımızı belaya sokacaksın. Bırak kadını bunca yıl bildiği gibi idare etsin.”

“Karışırım. Dört kişinin aç kalmasına annemin kurnazlığını için katlanamam.”

“Annemizin ne olduğu onuruna mı dokunuyor?”

“Hayır, olmak istediği onuruma dokunuyor.”

“Onu öyle kabul edeceğiz. Bizim için her olanak annemizin elinde. Bir işçi kadın yüzünden üzemezsin annemi. Hem dört kişiyi kurtarmak hepsini kurtarmaya yetmez.”

“Hepsini kurtarmaya hazırlıktır bu.”¹³²

Ağabey, Vedat'ın fikirleri dolayısıyla başlarının belaya gireceği üzerinde sıklıkla durur. Ancak bu Vedat'ı yolundan alıkoymaz. Nitekim onun Döne'ye karşı olan tavrı yalnızca evden gönderilmesini engellemekle de sınırlı kalmaz. Bahsi geçen olaydan dört ay sonra çamaşırlıkta çocuk düşüren Döne'ye yine Vedat yardım eder. Annesine hamile bir kadına çamaşır yıkattığı için kızan genç adam, Döne'nin doktorunu ve ilaçlarını da bizzat kendisi bulur. Döne'yi evin salonlarında bakan ve annesinin çok

¹³¹ a.g.e., s.55.

¹³² a.g.e., s.56.

kıymetli gördüğü atlas yorgan içinde yatıran da Vedat'tır. Döne ise evin hanımına ağlayarak Vedat'tan bunları kendisinin istemediğini söyler. Neticede Döne de düzenin sömürülen öznesi olmak üzere yetiştirilmiş bir kimsedir. Bu doğrultuda kendisine yapılan insani bir yardımın bile izahına girer. Annenin ise tek düşündüğü atlas yorgandır. Kana bulanmadan onu kurtarmak ister. Evin ağabeyi ise bu olaydan dolayı kardeşiyle uzun süre konuşmaz. Çünkü Vedat yine alışılmışın dışında hareket ederek, düzene karşı çıkmıştır.

Öykünün ilerleyen bölümlerin anne, o yıl Vedat'ın yaylaya gelmediğini söyler. Oğlunun bu haline üzülen anne, onun kavgasının kime ve neye karşı olduğunu anlayamaz. Oysa anne de yoksulluktan gelmez. Ancak içinde bulunduğu düzene tüm şartlarıyla adapte olmayı başaran kadın, kendi durumun muhakemesini yapmaktan oldukça uzaktır. Vedat'ın ise annesinin bu tavrına karşı takındığı tutum nettir:

“O yıl yaylaya gelemdi Vedat bizimle.

“Çalışacağım,” dedi.

“A benim civan oğlum,” dedim, “Niçin böyle yaparsın? Sen fukaralık nedir bilmezsin. Hiçbiri görüldüğü gibi kimsesiz değildir.”

“Sen bildin de yoksulluğu, n'oldu be anacım?” dedi.”¹³³

Öyküden yapılan alıntıda da görüldüğü gibi Vedat, annesinin yoksulluk nedir bilmesine rağmen, kendisinin yaptıklarını anlayamamasını kabul edemez. Kaldı ki Vedat'a göre yoksul ve sömürülen insanları savunmak için illa yoksulluk görmek de gerekmez. Füzûzan'ın tam bu noktada Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihsel sürece tanıklık ettiği görülür. Füzûzan'ın 1970'de yayımladığı öyküsü olan “Su Ustası Miraç”, çoğunlukla Vedat üzerinden 60'lı yılların sonunda gerçekleşen devrimci öğrenci eylemlerini konu alır. Bu eylemlere varlıklı ailelerin çocuklarının katıldığı ise bilenen bir gerçektir.¹³⁴ Ellerin altında bulunan tüm imkanlara rağmen başta aileleri

¹³³ a.g.e., s.57.

¹³⁴ Fethi Naci bu konuya şu şekilde açıklık getirir: “Su Ustası Miraç ilk defa, Yeni Dergi'nin Nisan 1970 tarihli sayısında yayımlanmıştı; sonraki olaylar, “devrimci gençlik eylemleri” denilen hareketlere büyük sayıda “varlıklı” aile çocuklarının katıldığını gösterdi. Bu bakımdan Vedat'ın sosyal kökeni ile bilinci arasında bir karşıtlık olmasında gerçeğe aykırı bir durum yok; çünkü sosyal kökenle bilinç arasındaki ilişki mekanik bir ilişki değil.” Fethi Naci, “Füzûzan'ın Dünyası” *Füzûzan Diye Bir Öykü*, s.72-73.

olmak üzere egemen ideolojinin birçok aracısıyla ters düşen bu gençlerin sonu ise benzerdir. Kendini çeşitli araçlarıyla yeniden üretmeye programlı egemen ideolojiden kaçamayan gençler, tüm iyi niyetlerine rağmen romantik devrimci fikirlerle hareket ettikleri için savundukları düzenin dinamikleri çözmekte yetersiz kalırlar. Nitekim, günün sonunda tüm direnişlerine rağmen, bahsi geçen araçlar tarafından zapt altına alınmaları bu duruma örnek teşkil eder. Öykü boyunca yazarın yanlı tutumuna rağmen bunu anlamak mümkündür.

Öykü annenin Vedat'ın varlıklı bir çocuk olmayı bilmediğini dile getirmesiyle devam eder. Bir ağanın oğlu olmaktan çok uzak davranışlar sergileyen genç adam, bu defa kardeşi Sedat'la kavga eder. Sedat'ın köyden gelen savunmasız bir kız sandık odasına çekmesine tepki gösteren evin asi çocuğu, kardeşinin çeşitli kışkırtmalarına maruz kalır. Vedat'a bir ağa oğlu olduğunu ve bu şekilde davranarak kendisini bu durumdan soyutlayamayacağını hatırlatan Sedat, bu sözleriyle kardeşini yaralamak ister. Ayrıca Vedat'ın dünya görüşü doğrultusunda okuduğu şiirlerden biri olan Nazım Hikmet'in "Salkımsöğüt" adlı şiirini alaycı bir şekilde kardeşine okuyarak tartışmayı köpürten Sedat, Vedat'ın tepkisini üzerine çekmeyi başarır:

"Gücünün yettiğiyle uğraşsana ağa oğlu. Elin yoksulunu çekmişsin sandık odasına."

"Sus ulan bıktırdın hepimizi. Polis kesildin evde herkesin başına. Kızın var mı bir dediği?"

"Nasıl desin diyeceğini ağa oğlu. Senin köyünden gelmiş, senin evinde karnını doyuruyor."

"Sen ağa oğlu değil misin ulan? Burada bizim kadar sen de her şeyden hak alıyorsun. Diklenmen gösteriştin başka ne ki, öğrenmiş üç tane kıytırık şiir" -Burada Vedat'ın sesine benzeterek başlıyordu- "*Akıyordu su /Gösterip aynasında söğüt ağaçlarını / Salkım söğütler yıkıyordu suda saçlarını.*"

"Sus," diyordu Vedat. "Sus, sen bu sözleri söyleyecek adam değilsin."¹³⁵

Vedat egemen ideolojinin devamlılığına aracılık eden ailesine öfkeli. Evin annesi ise Vedat'ın kendilerine karşı kızgın olduğunu farkındadır. Nitekim annenin Vedat'ın

¹³⁵ Füzûzan, "Su Ustası Miraç", *Parasız Yatılı*, s.59.

kendisine olan sevgisine güvenmesine rağmen, oğlunun öfkeli olduğunu dile getirmesi bu farkındalığın kanıtıdır. Ancak anne, oğlunun neden böyle bir tavır geliştirdiğini anlamakta güçlük geçer. Onun içinde bulunduğu vaziyeti kara sevdadan daha beter bir durum olarak değerlendiren kadın, ona neden kendileri gibi olmayı öğretemediklerini sorgular:

“Neyi eksikti? Niye öfkeliydi? Beni severdi biliyorum, hem de yürekten. Ama bana da öfkeliydi. Kime dert yanacağımı bilmiyordum. Oğlumun tutulduğu illet karasevdadan daha zorluydu bana sorarsanız.

Niçin ona bizim gibi olmayı öğretemedik.”¹³⁶

Annenin Vedat’a öğretmekte güçlük çektiği durum, incelemenin temelini oluşturan hususla doğrudan bağlantılıdır. Buna göre egemen devlet ideolojisinin devamlılığı açısından önemli bir yer işgal eden aile kurumu, içinde barındırdığı üyesinin de egemen ideolojiyle uyumlu olmasını ister. Bunu bazen bilinçli bazense bilinçsiz gerçekleştiren aile üyeleri, her halükârda sistemin devamlılığına katkıda bulunurlar. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, zaten ideolojik aygıtın temel işlevi de budur. Toplum içinde görünmez kollarıyla var olan çeşitli ideolojik aygıtlar, örgütlü bir şekilde hareket ederek kişiyi özneleştirme sürecine tabii tutarlar. Bu doğrultuda kendi rızasıyla sistemle uyumlu geçinen özne, düzene ayak uydurmayı başardığı için baskıya gerek kalmaksızın kontrol altına alınmış olur. Kendini bu şekilde uzun yıllar boyunca yeniden üreten egemen ideolojiden kurtulmak da bu nedenle zordur. Çünkü var olan sistemin istenilen öznesi olmak, aynı zamanda belli konfor alanlarını da beraberinde getirir. Kişinin, olduğu kişiyi reddetmeden yaşaması ve sistemin devamlılığına katkıda bulunması, öfkelenmesinin de önüne geçer. Vedat’ın ailesinin aksine yapamadığı şey ise tam olarak budur.

Vedat’ın yaylaya gelmeyişinin üzerinden bir yıl geçer. Ankara’da parasız yatılı okuyan Vedat’ın derslerinin iyi olduğu ise yine anne tarafından dile getirilir. Ara sıra evini ziyarete gelen genç adamın bu ziyaretler sırasında kardeşleriyle olan ilişkisi ise önemlidir. Kardeşleriyle yaptığı sohbetlerde sık sık onları kızdıran Vedat, evin

¹³⁶ a.g.e., s.60-61.

anlaşılmaz çocuğudur. Vedat’a bir türlü alışamayan kardeşleri onu yadırgarlar. Ancak ne olursa olsun kardeşler için yine de Vedat aileden biridir:

“Dersleri iyiydi. Sevinçliydi. Arada, bir iki gün gelmişti kışın. Kardeşlerini, ağabeyisini dedikleriyle kızdırıyordu. Ona hiç alışmamışlardı, ama biliyorlardı ki, aileden biridir.”¹³⁷

Vedat’ın kavgası, yalnızca ailesiyle sınırlı kalmaz. Nitekim ağabeyin bir gece annesine verdiği haber bunun kanıtıdır. Ankara’da okuyan Vedat, savunduğu düşünceler nedeniyle devletin baskı araçları tutuklanır. Bu duruma tepkili olan ağabey kardeşini, hem normal bir tahsil yolu seçmediği için hem de okulundaki azınlılar grubunun başı olduğu için suçlar. Bir aydır tutuklu olan Vedat’ın tavrı ise tıpkı ailesine karşı olduğu gibi, devletin baskı araçlarına karşı da nettir. Düşüncelerini savunmaktan bir an bile vazgeçmeyen genç adam, sistemin devamlılığına katkıda bulunan tüm pratiklere öfkesini kusmaya devam eder. Ailenin bir tanıdığı olan savcının yardımını kabul etmemesi de bundan kaynaklanır. Çünkü ona göre var olan hukuk sistemi, karşısında durduğu düzenin bir parçasıdır. Bu nedenle de kendisini savunacak kişinin savcı olması olanaksızdır. Tüm bu olaylar yaşanırken annenin merak ettiği şey ise oğlunun neden tutuklandığıdır. Anne, karıncayı bile incitmeyen çocuğunun nasıl bu hale geldiğini merak eder. Bu bağlamda annenin aklına gelen ilk ihtimal hırsızlık olur. Oysa Vedat kendisi hırsızlık yaptığı için değil, başkalarına hırsız dediği için tutuklanmıştır:

“-Kaç gündür polisteymiş?

- Bir aydır anne. Soruşturmada tek sözü, “Daha gizlide ne arıyorsunuz?” olmuş. “Her şey meydanda.” Savcı arkadaş ona yardımcı olmak istemiş. Oysa o, “Sen hukuk okudun değil mi?” diyormuş, “Güçlülerin yönettiği hukuku.” Arkadaş, her kelimesi ayrı bir suç dedi. Soruşturmayı yönetenler korkunç aleyhindeymişler...

- Peki, ama ne yapmış, hırsızlık filan mı?

- Başkalarına hırsız diyormuş...”¹³⁸

¹³⁷ a.g.e., s.63.

¹³⁸ a.g.e., s.63.

Vedat'ın bu tavrı, onun öykü boyunca yinelenen duruşuyla doğrudan bağlantılıdır. İnsanların sömürülmesine aracılık eden her türlü pratiğin karşısında duran Vedat, yine emekçi insanların hakkını savunur. Devletin ideolojik aygıtlarıyla uyumlu yaşayan ağabey, kendisi gibi olmayan kardeşini eleştirir. Ona göre devletin kurumlarına karşı çıkmak büyük bir hatadır. Hatta ağabeye göre, Vedat'ın en başta parasız okuması dahi yanlış bir tercihtir. Bu noktada ağabey tarafından bir kez daha Vedat'ın evin deli çocuğu olduğu gündeme getirilir. Var olan sistemin dışına çıkan Vedat, deli olduğu öne sürülerek tekrar kontrol altına alınmak istenir. Nitekim Vedat'ın hapishaneden kurtuluşunun tek yolu, onun deli olduğunun ispat edilmesinden geçer:

“ - Aklınızı başınıza toplayın anne, Vedat hatalıydı. Koca devlete karşı çıkmak, onun kurumlarını eleştirmek ne demek... Üstelik bunca para, bunca mal varken, parasız yatılı okumak. Bu bile tek başına suç. Vedat normal değildi. Siz de “Deli oğlum!” demez miydiniz?

- Devlete mi karşı çıkmış?.. onun başı dertte. Deli mi derdim ona ben? Bunu diyen dillerim tutulsun. O hepinizden başka diye; masalları, türküleri ağaçları, pek bilirdi, benzetmesine demişimdir. Nazlatmasına demişimdir. Ah benim hüma gözlü oğlum. Gidelim. Ben anlatırım. Bana inanırlar. Analar yalan söylemez. Söylese de iyilik için dirlik içindir...

- Bir rapor alacağız anneciğim. Akli dengesi bozuktur diye...

- Ne?.. Sen iyice şaşırdın, o en akıllınızdır.

- Başka türlü çıkaramayız. Hapse mi girsin! Hem onun suçundan bütün aile rezil oluruz. Çocuklarımıza bile kalır bu leke.”¹³⁹

Ağabey tarafından Vedat'ın deli raporu ile hapishaneden kurtarılması, öykünün ana dinamiklerinden birini oluşturur. Egemen devlet ideolojisinin tüm pratikleriyle ters düşen Vedat, ancak deli olduğunu ispat ederse baskıdan kurtulabilecektir. Bu durum, yoldan çıkan öznenin aynı sistemin başka bir aracısıyla kontrol altına alınmasına verilebilecek bir örnektir. Çünkü Vedat'a deli raporu verecek olan kişiler de devlet kontrolü altındaki doktorlardır. Var olan düzenin devamlılığını sağlamak için sorunlu görülen öznelerin bu şekilde ehlileştirilmesi, bir kez daha egemen devlet ideolojisinden kurtulmanın mümkün olmadığını gösterir. Bu nedenle Füzûzan,

¹³⁹ a.g.e., s.64.

sosyalist dünya görüşünü benimseyen roman ve öykü kişilerine büyük bir içtenlikle yaklaşıp da onları sistem karşısında daima yenik düşürür. Çünkü toplumun yapı taşlarına gizlenerek kendini var eden egemen devlet ideolojisi, isyan eden öznelere rağmen varlığını devam ettirmenin bir yolunu bulur. Nitekim, “Su Ustası Miraç”ta bu devamlılık çoğunlukla aile kurumu üzerinden gerçekleşir.

2.2.2. Okul

Bireyin özneleşme sürecine etki eden bir diğer toplumsal oluşum okuldur. Aileden sonra vaktinin büyük bir bölümünü okulda geçiren özne, burada sistemin belirlediği kurallar dahilinde var olur. Baskıya gerek kalmaksızın egemen ideolojinin boyunduruğu altına giren özne, çoğu zaman halinden şikayetçi de değildir. Nitekim Füzûzan’ın “Bir Evin Dıştan Görünüşü”ndeki öykü kişisi olan Sedat, bu duruma örnek gösterilebilir.

Sedat, gerek okul gerekse iş hayatında sistemle uyumlu geçinen bir öznedir. Mühendis olduktan sonra anne ve babasına araya aracılar sokarak ev alan Sedat’ın hayata bakışı ise üniversite yıllarında şekillenir. Bu bağlamda Sedat’ın annesinin, oğlu için söyledikleri önemlidir:

“Üniversite okurken ne derdi oğlumuz: “Ne yapmalı etmeli, iyi yiyip, iyi giyinip iyi yaşamının yollarını bulmalı. Tabi sizi de yüzü yerde, açta açıkta bırakacak değilim” derdi.”¹⁴⁰

Sedat’ın öyküsü annesi aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Bu nedenle onun okul ve iş hayatının detaylarına yine anne tarafından aktarılan bilgiler doğrultusunda hâkim olunur. Ancak yukarıdaki kısacık alıntıda dahi, Sedat’ın sistem karşısındaki tavrını çözmek mümkündür. Yer yer geçim sıkıntısı çeken bir ailenin çocuğu olan Sedat, kurtuluşunu bireysel mücadelesi ile gerçekleştirir. Bu doğrultuda babasının aksine, rüşvet ve aracılarda iş görme gibi hususlara dikkat etmeyen genç adam, amacına ulaşmak için her yolu mubah görür. Sedat’ın bu şekilde bir insana dönüşmesine aracılık eden ise yine egemen olan kapitalist devlet ideolojisinin pratikleridir. Nitekim yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere okul, bu pratiklerden biridir.

¹⁴⁰ Füzûzan, “Bir Evin Dıştan Görünüşü”, *Benim Sinemalarım*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.96.

Sedat gibi gençlerin yanında bir de sisteme uyum sağlamakta güçlük geçen özneler vardır. “Su Ustası Miraç”ın Vedat’ı ile “Tokat Bir Bağ İçinde”nin Hatice’si bu öznelere örnektir. Vedat’ın öyküsü, aile başlığı altında ayrıntı bir şekilde verilmiştir. Daha ziyade ailesiyle olan çatışmasıyla ön plana çıkan Vedat’ın bir de üniversite hayatında yaşadığı sorunlar vardır. Öyküde bu kısımlar detaylı bir şekilde verilmese de Vedat’ın kendisi gibi öğrenci olan arkadaşlarıyla eylemlere katılması ve bunun sonucunda tutuklanması, onun var olan eğitim sistemine getirdiği bir eleştiri olarak kabul edilebilir. Füzûzan’ın “Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öyküsünde ise eğitim sorunu detaylı bir şekilde ele alınır.

Öykü, Hatice’nin ayrılmak üzere olduğu iş yerinden bir arkadaşıyla ettiği sohbet ile başlar. Bu sohbette birbirlerinden son derece farklı iki kadının hayatlarına şahit olunur. Öncelikle öykü boyunca ismi bilinmeyen kadının yaşamına değinilir. Varlıklı bir yaşam süren bu kadın, Hatice’nin aksine sürekli olarak kendisiyle meşguldür. Hayatındaki birçok şeye yüzeysel bir yerden yaklaşan genç kadın, çevresinde olup biten haksızlıkların farkında değildir. Hatice ise bunların aksine, çevresine karşı duyarlı biridir. Öyle ki iş yerinden ayrılma sebebi de bundan kaynaklanır. Kendisinden farklı olan bu insanların yanında çalışamayacağını bilincine varan Hatice, öğretmenlik sınavlarına hazırlanmayı planlar. Böylece Hatice, istediği insanlara ulaşabilecek ve savunduğu değerler doğrultusunda insan yetiştirebilme imkanına sahip olacaktır. Ayrıca Hatice’nin bildiği öğretmenler gibi olmayacağını dile getirmesi, onun var olan eğitim sistemine getirdiği eleştirilerden biri olarak kabul edilebilir:

“Öğrenciliğin ne olduğunu bilirim ama, bildiğim öğretmenler gibi olamam. Öğretmen olamazsam bile arkadaş olurum onlarla”¹⁴¹

Hatice’nin öğretmenlik mesleğine bu şekilde yaklaşımı, kendi öğretmenleriyle ve aldığı eğitimle doğrudan bağlantılıdır. Öğrencilik yıllarında hem kendisinin hem de arkadaşlarının maruz kaldığı haksızlıkları hatırlayan Hatice, haksızlara meydan veren eğitim sistemini sorgular. Öyle ki eğitim sisteminin bozukluğu yüzünden Hatice’nin lise arkadaşları olan Nahide ve Sezai, okul hayatlarına devam edemezler. Hatice’ye göre bu durum, var olan eğitim sistemin yanlışlığının adeta bir ispatıdır. Ayrıca o

¹⁴¹ Füzûzan, “Tokat Bir Bağ İçinde”, *Kuşatma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), s.7

yıllarda okudukları yasaklı kitaplara değinen Hatice, daha o yaşıta buldukları doğruları hatırlar. Yasaklanan kitaplarda ulaşmak istediği insanları tanıyan ve onlara içtenlik besleyen Hatice, böylece egemen ideolojinin pratikleri tarafından dayatılan sınırları da zorlamış olur. Ancak kontrolü daima elinde bulunduran ideolojik düzen, yoldan çıkmaya meyleden özneyi gerekli uyarılarla tekrar hizaya sokmaya çalışır. Nitekim okuduğu kitaplar yüzünden öğretmenleri tarafından uyarılan Hatice, bu duruma örnek gösterilebilir:

“Hanım abla çalışkansın, geçimlisin. Kim aklına sokuyor bu zararlı, yasak kitapları okumayı? Devletimizi yermek iki akıl yoksununa mı kalmış? Hükümet bilir sizler için neyin iyi olduğunu.”¹⁴²

Öğretmenin bu sözleriyle bir kez daha görülür ki okul, egemen devlet ideolojisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişinin özneleşme sürecine doğrudan katkıda bulunan bu oluşum ister ki, egemen ideoloji tarafından belirlenen sınırlar aşılmasın. Bu doğrultuda birçok özne bu kalıpların dışına çıkmasa da Hatice gibi bazı özneler, sınırları zorlamak, sorgulamak ister. Çünkü var olan eğitim sistemi azınlık bir sınıfın çıkarları doğrultusunda işlemektedir. Bu durumdan rahatsız olan Hatice, arkadaşlarının ezildiğini ve haksızlığa uğradığını ısrarla dile getirir. Bu bağlamda Hatice, Nahide ve Sezai dışında, kasabalarına okumak için Urfa’dan gelen kızları hatırlar. Eğitimlerini yalnızca ileride ebe olmak için alan bu kızlar, dış görünüşlerinden ve etnik kökenlerinden dolayı birçok aşağılayıcı duruma maruz kalırlar. Eğitim sistemindeki eşitsizliğin bu şekilde her yerden kendini göstermesi ise Hatice’yi oldukça rahatsız eder:

“Ebelikten öte bir fırsat eşitliği tanımayan eğitimlerini yabancılıkla sürdürmelerini, okulumuzun baş öğretmeninden öteki öğretmenlerine dek sağlamıştık onlara. Kendi yurttaşları arasında bir süre kalıp uzaklara gittiklerinde kök veren sevgisizliği engelleyecek bir şeyler yapmadık.”¹⁴³

Hatice, sevgisizliğin hüküm sürdüğü bu yerde, güzel bir anı yaşayamadan yanlarından ayrılan arkadaşlarına üzüldür. Hatice’ye göre var olan eğitim sistemi nice öğrencileri

¹⁴² a.g.e., s.40-41.

¹⁴³ a.g.e., s.40.

yiyp, ufalamıştır. Bu durumun farkında olmayan ve sistemin bir tür aracısı olan öğretmenlerin amacı ise öğrencileri gözetleyerek onları kendilerine benzetmektir. Nitekim, öğrencilerin okudukları kitaplara dahi karışan öğretmenlerin esas amacı, var olan sistemle uyumlu öznelere yetiştirmektir. Tüm bunların farkında olan Hatice, yine öğretmenleri hedef alır:

“Eğitimcilerimiz bizi hep gözetlediler.

Kendilerine benzetmek için hiçbir çabayı esirgemediler.

Tam başarılı olamayışlarının nedeni, bence yürekleri soğumuştur, okulların oynanmayan, yaşanmayan ön bahçelerine özenmeleriydi. Yaşamdaki değişmeyi izleyemeyecek denli kendileriyle doluydular. Uyumları bu çıkıştan geliyordu. Yitirdikleriyle hiç alışverişi kalmamıştı onların. Genç olmamışlar mıydı? Yurdun çeşitli yerlerinden kopup gelmiş, kıtı kıtına parayla yetinip yetişmiş öğrencilerinin kişiliklerindeki özü, halk olma benzeşmesini, hiç önemsemediler.”¹⁴⁴

Bahsi geçen öğretmenler, egemen ideolojinin belirlediği kalıplarca şekillenen öznelerdir. Bu nedenle onlar, sistemi sorgulama yetilerini kaybetmişlerdir. Burada Hatice tarafından öğretmenler ileri sürülerek eleştirilen esas şey ise “baskıcı, ayrımcı, insanı dışlayan, kendi çevresi ve insanından uzaklaştıran, düşünmeyi, farklı kaynakları okumayı, eleştiri yapmayı yasaklayan, eşraf çocuklarına ayrıcalıklı davranan, sevgi ve acımadan uzak, herkesi kendilerine benzetmeye çalışan, kişileri yaşamdan kopararak kendi içine gömülmüş, kendi özlerinden ve halkından kopmuş insanlar olarak yetiştiren”¹⁴⁵ eğitim sistemidir. Hatice, bu anlayıştan uzak bir öğretmen olacağının sık sık altını çizer. Hatice bildiği ve tanıdığı öğretmenlerin aksine, haklı olana hakkını savunmayı öğretecektir. Aynı zamanda genç kadın, bunu yaparak doğru yolun da bulunacağına inanır:

“Haklı olanlara haklarını savunmayı öğreteceğiz. Öğrenecekler de, öğreniyorlar da. Çünkü temelde tek güvenilecek çıkıştır bu.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ a.g.e., s.43-44.

¹⁴⁵ Selma Baş, “Füruzan’ın Öykülerinde Eğitim Sorunlarına Bakış”, *Turkish Studies*, S. 4/8 (2009), s.656.

¹⁴⁶ Füruzan, “Tokat Bir Bağ İçinde”, *Kuşatma*, s.29.

Sosyalist dünya görüşünün belirlediği bir kimliğe sahip olan Hatice, öykü boyunca ezilen ve sömürülen insanların yanında olur. Aynı zamanda benimsediği dünya görüşü doğrultusunda, var olan düzeni değiştirmeye çalışan genç kadın, egemen ideolojik düzenin karşısında yer alır. Ancak Hatice'nin sandığı gibi, kendini yeniden üreten sistemin dışına çıkmak kolay bir hadise değildir. Nitekim öykü boyunca üzerinde durulan eğitim sisteminin yapısından da anlaşılacağı üzere, egemen devlet ideolojisi toplumun birçok kademesinde işlev görmektedir ve bu nedenle de ondan kurtulmak kolay değildir. Öyle ki, Hatice'nin arkadaşlarının kaderlerine boyun eğmeleri de bundan kaynaklanır.

Sonuç olarak okul, egemen ideoloji doğrultusunda öznenin biçimlendirilmesinde son derece etkilidir. Aynı zamanda toplumsal yapının bir parçası olan okul kurumu, öznenin iyi bir yurttaş olarak yetişmesine ve iş bölümünün kurallarına göre hareket etmesine de aracılık eder. Öyle ki bu amaç doğrultusunda yetiştirilen özneler, devletin ve dolayısıyla egemen ideolojinin beyaz yakalı işçilerini, devlet memurlarını, sömürü görevlilerini (kapitalist yöneticiler), baskı görevlilerini (askerler, polisler, idareciler, vb.) yani kısacası kapitalist sistemin kadrolarını meydana getirirler.¹⁴⁷ Nitekim, Füzûzan'ın incelemeye tabii tutulan “Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öyküsündeki öğretmenler, bahsi geçen kadrolaşma içinde yer alırlar ve egemen devlet ideolojisinin belirlediği sınırlar içerisinde kalarak öğrenci yetiştirirler. Yine Füzûzan'ın bu bölümde ele alınan “Bir Evin Dıştan Görünüşü” adlı öyküsündeki Sedat da aldığı eğitimin tüm imkanlarından yararlanarak beyaz yakalı bir işçi olur. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere birey, etkiye en açık olduğu çağda, okul aracılığıyla egemen ideoloji doğrultusunda özneleşme sürecine dahil edilir. Elbette bireyin özneye dönüştürülmesinde ailenin, din yapılanmalarının, okutulan kitapların da katkısı vardır. Ancak hiçbir ideolojik aygıt, haftanın büyük bir bölümde belli bir müfredatla öznenin eğitilmesinde okul kadar etkili değildir.¹⁴⁸ Nitekim, çalışmamızın bu bölümde ele alınan öykü kişileri olan Sedat, Vedat ve Hatice aracılığıyla okulun öznenin oluşumundaki etkisi, çok boyutlu olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹⁴⁷ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.180.

¹⁴⁸ a.g.e., s.180-181.

2.2.3. Öznenin Politik Bilinci

Füruzan'ın sosyalist dünya görüşü doğrultusunda kaleme aldığı öykü kişileri olan Vedat ve Hatice, tıpkı *47'liler*'de bulunan genç öğrenci grubu gibi iktidar ilişkilerinin çıkmazlarını tam anlamıyla görmekten uzaktırlar. Bu durum Vedat ve Hatice'nin kendi politik bilinçlerine eleştirel bir bakış getirmemelerinden kaynaklanır. Nitekim günün sonunda egemen ideolojinin öznesi olmayı reddederken, kendi politik bilinçlerinin öznesi haline gelen öykü kişileri, okul ve aile gibi ideolojik aygıtlara karşı çıksalar da başka bir iktidar alanı oluşturan kendi politik bilinçlerine yenilirler. Konuyu daha iyi anlayabilmek için ilk olarak “Su Ustası Miraç”ta yer alan Vedat'ı bu konu bağlamında incelemek yerinde olacaktır.

Egemen ideolojinin devamlılığına katkıda bulunan aile üyeleriyle sık sık çatışma yaşayan Vedat, *47'liler*'deki devrimci öğrenci grubunun bir üyesi gibidir. Savunduğu dünya görüşü doğrultusunda ezilen işçi sınıfının yanında yer alan Vedat, sömürücü güç olan annesine, kardeşlerine ve son olarak da devlete karşı isyan eder. Bunu yaparak egemen devlet ideolojisinin var olmasını istediği özne kalıplarını yıkan öykü kişinin atladığı detay ise kendini yeniden üreten sistemin romantik devrimci bir tavırla aşamayacağıdır. Sisteme bilimin ışığında eleştirel bir bakış getirmek, savunulan işçi sınıfının bilinçlenmesi için önemli bir aşamadır.¹⁴⁹ Ancak kendini öznelere üzerinden var eden ve bunu çoğu zaman baskıya gerek kalmaksızın yapan egemen ideolojik düzenin sınırlarını aşmak, bu yolla dahi kolay değildir. Vedat'ın bu detayı atlayarak devrimci bir tavırla düzeni değiştirebileceğine dair inanç geliştirmesi, onun iktidar ilişkilerine bütüncül bir gözle bakamamasından kaynaklanır. Nitekim Vedat'ın kendi politik bilincinin kurbanı olduğu bu durum, egemen ideolojinin galibiyetiyle sonuçlanır.

Hatice'de benzer şekilde iktidar ilişkilerine bütüncül bir gözle bakmaktan uzak bir öykü kişisidir. Ancak onun farkı, devrimci öğrencilerin katıldığı eylemlere katılmamasıdır. Hatice, daha ziyade öğretmen kimliğiyle ezilen insanları

¹⁴⁹ Bu düşünce Althusser'e aittir. Althusser işçi sınıfının ancak doğru bilimle bilinçleneceğini ileri sürer. Bu çalışmada bu konu giriş bölümünde ve *47'liler*'in incelendiği birinci bölümde yer alan “Öznenin Politik Bilinci” başlığı altında ele alınmıştır.

bilinçlendirmek ister. Bu durum Althusser'in sözünü ettiği öznenin bilim sayesinde bilinç kazanabileceği görüşü ile örtüşmektedir. Ancak bu kolay bir yol değildir.

Hatice devlet bünyesinde çalışmak için öğretmenlik sınavlarına hazırlanır. Sosyalist dünya görüşünü benimseyen ve bu doğrultuda ezilen sınıfı bilinçlendirmek isteyen Hatice'nin atladığı detay, okul ve dolayısıyla müfredatın egemen ideolojinin kuralları tarafından belirlendiğidir. Egemen ideolojinin bu anlamda hakimiyetini yok sayan öykü kişisi, öyküde yer verilme de yenilgiye mahkumdur. Nitekim *47'liler*'de bulunan öğretmenler bu duruma örnek teşkil eder.¹⁵⁰ Hatice'nin kendini çeşitli aygıtlar vasıtasıyla yeniden üreten sistemin çıkmazlarını görmemesi, Vedat gibi iktidar sorununa bütüncül bir gözle bakamamasından kaynaklanır.

Tüm bunların yanında bahsi geçen öykü kişilerinin egemen ideolojinin pratiklerine karşı direnç göstermeleri önemlidir. Bu onların kısmen de olsa var olan özne kalıplarının dışında yer almalarını sağlar. Ancak bunu yaparken kendi politik bilinçlerin kurbanı olan gençler, direnişlerini tam anlamıyla gerçekleştirme imkânı bulamazlar.

2.2.4. Geleneksel ve Ahlaki Öğretiler

Öznenin kurulumunda yalnızca devletin baskı ve ideolojik aygıtlarının kullanılmadığı bilinen bir gerçektir. Bu aygıtların yanında özne, geleneksel ve ahlaki öğretilerle kuşatılmış vaziyettedir. Nitekim bu durum, birinci bölümünde *47'liler* özelinde ele alınmıştır. Bu noktada Foucault'nun modern iktidar biçimi olarak tanımladığı biyo-iktidar kavramına kısaca değinmek gerekir. Normalizasyon toplumu yaratmak adına bedenleri, davranışları ve kimlikleri şekillendiren biyo-iktidar, öznenin kurulumunda son derece etkili bir rol oynar. Buna göre özne, biyo-iktidarın pratikleri olan; söylemler, ahlaki yapılar, yasalar ve bilimsel normlarla kurulan bir varlıktır. Bu bağlamda Füzûzan'ın öykülerinde iktidar ilişkileri, özellikle geleneksel ve ahlaki öğretilerle açığa çıkar. Kuşkusuz Füzûzan'ın eserlerinde sıklıkla ele aldığı kadınlar, bahsi geçen iktidar ilişkilerinden en fazla etkilenen kesimdir.

¹⁵⁰ *47'liler*'in incelendiği birinci bölümde "Okul" başlığı altında ele alınan bu konu Haydar aracılığıyla romana yansır. Buna göre Haydar, egemen ideoloji dışında hareket eden üniversite hocalarının kariyerlerinin olumsuz yönde ilerlediğini ileri sürer. Bk.: Füzûzan, *47'liler*, s.379.

Füruzan'ın öykülerine bütüncül bir şekilde bakıldığında, yazarın çoğunlukla kadınları anlattığı görülür. Özellikle geleneksel ve ahlaki öğretiler tarafından kuşatılan bu kadınlar; bedenleri, davranışları ve kimlikleri hakkında söz sahibi değildirler. Çünkü iktidar ilişkileri, kişinin yaşamını toplum tarafından normal kabul edilen kurallar dahilinde düzenlenmekle yükümlüdür. Üstelik iktidar ilişkileri bunu çoğu kez baskıyı öncelemeden ve öznenin kendi rızasıyla gerçekleştirir. Nitekim, öznenin toplum tarafından belirlenen kimliğine, sıkı sıkıya bağlı olması da bundan kaynaklanır. Öyle ki özne bir eylemde bulunurken ilk olarak “bu şey benim kimliğime uygun mu?”¹⁵¹ diye düşünür. Bu durum açıkça kişinin, toplumsal yapı tarafından oluşturulan bir özne olmasıyla alakalıdır. Bu nedenle Foucault'nun söylediği gibi, “[b]ugünkü hedef belki de kim olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir.”¹⁵² Ancak iktidar ilişkileri, toplumsal yapının detaylarında var olduğundan, öznenin olduğu şeyi reddetmesi kolay değildir. Nitekim Füruzan'ın öykü kişilerini oluşturan kadınların birçoğu, toplum tarafından dayatılan öğretileri sorgulamadan kabul etmektedir. Bu noktada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Füruzan'ın öykülerinden hareketle, kadın bedeni, davranışları ve kimliğinin nasıl oluşturulduğuna detaylı bir şekilde bakmak gerekir.

Füruzan, ailede, mahallede, iş yerinde kısacası toplumun her köşesinde çeşitli ahlaki öğretilerle belli kalıplara sokulan kadınların öyküsünü yazar. Aynı zamanda “[k]adının, erkekten birkaç adım geride yürümesi gereken, ikinci sınıf bir yaratık olduğunu varsayan bir kültürün”¹⁵³ yansımalarını da eserlerine konu alan Füruzan, sömürülen kadınları anlatır. Öykülerin sonunda değil, daha başında kaybeden bu kişiler,¹⁵⁴ geleneğin devamlılığını saylayan toplumsal normların denetimine maruz kalırlar. Bu noktada ilk olarak kadınların bedenlerinin ve cinsel hayatlarının denetlenmesi ele alınabilir. Füruzan'ın öykülerinde, kadınların bedeni, çeşitli ahlaki

¹⁵¹ M. Foucault, “Michel Foucault, Bir Söyleşi: Cinsiyet, İktidar ve Kimlik Siyaseti”, *İktidarın Gözü*, s.278.

¹⁵² M. Foucault, “Özne ve İktidar”, *Özne ve İktidar*, s.68.

¹⁵³ Selçuk Erez, “Füruzan'ı Yorumlamak”, *Füruzan Diye Bir Öykü*, s.262.

¹⁵⁴ Haydar Ergüden, “Füruzan'la “Sevda Dolu Bir Gençlik””, a.g.e., s.99.

önergelerle zapt altına alınır. Buna ilk örneği “Nehir” adlı öyküdeki vali kızıdan vermek mümkündür.

Öykü boyunca adı bilinmeyen vali kızı ve daha sonra ağa karısı olmasıyla ön plana çıkan bu kadın, toplumun ahlaki öğretilerine göre yaşamını sürdürür. Öyle ki, babası tarafından neredeyse zorla bir toprak ağasıyla evlendirilen kadının, öykünün daha ilk paragraflarında “kız” olup olmadığının sorgulanması, bahsi geçen toplumsal yapının kadın bedeni üzerinde kurduğu hakimiyeti gözler önüne serer:

“ Kız mıydı hanımefendi acaba?

O yörede bekaretin gizli utancı en değerliydi. Hele o yıllarda.”¹⁵⁵

Toplum öğretileri tarafından denetime tabii tutulan vali kızı, aynı zamanda yirmi dokuz yaşında evlendiği için de pek çok eleştiriye maruz kalır. Çünkü bahsi geçen toplum öğretilerine göre genç kızlar, erken yaşlarda evlenmekle yükümlüdür. Toplumun bu algısının elbette birçok nedeni vardır. Ancak öykü boyunca yinelandığı üzere bunların başında kadınların bedenlerini yalnızca evlenecekleri erkeklere saklama zorunluluğu ile çocuk doğurmanın geç yaşlara bırakılmaması gelir. Böylece toplum cinselliği kadın bedeni üzerinden kontrol altına alınmış olur. Ataerkil ahlaki öğretilerle doğrudan bağlantılı olan bu durum, kadın kimliğinin oluşturulmasında son derece etkilidir. Nitekim bedeni ve davranışları üzerinde söz sahibi olamayan valiz kızı, ataerkil ahlaki öğretilerin şekillendirdiği bir öznedir.

Bu bağlamda, toplumun kadın bedeni ve davranışları üzerinde kurduğu hakimiyete öyküden başka örnekler de vermek mümkündür. Nitekim ağanın düğününe gelen konukların vali kızı için söyledikleri, toplumun kadına bakışını bir kez daha gözler önüne serer:

“ “Vali kızı geçkin, ama güzel.”

“Bakire miymiş?”

“Ah, o Heybeliada’daki çamların dili olsa da anlatsa”

¹⁵⁵ Füzüzan, “Nehir”, *Parasız Yatılı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.42

“Ya Löbon’dakiler?”¹⁵⁶

Bu söylemelere vali kızının annesininkileri de eklemek gerekir. Henüz yirmi bir yaşındayken İstanbul’da halasının yanında nişanlanan genç kız, iki yıl sonra nişanlısından ayrılır. Annesinin bu olaya karşı tavrı ise önemlidir. Toplumun bir öznesi olan anne, kızının bu halini ayıplanacak bir durum olarak görür. Tıpkı düğüne gelen konukların sözünü ettiği gibi kızını yargılayan anne, kızının mahremine zarar gelip gelmediğini merak eder:

“İki yıl nişanlılıktan sonra ayrılmak ne demek, düşünsenize. İnşallah bir şey olmamıştır. Ah!.. Bu kız bana hiç benzemiyor.”¹⁵⁷

Füruzan’ın “Nehir” adlı öyküsünde kısaca, adı olmayan vali kızının toplumun ahlaki önermeleriyle, nasıl özneleştirildiği ele alınır. Bu kez aynı konunun değişik bir tezahürü olan “Haraç” adlı öyküye bakmak gerekir. “Haraç”, yaklaşık yedi, on yaşlarında Horhor’daki bir konağa evlatlık olarak verilen Servet’in altmış, altmış üç yaşlarında bir yokuş boyunca, geçmişe dönerek anlattığı öyküsünü içerir. Konağın sahipleri olan Dizdar Hanım ile Rusuhi Bey tarafından çeşitli şekillerde sömürüye maruz kalan Servet, insanlara hayır demeyi dahi bilmez.¹⁵⁸ Öyle ki Rusuhi Bey’in odasına girmesinden son derece rahatsız olmasına rağmen, bu duruma bile karşı koyamaz. Adeta, “[h]araca bağlanmış bir güç, bir beden” olan Servet¹⁵⁹, söylenen her şeyi dinlemeye, itaat etmeye programlıdır. Bu nedenle boş bir konağın aylarca tek başına bekçiliğini üstelenen Servet, mükafatını da kendinden yaşça büyük bir adamla evlendirilerek alır.

Konağın emektar dava vekili olan Fatin Efendiyle evlendirilen Servet, evlendikleri ilk günden itibaren kocası tarafından hor görülür. Füruzan’ın roman ve öykülerinde sıklıkla işlediği “kız olma” sorunsalı, “Haraç”ta da gündeme gelir. Bu bağlamda Fatin Efendi, kendinden yaşça küçük bir kadınla evlenmesine rağmen, onu çeşitli ahlaki kalıplara göre yargılar. Oysa Servet, suçlandığı durumun farkına varacak bilince dahi

¹⁵⁶a.g.e., s.45.

¹⁵⁷ a.g.e., s.44.

¹⁵⁸ Bk.: Füruzan, “Haraç”, *Parasız Yatılı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.137.

¹⁵⁹ Mehmet H. Doğan, “Füruzan Olayı”, *Füruzan Diye Bir Öykü*, s.81.

sahip değildir. Ancak ne olursa olsun geleneksel toplumun öznesi olan Servet'in uyması, koruması gereken özellikler vardır:

“ “Sen kız değilsin rezil. Seni bana yutturdular.”

İçim kıyım kıyım kıyılmıştı.

Ne utanç vericiydi halim.

Günahlarımın kefareti ödüyordum.

Demek ki, o acı veren şey yalnız evlenilecek erkeğe saklanmalıymış. Bense erkeklerle yatmanın günah olduğunu sanıyordum. Çünkü konağın en parlak gününden satılışa çıkan günü gelinceye, bana kimse demedi bir şey karşısına alıp.”¹⁶⁰

Kadın bedeninin toplum kurallarınca düzenlenmesine örnek teşkil eden bu durum, benzer şekilde “Nehir” adlı öyküde de görülür. Üstelik “Nehir”deki kadın bir vali kızıdır. Farklı yaşam tarzlarına sahip olan iki kadının, aynı ahlaki önermelerle sorgulanması ve suçlanması, ataerkil toplumun kadın kimliğine yüklediği anlamla doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda Füzûzan’ın bir diğer öyküsü olan “Kuşatma”ya da bakmak gerekir. Çoğunlukla Nazan’ın başından geçenlere şahit olunan öyküde, birçok kadın sömürü düzeninin birer öznesidir. Özellikle öykünün Nigâr ablasının başından geçenler, toplumun kadını konumlandığı yeri görmek açısından önemlidir.

Füzûzan’ın öykülerinde sıklıkla işlenen, yoksul kadınların bedenleriyle para kazanması, “Kuşatma”da Nigâr aracılığıyla bir kez daha gündeme gelir. Nigâr, kazandığı parayla hasta olan anne, babasına ve ilkokula giden kardeşine bakan genç bir kadındır. Nigâr’ın durumu bu şekildeyken, bir gün kapılarını çalan görücü ise öykünün seyrini değiştirir. Nigâr’a görücü gelen anne, bir süre sonra “duyduklarımız var”¹⁶¹ diyerek bu işten vazgeçer. Oğlunun görüp, beğendiği kızı bu şekilde geri çeviren anne, adeta toplumu yansıtan bir aynadır. Nitekim bu olaydan sonra mahallelinin Nigâr hakkındaki düşünceleriyle, annenin düşüncelerinin benzer olması, bu durumun kanıtı niteliğindedir. Mahalleli, bulunduğu vaziyet dolayısıyla Nigâr’ın

¹⁶⁰Füzûzan, “Haraç”, *Parasız Yatılı*, s.159.

¹⁶¹ Füzûzan, “Kuşatma”, *Kuşatma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2018), s.61.

evlenemeyeceği konusunda ortak bir karara varır. Çünkü mahalleliye göre Nigâr, bir kadının koruması gereken özellikleri kaybetmiştir:

“Nigâr evlenemezdi.

Bunu kesin biliyorlardı.

Çünkü Nigâr kadın olmuştu.

Evlenmeden kadın olmaksa çaresizin çaresizi bir durumdu. Dertlerine, sıkıntılarına göğüs gereceği bir evliliği, yarım yamalak giydirip süsleyeceği bir çocuğu olmayacaktı. ... Nigâr hangi onmaz göz kapamalarda kadın olmuştu. Bunu bilmek güç değildi. Yine de sormadılar.

(...)

Nigâr’ı gündüz evine girerken göreni yoktu.

Geceleri dönerken gittikçe artan ürkekliğinden ötürü daha sessizleşmişti, onu görmek de giderek zorlaşmıştı.

Nigâr kız değildi ya, buydu demek ışığını alıp götüren.”¹⁶²

Kız veya kadın olmanın bir kez daha sorun haline geldiği bu bölümde görülür ki kadın bedeni, toplumun çeşitli düzenleyicileriyle biçimlendirilmektedir. Cinselliğin evlilik ile kontrol altında tutulmak istenmesi ve bunun daha çok kadın üzerinden gerçekleşmesi ise toplumun eril zihniyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Fûruzan’ın sıklıkla ele aldığı bu konuyu çeşitlendirmek ise mümkündür. Nitekim yazarın bir diğer öyküsü olan “Benim Sinemalarım”da da benzer bir durum söz konusudur.

“Benim Sinemalarım”, on altı yaşındaki Nesibe’nin başından geçenleri konu alır. Öykü, Nesibe’nin babasından gördüğü şiddet sonrasında evden ayrılmasıyla başlar. “Namus” kavramının sık sık gündemde tutulduğu öyküde Nesibe, ailesinin baskısına maruz kalır. Aynı zamanda “sömürülen bir kızın toplumsal horlanışına”¹⁶³ şahit olunan öyküde, yoksulluğun neden olduğu ezilmişlik Nesibe aracılığıyla ele alınır.

¹⁶² a.g.e., s.60-61.

¹⁶³ Selim İleri, “Fûruzan’ın Önemi” *Yeni Ufuklar Dergisi*, s.22.

Yoksul bir ailenin kızı olan Nesibe, daha fazla para kazanmak için kendinden yaşça büyük erkeklerle birlikte olur. Ailesinin bu duruma bile isteye göz yumduğunu düşünen genç kızın anne ve babasıyla esas çatışması ise genç bir deniz subayıyla görüşmesinden sonra yaşanır.

Nesibe’yi üvey teyzesinin kocası, bir subayla gezerken görür ve bunu genç kızın annesine söyler. Anne ile kız arasında gerilime yol açan bu durum, babanın mevzuyu öğrenmesiyle birlikte hat safhaya ulaşır. Ancak burada ilk olarak konuyu daha iyi anlayabilmek için anne ile kızın yaşadığı tartışmaya değinmek gerekir. Anne tartışma boyunca, yoksul ancak namuslu insanlar olduklarını dile getirir. Namuslu olmaları dolayısıyla Nesibe’nin bu davranışlarının kabul edilemeyeceğini ileri süren anne, özellikle evin babasının olanları duyduğu takdirde yapacaklarından korkar. Aynı zamanda gezdiği çocukların Nesibe’yle evlenmeyeceğini ifade eden anne, kızının adının çıkmasından endişe duyar. Tartışmanın ilerleyen bölümlerinde annenin kızını dövmesi ise Nesibe’nin annesine isyan etmesine yol açar. Namus adı altında kendine yaşatılanları sorgulayan Nesibe, ailesinin iki yüzlüğüne değinir:

“Beni konuşturma, anne namus namus deyip de! Ne babam, ne sen, haftalığım durmadan artıyor diyorum da meraklanıp nedendir diye sormuyorsunuz bile. Sade gelen paraya bakıyorsunuz. Sonra bir iki cumartesi yaştım bir çocukla çıktım, eve geç kaldım diye dövüyorsun beni. Üstelik babama da söylemeye kalkıyorsun. Harcadığım paraları da sormuyorsun. Singer dikiş makinasını almaya gittiğimizde rahatça alıverdin. Taksitleri elbet ben ödeyeceğim. Bunu hem sen, hem babam biliyorsunuz. Çalıştığım yerdeki işi herkes yapar. Niye durmadan haftalığımı arttırsınlar!”¹⁶⁴

Nesibe’nin bu tavrından rahatsız olan anne, kızına göz dağı vermesi için durumu kocasına anlatır. Kızını döverek terbiye edeceğini düşünen baba ise öfkesine hakîm olamaz. Sevgisizliğin ön plana çıktığı bu bölümde genç kız, babasının en zorba haline maruz kalır. Namusuna leke düşeceği korkusuyla hareket eden babanın bu tavrı, toplumun kadına bakışının bir göstergesidir. Burada anne ve babanın ısrarla üzerinde durduğu namus kavramını ise geleneksel ve ahlaki öğretilerin bir tezahürü olarak düşünmelidir. Kadının gerek bedeninin gerekse davranışlarının çeşitli ahlaki

¹⁶⁴ Füzûzan, “Benim Sinemalarım”, *Benim Sinemalarım*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s.15-16.

önergelerle denetime tabii tutulduğu bu durum, düzenleyici toplumun işleyişiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü Nesibe’yi namusu üzerinden yargılayan sadece anne ve babası da değildir. Aynı zamanda mahalle baskına da maruz kalan genç kız, toplumun normal bir öznesi olmayı başaramadığı için de yargılanır. Nitekim Nesibe’nin evi terk etmesinin akabinde, annesinin komşusuna söyledikleri bu duruma örnek gösterilebilir:

“Üstüne çok vardık. Mahalleli de vardı. Gülmelerle, yolundan çevirip çevirip öğüt vermelerle küstürdük onu.”¹⁶⁵

Nesibe’nin toplumun tüm normalleştirme araçlarına rağmen evden kaçması ise bireysel bir direniş olarak ele alınabilir. Bir iktidar alanı olan ailesine bu şekilde karşı çıkan Nesibe, böylece isyanını gösterme imkânı bulur. Neticede birçok kez yinelendiği üzere özne, sınırlı bir alanda da olsa özgür bir varlıktır. Bu nedenle öznenin bulunduğu duruma karşı koyma/direnme hakkı her zaman saklıdır.

Kısaca Füzûzan, bahsi geçen öykülerinde kadın bedeni, davranışları ve kimliğinin düzenleyici bir görev üstlenen toplum tarafından nasıl kurulduğunu açığa çıkarır. Toplumun normal kabul ettiği kurallar dahilinde özneleştirilen kadınların çevreleri geleneksel ve ahlaki öğretilerle kuşatılmış vaziyettedir. Özellikle kadın bedeninin çeşitli ahlaki kalıplara göre şekillendirilmesi, toplum cinselliğinin de kadın bedeni üzerinden denetlenmesine yol açar. Tüm bu nedenlerden dolayı Füzûzan bahsi geçen öykülerinde, toplumun hangi araçlarla kadınları özneleştirdiği gözler önüne serilmektedir.

¹⁶⁵a.g.e., s.12-13.

SONUÇ

Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Füzûzan'ın roman ve öykülerinde ele aldığı kişiler, birey olma haklarından feragat ettirilerek toplumun çeşitli kurum ve öğretileriyle özneleşme sürecine dahil edilirler. Bu doğrultuda çalışmamız, bahsi geçen özneleşme sürecini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle yazarın incelemeye tabii tutulan *47'liler* romanı başta olmak üzere; “Su Ustası Miraç”, “Bir Evin Dıştan Görünüşü”, “Tokat Bir Bağ İçinde”, “Nehir”, “Haraç”, “Kuşatma” ve “Benim Sinemalarım” adlı öyküleri, öznenin iktidar ilişkileri tarafından nasıl kurulduğunu anlamaya olanak sağlamaktadır. Buna göre özne birer iktidar alanı olan aile, okul, geleneksel ve ahlaki öğretiler, politik bilinç ve devlet merkezli baskı araçlarıncı kurulan bir varlıktır. Elbette belirtmek gerekir ki her iktidar alanın kendine özgü bir sistemi vardır. Öyle ki, aile, okul, geleneksel ve ahlaki öğretiler, hatta öznenin kendi politik bilinci, baskıyı ve şiddeti öncelemeden bireyi özneleştirirken; devlet merkezli baskı araçları, şiddeti ve baskıyı önceleyerek özne üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda, Füzûzan'ın *47'liler* adlı eserinde bahsi geçen toplumsal iktidar alanlarının hepsinin görüldüğü tespit edilmiştir. Bunun yanında yazarın ismi zikredilen öykülerinde ise devlet merkezli baskı araçları hariç, öznenin diğer iktidar alanları tarafından nasıl inşa edildiği belirlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle bu çalışmada, Füzûzan'ın roman ve öykülerinden hareketle bireyin bahsi geçen iktidar alanları tarafından nasıl özneleştirildiği ortaya çıkarılmıştır.

Aynı zamanda özne ve iktidar ilişkisi birçok düşünürün üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Öyle ki öznenin tarihi serüvenini Antik Çağ'a kadar dayandırmak mümkündür. Tarihin birçok aşamasında çeşitli tanımlara tabii tutulan özne, 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde, edilgenliği ile ön plana çıkmaktadır. Nitekim Althusser ve Foucault'nun bu konu hakkındaki çalışmaları, incelememizin kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmada ilk olarak öznenin adı geçen kuramcılara gelineceğe değin geçirdiği tarihsel süreç saptanmıştır. Bu saptamayla birlikte, öznenin etken bir varoluştan edilgen bir oluşa nasıl geçtiği, -çalışmamızın konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için- açığa çıkarılmıştır.

Bu bağlamda, Althusser tarafından kavramsallaştırılan “Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtları”, öznenin kurulumda son derece etkili iktidar alanlarıdır. Buna göre birey,

kimi zaman baskı araçlarıyla kimi zaman ise egemen ideolojinin maddi pratikleriyle (aile ve okul gibi) özneleşme sürecine dahil edilmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinin alt başlıkları olan; “Aile”, “Okul”, “Baskı Araçları” ve “Öznenin Politik Bilinci”, Althusser’in ileri sürdüğü özne ve iktidar ilişkisi üzerinden, açıklanmıştır. Çalışmamızda Althusser’in öne sürdüğü kavramlardan yararlanmamızın nedeni ise, Füzûzan’ın bu kavramlara uyarlamaya müsait eserlerinin olmasıdır. Nitekim, Füzûzan’ın başta *47’liler* romanı olmak üzere, “Su Ustası Miraç”, “Bir Evin Dıştan Görünüşü” ve “Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öykülerine bütüncül bir şekilde bakıldığında, yazarın devlet merkezli ideolojik pratikler tarafından kurulan kişileri/özneleri kaleme aldığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda, Füzûzan’ın adı geçen eserlerinin özellikleri tespit edildikten sonra, Althusser’in ileri sürdüğü tezlerden yola çıkılarak bireyin bahsi geçen iktidar alanları tarafından nasıl özneleştirildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu değerlendirmenin sonucunda görülmüştür ki özne, özellikle egemen ideolojinin devamlılığına katkıda bulunan aile ve okul gibi toplumsal oluşumlar tarafından kurulan bir varlıktır. Öyle ki aile ve okul, diğer ideolojik aygıtlardan farklı olarak özneyi çok küçük yaşlarda etkisi altına almaktadır. Hatta aile, özne daha dünyaya gelmeden onu egemen ideoloji doğrultusunda şekillendirme gücüne sahiptir. Baskının geri planda kaldığı bu düzlemde özne, çoğu zaman ideolojik bir yapının ürünü olduğunun bile farkında değildir. Bunun yanında devletin baskı aygıtı ise, iktidarın aşırı halidir. Sonuç olarak Füzûzan’ın roman ve öykülerinde bahsi geçen iktidar alanlarının tümüne rastlanmıştır. Ve bunun sonucunda görülmüştür ki birey, çeşitli iktidar ilişkileri tarafından kurulan bir varlıktır.

Sürekliliğini bu şekilde özneler üzerinden sağlayan sistemin her zaman sorunsuz işlediğini söylemek ise mümkün değildir. Çünkü zaman zaman kimi öznelerin, var olan ideolojik yapıya baş kaldırdığı da görülmektedir. Öyle ki Füzûzan’ın *47’liler*, “Tokat Bir Bağ İçinde” ve “Su Ustası Miraç” adlı eserlerinde, egemen ideolojik yapı ile çatışma yaşayan öznelere örnekler vermek mümkündür. Nitekim bu çalışmada, toplumsal iktidar almalarına uyum sağlayan öznelerin yanında baş kaldıran öznelerin varlığı da açığa çıkarılmıştır.

Öznenin kurandan ziyade kurulan bir varlık olduğunu açıkça ifade eden Althusser, aynı zamanda öznenin bilinçlenebileceğine dair umudunu da kaybetmez. Öyle ki Althusser, doğru bilimle birlikte öznenin tekrar birey olabileceğini savunur. Fakat bu

kolay bir hadise değildir. Bu nedenle Althusser ileri sürdüğü önermeye rağmen, öznenin iktidar ilişkilerden kurtulabileceği konusunda karamsardır. Bu noktada Füzûzan'ın *47'liler*, "Su Ustası Miraç" ve "Tokat Bir Bağ İçinde" adlı eserlerine tekrar değinmek gerekir. Füzûzan'ın sosyalist dünya görüşü doğrultusunda politik bir bilinçle kaleme aldığı bu eserler, Vedat'ın, Hatice'nin, Emine ve üniversite arkadaşlarının iktidar karşısındaki direnişini konu alır. Bahsi geçen roman ve öykü kişileri egemen ideolojinin maddi pratiklerine karşı direnç gösterirler ancak direnişlerinde başarıya ulaşamazlar. Bunun nedeni ise kuşkusuz gençlerin doğru araçları kullanmamalarından kaynaklanır. Nitekim, doğru bilimle bilinçlenmek ve bilinçlendirmek yerine, romantik devrimci fikirlerle sosyalist dünya görüşünü savunan bahsi geçen roman ve öykü kişileri, kendi politik bilinçlerinin çıkmazlarını göremedikleri için yenilgiye mahkûm olurlar. Bu durum da gençlerin iktidarın/egemen ideolojinin öznesi olmaktan kaçarken, kendi politik bilinçlerinin öznesi olmalarına neden olur. Bu nedenle çalışmamız, aile, okul, baskı araçları, geleneksel ve ahlaki öğretilerin yanında; öznenin kendi politik bilincinin de oluşturduğu iktidar alanını, adı geçen eserlerden hareketle tespit etmiştir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki birey, yalnızca egemen ideolojinin maddi pratikleriyle özneleşme sürecine dahil edilmez. Aynı zamanda, Foucault'nun öne sürdüğü biyo-iktidar kavramıyla birlikte öznenin bedeni, davranışları ve kimliği toplumun normal kabul ettiği unsurlar tarafından kuşatılmış vaziyettedir. Devlet kaynaklı egemen ideolojinin geri planda kaldığı bu düzlemde özne, daha ziyade toplumun söylemleri, düzenleyici kararları ve ahlaki öğretileriyle kurulan bir varlıktır. Burada yine her toplumun kendine ait bir dinamiği olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, Füzûzan'ın roman ve öykülerinde düzenleyici toplum tarafından özneleştirilen kişiler, ataerkil geleneğin ahlaki öğretilerine maruz kalırlar. Füzûzan'ın roman ve öykü kişilerinin çoğunluğunu oluşturan kadınlar ise kuşkusuz bu öğretilerden en fazla etkilenen kesimdir. Bu nedenle çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde "Geleneksel ve Ahlaki Öğretiler" başlığı altında; Füzûzan'ın *47'liler*, "Nehir", "Haraç", "Kuşatma" ve "Benim Sinemalarım" adlı eserlerinde, ataerkil bir toplumda geleneksel ve ahlaki öğretilerle, kadın bedeni, davranışları ve kimliğinin nasıl biçimlendirildiği açığa çıkarılmıştır. İncelemenin sonucunda görülmüştür ki, artık tamamıyla özgür bir kadın kimliğinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü

Füruzan'ın ele aldığı kadınlar, toplumun normal kabul ettiği öğretiler dahilinde özneleştirilen kişilerdir.

Toplum tarafından kurulan öznenin direniş hakkı ise her zaman saklıdır. Neticede iktidar, özgür özneler üzerinde müdafaasını gerçekleştiren bir güçtür. Bu anlamda özne, kısıtlı bir alanda da olsa direnme imkanına sahiptir. Ancak belirtmek gerekir ki, mikro düzeyde toplumun pek çok ağına yayılan iktidar ilişkilerinden kurtulmak kolay değildir. Kaldı ki özne çoğunlukla halinden şikayetçi de değildir. Çünkü iktidar çoğu zaman baskıya gerek kalmaksızın özneyi kontrol edebilme gücüne sahiptir. Bu bağlamda çalışmamızda Füruzan'ın roman ve öykü kişilerinden hareketle direnen ve teslim olan özne yapılarına örnekler verilmiştir. Neticede birçok kez belirtildiği üzere çalışmamızın amaçlarından biri de öznenin iktidar karşısındaki konumunu açığa çıkarmaktır.

Sonuç olarak, Füruzan'ın toplumun çeşitli kesimlerinden olan roman ve öykü kişileri, incelememiz açısından zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Toplumsal yapının içinde var olan çeşitli kurum ve öğretilerle şekillenen bu kişiler, bireyin hangi araçlar kullanılarak özneleştirildiğini anlamaya olanak sağlamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Füruzan'ın roman ve öykülerinden hareketle özneyi kuran iktidar ilişkileri çok boyutlu olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aka Erdem, N. (2016). *Özne-İktidar İlişkisi Bağlamında Alev Alatlı'nın Romanlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akarsu, B. (1995). *Çağdaş Felsefe*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akatlı, F. (1998). *Öykülerde Dünyalar*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Akatlı, F. (2020). Türk Öykücülüğünün Bir Vazgeçilmezi: Füzûzan. *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.245-247. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Althusser, L. (2004). *Sanat Üzerine Yazılar*, (Çev. Alp Tümertekin – Zühre İlkelen). İstanbul: İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Andaç, F. (2000). *Edebiyatımızın Yol Haritası*. İstanbul: Can Yayınları.

Andaç, F. (2004). *Edebiyatımızın Kadınları 1*. İstanbul: Can Yayınları.

Atik, E. (2014). *Sevgi Soysal'ın Romanlarında Özne ve İktidar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayaz, S. A. (2020). Haraç... *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan), s.159-163. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aydoğan, S. M. (2006). *Kadın Bedeni Kurguları ve Teslimiyet: 1970 Sonrası Batı Sanatında Bedenlerini Kullanan Kadın Sanatçılar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baş, S. (2009). Füzûzan'ın Öykülerinde Eğitim Sorunlarına Bakış. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, (8), 644-661.

Belge, M. (2016). *Edebiyat Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ceran, Y. (2002). *Modern Öznenin Yapısı ve Eleştirisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çiğdem, A. (2006). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çotüksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne – Söylem*. İstanbul İnkılâp Kitabevi.
- Doğan, M. H. (2020). Füzûzan Olayı. *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.79-83. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erez, S. (2020). Füzûzan'ı Yorumlamak. *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.260-266. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergüden, H. (2020). 'Füzûzan'la "Sevda Dolu Bir Gençlik". *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.96-104. İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın Gözü*, (Çev. Osman Akınhay – Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Özne ve İktidar*, (Çev. Osman Akınhay – Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (Çev. Osman Akınhay – Işık Ergüden – Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Füzûzan. (2018). *Kuşatma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Füzûzan. (2020). *47'liler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Füzûzan. (2020). *Benim Sinemalarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Füzûzan. (2020). *Parasız Yatılı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güçlü, A., Uzun E., Uzun S., Yolsal Ü. H. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Güler, N. (2013). Kitle İletişim Araçları, Post-Yapısalcılık ve Çoğul Olanaklar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 7 (5-6), 47-63.
- Gümüş, S. (2020). Füzûzan'ın Yazdıkları Bugün Daha Değerli. *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.124, 127. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hañcerlioğlu, O. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İleri, S. (1991). Füzûzan'ın Önemi. *Yeni Ufuklar*, 7, (261), 21-25.
- Kahraman, Y. (2018). Kurucu Öge Olarak Modern Özne Anlayışının Teşekkülü. *Kaygı Dergisi*, (31), 128-144.
- Kaya, M. (2014). Aristoteles'in Ruh Anlayışı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 91-98.
- Keskin, F. (2019). Sunuş: İktidarın Gözü. *İktidarın Gözü*. s.15-24. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keskin, F. (2019). Sunuş: Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar*. s.11-23. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kurdakul, Ş., Eyüboğlu E., Senemoğlu O., Zaim F., Yücel T. (1982). Füzûzan'la Öykünün Öteki Yüzüne Doğru. *Çağdaş Eleştiri*, (9), 4-20.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev. Neşe Nur Domaniç). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Moran, B. (2014). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2020). Füzûzan'ın Dünyası. *Füzûzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.67-76. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nietzsche, F. (1964). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Çev. A. Turan Oflazoğlu). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Onart, A. (1973). Değişik Yönleriyle Yapısalcılık ve Yapı Kavramı. *Türk Dili Dergisi*, 231-260.

Paydaş, E. (2012). *Biyoiktidar Perspektifinden Hukukun Öznesinin Kurgulanma Biçimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarısayın, A. (2020). Sezdirmeden... *Füruzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.139-142. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. Abdülbaki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sucu, İ. (2012). Althusser'in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya. *Selçuk iletişim*, 7 (3), 30-41.

Şüyün, F. (2020). *Füruzan Diye Bir Öykü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Timuçin, A. (2004). *Descartes Felsefesine Giriş*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Turan, M. (2009). *Türk Romanında 12 Mart*. İstanbul: Dönence Yayınları.

Uzuner, M. G., Ayhan B. (2016). Post Yapısalcılık: Sonun Başlangıcı (Mı?). *Siyaset Sosyolojisi*. Feride acar, Hasan Faruk Uslu (Hazırlayanlar). s.189-231. Ankara: Dipnot Yayınları.

Veysel, M. (1972). Bir Parasız Yatılımın Kuşatması. *Yansıma Dergisi*, (4), 152-155.

West, D. (2005). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Yıldırım, C. (2000). *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yücel, T. (2020). Daha İlk Kitabında Kuralları Bozmuştu. *Füruzan Diye Bir Öykü*. Faruk Şüyün (Hazırlayan). (Üçüncü Baskı), s.62-63. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.